

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra psychologie

Používanie rozprávok a folklórnych zvykov rodičmi

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Lenka Horková

Vedúci diplomovej práce :

doc. PhDr. Miloš Kučera, CSc.

Praha

2012

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne pod vedením doc. PhDr. Miloša Kučery, CSc., a že som citovala všetky použité informačné zdroje.

V Prahe dňa :

.....

Lenka Horková

Ďakujem doc. PhDr. Milošovi Kučerovi, CSc., za cenné rady, pripomienky a odborné vedenie pri vypracovávaní diplomovej práce. Taktiež sa chcem poďakovať rodinám, ktoré sa zapojili do výskumu, za ich ochotu a čas.

Abstrakt

Cieľom diplomovej práce bolo zistiť, akým spôsobom nakladajú rodičia s rozprávkovými motívmi a folklórnymi tradíciami vo forme strašenia nadprirodzenými bytosťami. Na základe dostupných zdrojov sa podarilo preskúmať doterajšie psychologické poznanie o vzniku a významoch rozprávok, procesoch ich zmeny a predpokladoch o ich aktuálnom využívaní. Pre vysvetlenie symboliky i významu rozprávky sa ako veľmi prínosná ukázala psychoanalytická teória a Freudove myšlienky boli aplikovateľné aj na vysvetlenie strachu z nadprirodzených bytostí. Empirické dáta, získané rozhovormi s rodinami, priniesli odpovede na otázky ohľadom priebehu rozprávania aj strašenia, rodičovskej motivácie k daným aktivitám, miery rodičovského vhl'adu do rozprávok ako aj vysvetlenia ohľadom detského vnímanie rozprávok i strašidelných bytostí.

Kľúčové slová : významy rozprávok, používanie rozprávky, využívanie strašidiel ako výchovnej metódy

Abstract

The goal of this Diploma Thesis was to find out how parents are using the fairy tales stories and folklore traditions, especially in form of using the spooky supernatural beings. By using the available sources, we explored the actual psychological knowledge about the origin and meanings of fairy tales, the processes of their change during the time and anticipations about their usage nowadays. The psychoanalytic theory happens to be very useful in explaining the symbology and meaning of fairy tale. Freud's ideas were also applicable for explication of fear of supernatural beings. Empirical data, obtained by interviewing the families, brought the answers regarding the process of reading the fairy tales and haunting, a parental motivation to these activities, measure of parental understanding of fairy tales and explanations about the children perception of fairy tales and spooky entities too.

Key words : meanings of the fairy tales, using of fairy tale, using of spooks as a parenting method

OBSAH

Úvod.....	8
1. Rozprávky – príbehy prezentované rodičmi	10
2. „Rozprávkový svet“	13
2.1. História rozprávky	15
Rozprávky ako ústne tradované príbehy	15
Rozprávka – charakteristický literárny žáner	19
2.2. Najznámejšie rozprávky a rozprávkari.....	28
Zberatelia rozprávok a ich verzie formované dejinným i spoločenským vývinom	28
Verzie jednotlivých rozprávok	30
2.3. Symboly a možnosti ich interpretácie	39
Interpretácie jednotlivých motívov i symbolických rovín deja	39
Potreby, ktoré môžu rozprávky na symbolickej úrovni napĺňať	50
2.4. Nadprirodzené bytosti ako súčasť rodinných rituálov	57
3. „Rozprávkové“ rozhovory	61
3.1. Cieľ práce.....	62
3.2. Metóda výskumu	63
Rozhovor	64
3.3. Výskumná vzorka	68
4. Výsledky	69
4.1. Rozprávky	70
Minulosť rodičov	70
Rozprávač a zdroj príbehu	71
Impulz vedúci k čítaniu/rozprávaniu	74
Zámer čítania/rozprávania rozprávok	75
Stratégia	76
Pribeh čítania/rozprávania	78
Obsahová rovina rozprávok	80
Detské vnímanie	86
Výber a obľúbenosť rozprávok a postáv	88
4.2. Strašenie nadprirodzenými bytosťami	90
Minulosť rodičov	90
Dôvody strašenia/nestrašenia	91
„Domáce strašidlo“	92
Reakcie detí	94
Mikuláš	95

Ježiško	96
4.3. Interpretácia zaujímavých momentov	99
5. Diskusia	104
Záver	108
Použitá literatúra	111
Prílohy :	115

Úvod

Rozprávky patria k najzaujímavejším fenoménom nášho kultúrneho dedičstva, ktoré sa v určitých obmenách objavujú vo všetkých častiach sveta. Nejde pritom len o samotný rozprávkový žáner, ale o mierne modifikácie tých istých rozprávkových motívov. Existujú síce špecifické motívy, ktoré sú typické pre určitú lokalitu, ide napríklad o niektoré naše lokálne rozprávky od Pavla Dobšinského, či Boženy Němcovej, v zásade však platí, že určité motívy sa objavujú naprieč rôznymi kultúrami i časom. Takmer každý predsa pozná rozprávku o Červenej Karkuľke, či Popoluške. Nehovoríme o moderných filmových spracovaniach, ale o najstarších, priam až archaických formách týchto rozprávok, ktoré sa tradične šírili orálnym podaním. Čím to teda je, že sa pôvodné motívy stále udržiavajú živé v povedomí nielen nás dospelých, ale aj detí?

Podobne je to aj so strachom z nadprirodzených bytostí. S motívom obludy, čarodejnice alebo čerta sa stretávame nielen v rozprávkach a folklórnych zvykoch, ale aj v rodinnom prostredí, ktoré s touto časťou fantastického sveta aktívne pracuje. Rozprávky, nie len že pracujú so strašidelnými postavami, ich dej je niekedy priam až hororový – ide napríklad o veľmi rozšírený kanibalizmu (príšera sa snaží zjesť hrdinu) alebo o sadistické tresty pre záporné postavy (vyklovnutie očí Popoluškiných sestier). Okrem typických strašidiel sa práca zamerala aj na využívanie Ježiška a Mikuláša, ktorí pravdepodobne zastupujú špecifickú psychologickú funkciu – sú istou formou odmeny.

Cieľom tejto práce bolo poukázať na to, že fantastický svet je stále integrálnou súčasťou ľudského života, do tajov ktorého je človek zasvecovaný už ako malé dieťa. Rodičia narábajú s rozprávkovými motívmi a nadprirodzenými bytosťami a pri výchove svojich detí intuitívne siahajú po rozprávke i strašení.

Práca je rozdelená do dvoch základných častí, teoretickej a praktickej. V oboch častiach sa však venujeme obom témam – rozprávkovým motívom aj strašeniu nadprirodzenými bytosťami.

Teoretická časť pracuje s psychologickou, folkloristickou, etnologickou a jazykovednou literatúrou, zaoberá sa vznikom rozprávky, jej šírením, obmenami a aktuálnym používaním tohto motívu. Práca bola zameraná na rozprávky, ktoré sú považované za klasické, pracovali sme teda so staršími vydaniaми rozprávkových zbierok od Perraulta, Grimmovcov a Dobšinského. Keďže sa v práci odkazuje aj na konkrétne verzie, ktoré sa v niektorých momentoch líšia, pre lepšiu orientáciu uvádzame dej

niektorých rozprávok podľa ich autorov. Pre určenie pravdepodobných významov rozprávkovej symboliky sa ako najprínosnejšia ukázala psychoanalytická teória. Vzhľadom na fakt, že strašenie nadprirodzenými bytosťami (v rámci dnešnej rodiny) nie je natoľko prebádanou témou, vypomohli sme si etnologickými štúdiami o poverovom správaní a Freudovými myšlienkami o podstate strachu z odlúčenia.

Praktická časť je venovaná metodologickej stránke výskumu, jeho spracovaniu a interpretácii výsledkov. Formou individuálnych rozhovorov sa získali údaje o priebehu, príčinách, motivácii a spôsobe, akým rodičia svojim deťom prezentujú rozprávky, či strašia nadprirodzenými bytosťami. Následná analýza priniesla možnosť vytvorenia kategórií, ktoré popisujú a vysvetľujú niektoré aspekty tohto rodičovského správania i detskej reakcie.

Čo sa týka formy práce, kapitoly sú prehľadne číslované a spolu s podkapitolami sú uvádzané vždy na novej strane, aktuálne citované zdroje sa uvádzajú v poznámke pod čiarou. Súčasťou práce sú aj doslovné znenia rozhovorov, ktoré sú uvedené v prílohách.

Teoretická časť

---

1. Rozprávky – príbehy prezentované rodičmi

Potreby dieťaťa dokážu najlepšie plniť jeho rodičia. Výsledky mnohých výskumov potvrdili tento predpoklad už dávno. Atmosféru domova, ktorú dokážu vytvoriť milujúci rodičia, nie je možné ničím nahradiť. Domáca rutina, ktorá stojí za primárnym pocitom bezpečia; bežné denné aktivity, ktoré sú súčasťou predstavy o domove; emocionálne vyladenie oboch rodičov na dieťa a spôsoby komunikácie, ktoré sú typické pre rodinu predstavujú len časť z týchto výhod. Rodičia svoje dieťa vedú a venujú sa mu. Učia ho všetkému, čo považujú za nevyhnutné, rozvíjajú jeho schopnosti. „*Je dôležité, že v dobe „trénovania“ týchto schopností je to práve emocionálne kladne ladené prostredie rodiny, ktoré ho koriguje. Prvé spätné väzby sú teda poskytované vo väčšine rodín veľmi šetrne, postupne, milujúcimi alebo aspoň tolerantnými známymi osobami.*“¹ Tolerujúci a milujúci postoj netrestá nezdary, skôr len upozorňuje na chyby a motivuje k správne zopakovaniu.

Rodičia majú vlastný životný rytmus, ktorý bol v prvotných fázach prispôsobený dieťaťu. Postupom času sa však navracajú k pôvodným stereotypom a do nich včleňujú aktivity s deťmi, ktoré sa stávajú rodinnými zvykmi. Opakujúce sa aktivity sa tak často stanú ritualizovanými činnosťami, ktoré majú deti radi.

Súčasťou mnohých domácich rituálov je okrem iných aj rozprávanie príbehov, či čítanie rozprávok. Mnohí rodičia ich intuitívne začínajú rozprávať v čase, keď majú pocit, že dieťa je dostatočne komunikačne schopné, aby im porozumelo. Sami vyberajú rozprávky, o ktorých si myslia, že by ich dieťa malo poznať. A najčastejšie pri výbere siahajú po klasických, alebo ľudových rozprávkach. Čo im však na týchto rozprávkach natoľko imponuje, že sa snažia vštepiť ich do vedomia dieťaťa už v útlom veku?

Rozprávky sú všeobecne považované za úžasné príbehy, obsahujúce mravné poučenia ale i návody na spokojný život. Rovnako rozšírený je aj názor, že sú výlučne určené deťom. Je však dôležité si uvedomiť, že príbehy, ktoré my ponúkame deťom a zdá sa nám, že boli vytvorené presne pre ne, vznikali a aj sa ako také etablovali už v čase, kedy detský vnútorný svet nebol považovaný za až tak odlišný od sveta toho dospelého.

---

¹ ŠULOVÁ, L. (2004) : *Raný psychický vývoj dieťaťa*. Praha : Karolinum, str. 129

Komu a prečo boli rozprávky určené? Ak sa pozrieme na teórie vzniku rozprávok, zistíme, že sa jednotlivé motívy pravdepodobne vyčlenili z mýtov alebo iniciačných rituálov, prečo sa to tak udialo však nikto s istotou nevie. Domnievať sa, že sa to dialo zámerne s ohľadom na detského poslucháča by zrejme nebolo správne. V tom čase totižto koncept detského poslucháča neexistoval. Pre našu kultúru je obdobie detstva nedotknuteľné. Deti z civilizovaného sveta majú práva, sú chránené zákonmi a do istej miery sme detským vekom očarení. Dieťa má právo na detstvo – na obdobie hry, plnenia túžob, bezstarostnosti. A vie sa, že vzťahy s dieťaťom sú určujúcim faktorom pre jeho nasledujúci rozvoj. *„Rozvíjanie vonkajších medziľudských vzťahov má bezprostredný dopad na vytváranie schém interpersonálnych vzťahov všeobecne a na postupné začleňovanie jedinca do širších sociálnych vzťahov. Vzťah k sebe samému, tak významný pre vnútorný život človeka, je formovaný na základe vzájomných vzťahov medzi sebou a trvalými partnermi ranej interakcie – v prvých mesiacoch života matkou, otcom, súrodencami.“*² Tieto vzťahy tak majú ústredný vplyv na vývin jedinca. Dnešné vnímanie detstva sa orientuje hlavne na dieťa a jeho potreby, kým sme sa však dopracovali k tomuto modelu, muselo sa toto vnímanie mnohokrát revidovať.

Rodina ako inštitúcia praktizujúca výchovu detí je funkčná už dlho, avšak status dieťaťa (aký poznáme dnes) je vymoženosťou posledných dvoch storočí. Svet detí totiž nebol vždy chápaný oddelene od sveta dospelých. Dieťa nebolo dieťaťom, bolo len nehotovým dospelým človekom. O tom môže svedčiť aj odievanie šľachtických detí, ktoré *„nosili miniatúrne verzie dospelého odevu hneď ako vyrástli z plienok, čo bolo v relatívne nízkom veku (3-5 rokov)“*.³ Nedovoľujem si tvrdiť, že by sa o deti nikto nezaujímal a nikto sa nevenoval ich výchove, existovali predsa opatrovatelky a o mravnej výchove detí sa toho v istých časoch taktiež popísalo dost. No aj napriek tomu, prístup k dieťaťu sa výrazne odlišoval od toho, aký poznáme dnes. Do istej miery sa dokonca novorodenec a dojča nepovažovali tak úplne za človeka. Nie žeby boli v tom čase ľudia nevedomí, či necitliví. Vysoká úmrtnosť detí vo veľmi skorom veku však znamenala, že si k dieťaťu nevytvárali citové väzby a ani ho nebrali do úvahy, kým dieťa nepreukázalo svoju životaschopnosť. Dieťa predstavovalo majetok svojich rodičov.

A tu, v tomto období sa podľa všeobecného povedomia zrodili príbehy – rozprávky, ktoré (vraj) vhodným spôsobom prezentujú deťom realitu, oboznamujú ich s nástrahami vzťahov, či s riešeniami problémov. Hoci sa v rozprávkach odkazuje na

---

² Tamtiež, str. 127

³ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 132

feudálne obdobie (kráľovský dvor a jeho obyvatelia, princovia a princezná, či šikovní poddaní sú ústrednými postavami mnohých klasických rozprávok), naozaj sa nemôžeme domnievať, že práve toto obdobie bolo v nejakom smere dieťaťu naklonené. V stredoveku predstavovalo dieťa ďalší hladný krk a zároveň ďalšiu pracovnú silu, takže do pracovného procesu boli deti zapájané od útleho detstva. Na druhej strane pre šľachtické rodiny predstavovali deti dedičov, čo znamenalo, že boli veľmi rýchlo zbavované detského statusu a nasledovalo včlenenie medzi dospelých – potenciálnych udržiavateľov rodu. Z toho vyplývali aj sobášne na prahu detstva a puberty. Z dieťaťa sa stávala pracovná sila, alebo dospelá (sobášu schopná) osoba, keď bolo jasné, že prežilo krehké obdobie, kedy mohlo podľahnúť detskej úmrtnosti.

Všetky predošlé dejinné obdobia potrebovali „preskočiť“ čas detstva. Hravý a potreby naplňajúci prístup k dieťaťu je výdobytkom posledných dvoch storočí a spoločenských zmien, ktoré so sebou tieto storočia priniesli. Postupne, ako sa objavujú detské hry, formy vzdelávania venované dieťaťu, či špecifické detské odevy, mení sa aj koncept detstva a približuje sa tomu konceptu, ktorý máme dnes.

Proces zmeny je možné charakterizovať ako pozvoľné uvedomovanie si významu raných skúseností, neskôršie sa o rozvoj tejto zmeny postarali systematické pozorovania detí a psychologické bádania, zamerané práve na detský svet, alebo výskumy zdôvodňujúce poruchy dospelých príčinami pôsobiacimi v detskom veku. Až výskyt produktov venovaných dieťaťu naznačuje, že dieťa získalo akýsi status. „*Tento proces charakterizuje štýl odievania, detské hry, a príbehy; ktoré sa postupne stali súčasťou detského sveta a v dvadsiatom storočí sú považované za esenciálnu súčasť jeho vývinu.*“⁴ Vidíme teda, že to, čo my dnes považujeme za imanentnú súčasť detského sveta sa takým stalo po dlhom procese uznávania detstva ako autonómneho životného obdobia.

Ak sa pozrieme na posledné etapy tejto zmeny, tak s názorom, že detský svet je iný než svet dospelého, sa stretávame až začiatkom 20. storočia (Šulová, 2004). Pokiaľ sa teda chceme dozvedieť, ako sa rozprávky stali materiálom pre výchovu detí, musíme sa vrátiť k ich pôvodu a taktiež sa venovať interpretácii motívov, z ktorých sa niektoré uchovávajú už od 9. storočia. „*Rozprávky sú živé, rovnako aj ich vplyv a je určite dôležité preskúmať posolstvá, ktoré sú v nich uložené.*“⁵

---

⁴ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 137

⁵ PARSONS, L. T. (2004) : Ella evolving : Cinderella Stories and the construction of Gender – appropriate behavior. Children's Literature in Education, Vol. 35, No. 2, str. 136

2. „Rozprávkový svet“

„Ludový rozprávač sa nazdával, že zlo je menej nebezpečné, ak je viditeľné, ak ho možno ohmatať a stretnúť sa s ním zoči-voči. Vypudil ho z temných záhybov vlastnej nevedomosti na denné svetlo a postavil proti nemu svojho hrdinu. Aby hrdina bol silnejší, privolal mu na pomoc zázračné sily.“ (Zlatko Klátik, 1962)

Artefakty ľudskej kultúry sú zaujímavým výskumným materiálom pre mnohé vedecké odbory. Hmotné pramene poskytujú exaktným vedám mnoho informácií, na základe ktorých je možné ich úspešne datovať, analýzou rozpoznať zloženie ich materiálu, či určiť účel danej veci. Naproti tomu, orálne šírené tradície neposkytujú žiadny z vyššie uvedených kľúčov na rozlúštenie účelu, či presného pôvodu danej tradície a aj napriek tomu výrazným spôsobom prispievajú k poznaniu našej kultúry. Takto šírené tradície je možné zachytiť iba okrajovo v písomných prameňoch, ktoré istým spôsobom odkazujú na tradície, alebo objasňujú historické udalosti, ktoré k vzniku tradície mohli viesť.

Rozprávky patrili dlhú dobu pred ich písomným zaznamenávaním k ústne tradovaným príbehom – mýtom a legendám. Prostredníctvom komunikácie sa tieto príbehy šírili a zároveň i udržiavali pri živote. Z dnešného pohľadu sú označované za umelecké formy, ktoré dali vzniknúť naratívne charakteru literatúry. Rozprávka, ako samostatná forma umeleckého prejavu naozaj oslovuje aj dnešné generácie a najmä deti. *„Rozprávky sú jedinečné nielen ako literárny útvar, ale tiež ako umelecké dielo plne zrozumiteľné dieťaťu, tak ako žiaden iný druh umenia.“*⁶

Podľa Krisa všetko umenie predstavuje istý druh komunikácie. Autor sa snaží osloviť svojho diváka, či poslucháča a niečo mu svojím dielom povedať, pričom ide o pozvanie zdieľať rovnaké obsahy mysle. *„V tomto kontexte je štúdium umenia súčasťou štúdia komunikácie. Máme tu odosielateľa, prijímateľa a máme tu aj správu.“* A tak sa štúdium umeleckého prejavu *„môže stať súčasťou našich vedomostí o ľudstve“*.⁷ Pretože je to práve tak výtvor ľudskej mysle, ako aj hlinená nádoba. Rovnako ako nádoba, aj rozprávka mala tvorcov, ktorý ju vytvorili s nejakým zámerom a ako na detaile nádoby, tak aj na detaile rozprávky môžeme vidieť jej štruktúru a usudzovať na čas jej vzniku.

⁶ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 16

⁷ KRIS, E. (1965) : Psychoanalytic explorations in art. New York : International Universities Press, str. 16

Každé dielo sa totiž vytvára v konkrétnom čase a jeho tvorca je limitovaný podmienkami svojej doby (Kris, 1965). Čo teda charakterizuje rozprávku ?

„Pretože rozprávka je neobyčajne mnohotvárna a podľa všetkého nemôže sa študovať naraz v celom svojom rozsahu, treba materiál rozdeliť na časti, t.j. klasifikovať ho.“⁸ Vzhľadom na túto výhradu je nutné určiť si oblasť rozprávok, ktoré by mali najlepšie odpovedať na otázku ich vzniku. Ako také sa javia pôvodné – ľudové rozprávky, ktoré sa vo viacerých verziách objavujú u mnohých zberateľov. Zhodou okolností sú to rozprávky, po ktorých rodičia siahajú najčastejšie. Jazykovedci ako aj folkloristi sa snažili druhovo špecifikovať jednotlivé typy rozprávok a preto dnes existuje niekoľko rozličných klasifikácií. Tieto delenia odrážajú varietu postáv a zápletiiek, typických pre určité druhy rozprávok a tak sa stretávame s rozprávkami autorskými, či ľudovými, zvieracími, realistickými, čarodejnými, hrdinskými, rodinno-sociálnymi a pod. V zásade platí, že každý z bádateľov si vytvoril vlastnú kategorizáciu, na základe ktorej neskôr vypracoval vlastnú teóriu. Rozprávky, ktorým sa v práci budeme venovať my, by sa dali charakterizovať ako **čarodejné** (Propp, 2008).

V čarodejnej rozprávke vystupujú rôzne nadprirodzené postavy, objavujú sa čarodejní pomocníci, do deja zasahujú čarodejnice, čerti, či personifikované božstvá a rozprávajúce čarodejné zvery. Čo teda dokážeme z týchto rozprávok povedať o ich vzniku a účeloch?

---

⁸ PROPP, V. J. (2008) : Morfologie pohádky a jiné studie. Jinočany : H&H, str. 14

2.1. História rozprávky

Rozprávky ako ústne tradované príbehy

O objasnenie pôvodu rozprávok sa pokúšalo mnoho odborníkov z rôznych oblastí. Zhodnúť sa však na jednotnej teórii nedokážu a vzhľadom na to, že nám rozprávky slúžia aj napriek tomu, že pre nás ostáva ich pôvod nejasný, dalo by sa povedať, že ho poznať ani nepotrebujeme.

Folkloristické teórie hľadajú zdroj rozprávok v snahe jedinca zachytiť a popísať prírodné deje, či spoločenské udalosti. Marčok (1978) spomína Dobšinského a Kellnera – Hostinského, ktorí videli v rozprávke symbolicky zobrazené mytologické predstavy o prírode a prírodných dejoch. Zaujímavá je aj úvaha Samuela Reusza z roku 1840, ktorý „videl v *“povestiach“* – tak sa v tom období rozprávky nazývali – východisko pre poznanie národnej minulosti a spoločenského zriadenia v dávnych časoch. Z ich príbehov sa usiloval v duchu národnej obrodeneckej ideológie vyčítať dávne historické deje.“⁹ Podľa Bocánovej dokonca hľadal presné geografické územia, kde sa ich dej odohrával (2005). Hoci nás niektoré rozprávky (najmä o udatných rytieroch) môžu zvädzať k tomu, aby sme v nich hľadali náznaky reálnych historických udalostí, nemyslím si, že je to ich zámerom. Ak aj boli vytvorené na základe reálnych historických postáv, zjavne sa nesnažili zachovať plnohodnotnú informáciu o aktéroch. Na to slúžia povesti, alebo mýty. Tie síce spadajú spolu s rozprávkami do ústne tradovanej ľudovej tvorby, rozprávky sú však na rozdiel od nich univerzálnejšie. Rozprávky nepopisujú len autentickú udalosť, rozprávky zachycujú procesy, ktoré sú akýmsi spôsobom opakovateľné v každom indivíduu.

Jednou z najzaujímavejších teórií o ich vzniku je, že boli spoločne s mýtom odvodené od tzv. prechodových (iniciačných) rituálov. Propp uvádza, že mnohé z rozprávkových motívov sa vzťahujú na obrady zasvätenia alebo predstavy o smrti (2008). Načo však mali slúžiť? Odpoveď na túto otázku závisí od toho, kedy sa rozprávky objavujú. Ak sa totiž domnievame, že existovali už v čase, keď bol rituál aktívny, mohli plniť funkciu oboznamovania jedinca s tým, čo ho očakávalo. „Zasväcovanému sa týmto spôsobom odkrýval zmysel akcií a udalostí, do ktorých bol pri iniciácii zapojený.“¹⁰ Z psychologického hľadiska, tak mohla rozprávka predstavovať formu prvého kontaktu, kedy sa dieťa (neplnohodnotný člen kmeňa) stretáva s rolou dospelého a tým získava

⁹ MARČOK, V. (1978) : O ľudovej próze. Bratislava : Mladé letá, str. 99

¹⁰ PROPP, V. J. (2008) : Morfológia pohádky a jiné studie. Jinočany : H&H, str. 162

nový status. Na druhej strane, ak sa domnievame, že sa rozprávky odvodili z rituálu preto, že bol prekonaný, tak ich predpokladanú funkciu musíme pozmeniť. Jedinca už nepripravovali na nič budúce, oboznamovali ho jednoducho so zvykmi. Propp (2008) ukazuje i na možnosť, kedy sa v rozprávkovom motíve stretávame s negáciou zvyku. Ukazuje to na príklade, kedy rozprávkový motív záchranu dievčiny pred príšerou, jasne protirečí zvyku obety za protikladnú službu božstva, najčastejšie za zabezpečenie úrody. Hrdina-záchranca by v čase, keď bol rituál aktívny, nemohol byť považovaný za pozitívneho. Ale v čase, keď je potrebné zbaviť sa nežiaduceho zvyku, jednoducho sa tento zvyk v motíve znehuje. Psychologickú funkciu rozprávky by sme tak mohli vidieť v modulácii žiaduceho správania, vytváraním vhodného hrdinu pre nasledujúcu generáciu.

Na začiatku 20. storočia sa však do popredia dostáva aj iný názor, „*pozitivisticky orientovaná tzv. fínska či migracionistická škola (Aarne, Bolte, Veselovskij). Podľa jej teórie, motívy a сюжеты čarodejných rozprávok boli večné a ľubovoľne prenosné. Preto jej prívrženci pokladali pátranie po pôvode a vysvetľovanie zmyslu сюжетov za zbytočné a sústredovali sa iba na ich katalogizáciu a porovnávanie variantov.*“¹¹ Aarneho práca však viedla k vytvoreniu dnes uznávanej kategorizácii európskych rozprávok¹². Aj Propp sa domnieval, že históriu rozprávky nie je možné pochopiť, kým nebude známa jej morfológia (2008).

Psychologické teórie hľadajú zdroj rozprávok vo vnútri jedinca, vo výsostne vnútorných procesoch, ktorými sa mohol snažiť pretransformovať reálny svet do pochopiteľnejšej roviny. Biologické a fyzikálne zákonitosti, ktorým nerozumel, nahradil symbolickými postavami s nadprirodzenou mocou. Magické nepovažoval za nereálne, ba práve naopak. Svoju imagináciu považoval za rovnako pravdivý zdroj informácií, ako svoje zmysly. Von Franz, ktorá v rozprávkach vidí esenciálne zobrazenie archetypov, sa domnieva, že „*archetypové príbehy vznikajú najčastejšie ako individuálne zážitky pri vpádoch z nevedomia, a to buď vo sne, alebo v bdelej halucinácii, keď do individuálneho života prenikne archetypový obsah*“.¹³

To by mohlo znamenať, že námetom dnes už klasických rozprávok by mohli byť aj veľmi emotívne prežívané sny jednotlivcov, ktoré sa rezonujú aj v nevedomí tých, ktorým sa o sne hovorilo, šírili ďalej. „*Možno zosilňovať sny rozprávkami, a rozprávky*

---

¹¹ MARČOK, V. (1978) : O ľudovej próze. Bratislava : Mladé letá, str. 101

¹² Systém rozprávok, ktorý Aarne vytvoril v roku 1910, bol neskôr v 1928 revidovaný a doplnený Thompsonom. V roku 2004 ho zrevidoval Uther, a táto súčasná verzia je pomenovaná ATU – zloženina z prvých písmen mien jej tvorcov.

¹³ von FRANZ, M. L. (1998) : Psychologický výklad pohádek. Praha : Portál, str.174

snami, pretože rozprávky sú sny, nie osobné sny ale ešte doteraz nepochopené archetypálne sny kultúry. Sú snami a víziami, ktoré sú zas a znova vykladané... možno čakajúce na niekoho, kto im porozumie.“¹⁴

Podľa Bettelheima práve „hlbinne psychologicky orientovaní bádatelia zdôrazňujú podobnosť neskutočných udalostí v mýtoch a rozprávkach so snami a snením dospelých – splnenie prianí, vyradenie všetkých súperov a zničenie nepriateľov“.¹⁵ Kučera (2012) sa taktiež domnieva, že sny a rozprávky sa svojou štruktúrou podobajú.¹⁶ O tom, že snová práca nie je veľmi vzdialená ani od umeleckej a že práve táto podobnosť by mohla napomôcť porozumeniu umeleckej tvorby, hovorí Kris (1965). „Uvedomením si, že porozumenie by bolo dosiahnuteľné práve porovnaním snovej práce s niečím, čo by sme mohli nazvať „umelecká práca“, štúdium tejto interakcie vstúpilo na pôdu psychoanalytických bádateľov.“¹⁷

Vznik rituálu kmeňa na základe individuálneho sna popisuje aj von Franz (1998), kde na tomto príklade¹⁸ zdôrazňuje vplyv imaginárneho na život nie len jedinca, ale na celú jeho spoločnosť. Okrem toho uvádza aj teóriu, podľa ktorej vzniká rozprávka **degeneráciou mýtu**. Taktiež Eliade sa domnieva, že rozprávka vzniká až z mýtu. „Ak už nie je mýtus prijímaný ako odhalenie „mystérií“, spoločensky „upadá“, je nezrozumiteľný a stáva sa legendou či rozprávkou.“¹⁹ Aj Bettelheim sa domnieva, že sa rozprávky a ľudové rozprávania vyčlenili z mýtov. Obe formy podľa neho stelesňovali nahromadenú spoločenskú skúsenosť, pretože ľudia si želali vracať sa k múdrosti z minulosti a predávať ju ďalším generáciám (2000). Ústredný motív sa tak zachováva, ale mení sa takmer všetko, čo ho obklopuje. Na to, aby motív prežil, musí byť komunikovateľný a neustále komunikovaný. Tu sa dostávame k dôležitému bodu – k šíreniu príbehu a teda k ústnemu tradovaniu. Od svojho vzniku sa rozprávka šírila ústnym tradovaním z generácie na generáciu a pravdepodobne aj z jednej oblasti do druhej. Ľudový rozprávač prichádzal do styku s takým materiálom, vďaka ktorému si

¹⁴ ELSNER, T. (2010) : Animals and Analysis : The Grimm's Tale „Three Languages“. In: Psychological Perspectives. Vol.53, str. 318

¹⁵ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 37

¹⁶ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

¹⁷ KRIS, E. (1965) : Psychoanalytic explorations in art. New York : International Universities Press, str. 24

¹⁸ Príbeh, ktorým arktické kmene popisujú vznik sviatku Orla, vychádza z individuálneho zážitku lovca. Ten zastrelil orla, vypchal ho a s časom na čas mu priniesol jedlo. Počas iného lovu sa dostal do snehovej búrky, kde na pokraji umrznutia prežil podľa von Franz archetypovú víziu, v ktorej ho dvaja muži dovedli do dediny, ktorú obýval ľud Orlov. Matka zastreleného orla sa mu poďakovala za úctu, ktorú preukazuje jej synovi a oboznámila ho so slávnosťou, ktorú mal sláviť aj kmeň muža. Ten po precitnutí prerozprával o rituáli svojmu kmeňu a ten ho odvtedy slávi rovnakým spôsobom.

¹⁹ ELIADE, M. (1998) : Mýty, sny a mystéria. Praha : OIKOYMENH, str. 9

určite získal vysoké postavenie v povedomí ľudu. Nešlo pritom len o rozprávkové príbehy, poväčšine si títo muži museli pamätať aj rôzne príhody či historické udalosti. „*Historické svedectvá nám potvrdzujú, že existovali dokonca profesionálni rozprávači, ktorí sa veľmi precízne pripravovali na svoje povolanie.*“²⁰ Nástupom kníhtlače, a oveľa neskôr aj všeobecnej gramotnosti, sa tak rýdze rozprávanie mení na čítanie príbehov. S prvým písomným záznamom o rozprávaní príbehu dieťaťa sa, podľa von Franz (1998), stretávame už u Platóna, ktorý hovorí o *mythoi* – symbolickom príbehu, nie však s jeho záznamom. So zámerným písomným záznamom rozprávky sa prvýkrát stretávame až u Perraulta v 17. storočí.²¹ Znamená to teda, že celých 21 storočí sa rozprávkové príbehy uchovávali iba v myšliach ľudí? Nutnosť zapamätať si text, aby ho bolo možné šíriť ďalej, znamenala podrobenie rozprávky schematizácii, ktorá toto zapamätanie uľahčovala. Základom schematizácie príbehu bolo zapamätanie si „*jeho matrice (sujet, motívy, kompozičné postupy, postavy a p.), na základe ktorej nový rozprávač text znovuvytváral. Základný zákon, ktorý vyplynul z ústneho tradovania, by bolo možné formulovať asi takto: dosiahnuť najväčší možný účinok pomocou čo najmenšieho množstva ľahko spájateľných, zapamätateľných a obmieňateľných prostriedkov.*“²² To by mohlo vysvetliť, prečo sa zozbierané verzie jednotlivých rozprávok viac či menej líšia. Je totiž veľmi pravdepodobné, že každý rozprávač obohatil kosť deja o nový detail, či dokonca ju nejakým spôsobom pozmenil. A s mechanizmom zmeny príbehov sa stretávame aj pri procese zachovávaní rozprávok najznámejšími zberateľmi. „*Prozaická ľudová slovesnosť nebola pôvodne určená pre detského poslucháča a preto obsahovala aj informácie, ktorá sa bádateľom 19. storočia zdali veľmi nevhodné (násilie, či erotický podtón). Vďaka Dobšinského úpravám sa stali „jeho“ rozprávky od začiatku obľúbeným a odporúčaným čítaním pre deti najnižšej vekovej kategórie.*“²³ Ale ani Perrault (Jean, 2007), či Grimmovci (Dundes, 1989) sa nevyhýbali pozmeneniu príbehov, ktoré im poskytol ľud. A aj napriek tomu sa dnes ich rozprávky považujú za pôvodné. Z nich sa stali ľudové rozprávky, ktoré inšpirovali vznik nových, autorských rozprávok.

---

²⁰ BOCÁNOVÁ, M. (2005) : Rozprávka – postavenie, funkcie, význam a zmeny v súčasnosti. In: Hlôšková, H. : Folklor v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc. Bratislava : Ústav etnológie SAV, str. 180

²¹ von FRANZ, M. L. (1998) : Psychologický výklad pohádek. Praha : Portál, str.167-168. Autorka tam síce upozorňuje na texty rozprávkového typu, ktoré pochádzajú z 2. tisícročia pred Kristom, ale sú to skôr mytologické zlomky.

²² MARČOK, V. (1978) : O ľudovej próze. Bratislava : Mladé letá, str. 134

²³ BOCÁNOVÁ, M. (2005) : Rozprávka – postavenie, funkcie, význam a zmeny v súčasnosti. In: Hlôšková, H. : Folklor v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc. Bratislava : Ústav etnológie SAV, str. 177

Rozprávka – charakteristický literárny žáner

„Rozprávka je v čítaní detí druhovou formou s najväčšou čitateľskou amplitúdou : radi si ju vypočujú už deti predškolského veku, vracajú sa k nej deti staršie a dospievajúca mládež, poskytuje istý estetický zážitok aj dospelému.“²⁴ Z uvedeného vyplýva, že tento umelecký žáner je súčasťou každého veku, faktom ale ostáva, že vo všetkých obdobiach je iniciovaný prítomnosťou dieťaťa.

Dospelý človek akoby „nanovo“ objavuje rozprávku v čase, keď sa stane rodičom a rovnaká renesancia rozprávky je pozorovateľná i pri kontakte starých rodičov s vnúčat'om. Môžeme len súhlasiť s Matthewsom, ktorý sa domnieva, že v dospelých vyvoláva každá literatúra pre deti nostalgické spomienky na ich vlastné detstvo. Tie môže vyvolať samotný príbeh, postavy, ale aj samotná spomienka na to, ako sami videli svet detskými očami (1996). Na druhej strane, ak dospelým pripomína ich detstvo, nutne ich musí upozorňovať aj na časovosť ich života a tým pádom na smrteľnosť, čo taktiež môže vyvolávať nostalgické spomienky na časy, kedy mali život ešte pred sebou.

„Je z tých žánrov, ktoré umožňujú spojiť konkrétnosť detailu, živosť farieb i bohatstvo predstavivosti s hĺbkou myšlienky, zaujať tým aj dospelého čitateľa a prinútiť ho, aby sa k nej vrátil aj v zrelšom veku.“²⁵ Rozprávky totiž predstavujú špecifický literárny žáner, primárne určený detskému poslucháčovi či čitateľovi a ani podľa jazykovedcov toto predurčenie dieťaťa nie je náhodné. „Rozprávka sa vyznačuje optimálnymi vlastnosťami, ktoré čitateľ mladšieho školského veku očakáva od umeleckého diela.“²⁶

V prvom rade sa dej klasických rozprávok odohráva v krajine fantázie. Tá ale nemusí byť nutne fantastická. Mnoho rozprávok sa odohráva na miestach, ktoré neporušujú nijaké fyzikálne zákony, ba práve naopak, nijak sa neodlišujú od realistického popisu krajiny, či už mestského alebo dedinského prostredia. Fantastiku tu vytvára atmosféra príbehu. Dieťa vie, že keď sa príbeh začne slovami „Kde bolo, tam bolo... „, opúšťa tým hranice tejto reality. „Začiatky ako Kde bolo, tam bolo, V istej zemi, Pred tisícimi rokmi alebo ešte i skôr, V časoch, keď ešte zvieratá rozprávali, Dávno na starom zámku uprostred veľkého hlbokého lesa, prezrádzajú, že to, čo bude nasledovať, sa netýka ničoho nám známeho tu a teraz.“²⁷ K spomínaným začiatkom môžeme ešte pridať „Za

²⁴ KLÁTIK, Z. (1975) : Slovo, kľúč k detstvu. Bratislava : Mladé letá, str. 127

²⁵ KLÁTIK, Z. (1962) : Veľký rozprávkar. Bratislava : Mladé letá, str. 8

²⁶ KLÁTIK, Z. (1975) : Slovo, kľúč k detstvu. Bratislava : Mladé letá, str. 128

²⁷ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 63

siedmymi horami a za siedmymi dolami“, či „Keď sa ešte piesok lial a voda sa sypala“. Dej sa pritom môže začínať i rozvíjať v realistickom prostredí.

Heldová popisuje tri možné „prestupy“ z reality do oblasti fantastična, ktoré sa objavujú vo fantastickej literatúre. Prvým, a podľa Heldovej aj najčastejším, je prienik neobyčajného prvku do obyčajného sveta. „*Všetko sa začína ako v nejakom realistickom príbehu. Okolo nás je obyčajný, každodenný život. Zdá sa, že rozprávanie sa rozvíja bežným, lineárnym spôsobom – až do okamihu, kedy buď zjavne (príchodom novej osoby, uvedením nejakého podivného predmetu alebo neočakávaného prvku v krajine), alebo ledva badateľným posunom celkového ovzdušia sa dostane do deja niečo, čo je neznáme, podivné, takže od tej chvíle je všetko inak.*“²⁸ Takýmto spôsobom je predstavený aj svet Červenej čiapočky, až do chvíle, kedy stretne v lese hovoriaceho Vlka; Šípkovej Ruženky až kým sa na krste neobjavia sudičky; Janička a Marienky, kým nenarazia na perníkovú chalúпку a pod.

Druhým zo spôsobov je prienik obyčajného prvku do sveta neobyčajného. „*Kvantitatívne tu začína prevládať to, čo je neobvyklé. Normálny prvok tu zostáva osamotený...*“²⁹ Tento model sa stal využívanejším vo vedecko-fantastických románoch, príkladom rozprávky s takto vystavaným vstupom do fantastického prostredia je však autorská *Alica v krajine zázrakov*.

Tretím spôsobom je posadenie celého príbehu už od začiatku do neobyčajnej roviny, i s jeho prvkami. Príbeh si tak vytvára svoj vlastný svet a všetko v ňom obsiahnuté sa riadi vlastnými pravidlami. Aj napriek tomuto paradoxu, dieťa takémuto „rozprávkovému“ svetu rozumie. „*Nie je možné si predstaviť, že keď hovoríme o neobyčajnom prvku vo vnútri rovnako neobyčajného sveta, chce sa tým povedať, že prirodzené psychické alebo spoločenské prvky normálneho sveta sú odtiaľ úplne vylúčené.*“³⁰ Postavy v týchto neobyčajných svetoch majú neobyčajné schopnosti, využívajú neobyčajné, často až „čarodejné“ veci, ale aj napriek tomu sa fantastický svet riadi rovnakým systémom hodnôt, morálnymi normami, rovnako prežívanými emóciami a medziľudskými vzťahmi, ako je to vo svete reality. Z psychologického hľadiska je však fantastickosť prostredia nevyhnutná a bude vysvetlená neskôr.

Okrem toho sú rozprávky typické svojou jednoduchosťou, až prostým vykreslením postáv. Čitateľa nezaťažujú do komplikovaných opisov, charaktery postáv sú stále

---

²⁸ HELDOVÁ, J. (1985) : V říši obrazotvornosti. Praha : Albatros, str. 49-50

²⁹ Tamtiež, str. 53

³⁰ Tamtiež, str. 57

a nemenné, nevyvolávajú v dieťati ambivalentné pocity – dobrá postava je dobrá za každých okolností. Toto schematické vyjadrenie vzťahov hrdinu voči okolitému svetu a jeho jasné smerovanie za cieľom tvorí základnú líniu všetkých príbehov. „Každý ľudový román predstavuje príkladný boj dobra so zlom, hrdinu so zločincom (moderným vtelením démona), a vracia sa k najčastejším folklórnym motívom o prenasledovanej devespásonosnej láske, neznámej ochrankyni a pod.“³¹ Na to, že v každej čarodejnej rozprávke je možné vidieť rovnakú výstavbu na základe funkcií postáv, ktoré v príbehu plnia, upozornil prvý Propp (2008). Vyčlenil 31 rozličných funkcií, ktoré nasledujú postupne za sebou, vytvárajú dej rozprávky. Jednotlivé funkcie síce môžu byť vynechané, ich poradie je však zachované a jednotlivé postavy samy o sebe tiež nie sú dôležité, pretože funkciu môže vykonávať hocikto z nich, kým to samozrejme nenarušuje logiku deja. V každej rozprávke je však podľa neho pozorovateľný istý dejový sled. Rozprávka podľa neho predstavuje „rozvíjanie deja od škodcovstva alebo nedostatku cez ďalšie funkcie až po svadbu alebo iné funkcie, ktoré by boli použité ako rozuzlenie. Koncovými funkciami sú niekedy odmena, záchrana pred prenasledovateľom a pod.“³² Dodáva, že niektoré rozprávky môžu mať viac dejových sledov, ale že ich určenie nemusí byť jednoduché. Musíme však podotknúť, že medzi najobľúbenejšie rozprávky patria tie, ktorých dej nie je výrazne komplikovaný. „V kompozícii literárneho textu pre deti sa osvedčuje samostatné alebo súbežné rozprávanie realistického a fantazijného príbehu. Rozvíjanie viacedejových kompozičných línií so zložitejším ideovým zámerom sa u detí spravidla stretáva s nepochopením.“³³

I keď je táto kompozičná prostosť pozorovateľná u väčšiny rozprávok, bolo by chybou neupozorniť na momenty, kedy to tak nie je. Marčok, odvolávajúc sa na Proppovu prácu a zároveň ju i kritizujúc, ukazuje obmeny funkcií postáv u takých rozprávok, kde sa stretávame s vývinom charakteru postáv. „Výsledkom sú postavy **sujetovo zložité**.“³⁴ Tieto postavy vstupujú do deja s pozitívnymi charakterovými vlastnosťami a až časom sa dozvedáme o podlosti ich pováh. „V ich zapojení do sujetu a účinkovaní v príbehu už niet pôvodnej rozprávkovej priamočiarosti, ale objavujú sa v nich momenty zvratu a protikladnosti. Hrdina najprv vystupuje ako hlúpy a slabý, no neskôr premôže draka; falošný hrdina sa spočiatku tvári voči hrdinovi priateľsky, potom zneužije jeho priazeň

³¹ ELIADE, M. (1998) : Mýty, sny a mystéria. Praha : OIKOYMENH, str. 23

³² PROPP, V. J. (2008) : Morfológie pohádky a jiné studie. Jinočany : H&H, str. 76

³³ KOPÁL, J. (1991) : Detský svet v umeleckom obraze. Štúdie 8. Pedagogická fakulta v Nitre, str. 35

³⁴ MARČOK, V. (1978) : O ľudovej próze. Bratislava : Mladé letá, str. 123

a pod.³⁵ S tým však Kučera (2012) nesúhlasí. Podľa neho je rozprávka jediným žánrom, ktorý je možné preložiť a kondenzovať, pretože jediné na čom skutočne záleží je len zápletko. „*Pohádka nemá psychologické postavy, jak ve snu tak i tady se reálné postavy rozdvoují.*“³⁶ Postavy len plnia funkcie. Matka sa rozdvíja do funkcie dobrej (najčastejšie mŕtvej) matky a zlej macochy. Priateľ sa rozdvíja do funkcie dobrého pomáhajúceho priateľa a zákerného nepriateľa, plniaceho iba vlastné potreby. Tieto postavy sa nemenia, nevyvíjajú v pravom slova zmysle.

Objavujú sa aj prípady „okresania“ negatívnych vlastností inak pozitívnej postavy. S tým sa stretávame v Mrázikovi – namyslený Ivan stráca svoju pýchu, lenivý Pecivál sa stáva činorodým a pod. Práve v týchto takmer až negatívnych vlastnostiach, inak pozitívnych postáv, môžeme vidieť ich ľudskosť. Aj oni robia chyby.

Čím to je, že malé chybičky dobrých postáv je možné zmeniť? Poukazuje možnosť ich napravenia na vývin? Ak sa pozrieme bližšie na rozprávku o Červenej Karkuľke od bratov Grimmovcov, uvidíme tam možno práve to. Červená Karkuľka je naivné dieťa, prehltnuté vlkom, dostáva však druhú šancu – má možnosť poučiť sa, i keď jej neschopnosť rozpoznať hroziace nebezpečenstvo bola do istej miery fatálna. Je to jej detská naivita a nevinnosť, čo umiera vo chvíli prehltnutia. Nezomiera, je zachránená a poučená pre budúcnosť. Grimmovci pridali záver, v ktorom svoje poučenie Karkuľka dokazuje tým, že ako oveľa opatrnejšia spolu s babičkou zabije iného vlka, ktorý ju chce zožrať.

Ďalším zo znakov rozprávky je aj istá univerzálnosť hrdinu a fakt, že málokedy má meno. Hrdinami rozprávky bývajú často obyčajní ľudia a preto sú tak aj charakterizovaní. Hlavnou postavou tak bývajú „dievčina“, „najmladší syn“, prípadne sú označovaní svojím povoláním : „krajčírik“, „tovariš“ a pod. Dalo by sa namietnuť, že v niektorých rozprávkach majú mená, avšak buď sú to mená popisné (vytvorené z prídavných mien, ktoré osobu charakterizujú), alebo „*i keď hrdina má naozajstné meno, tak ako je to v rozprávkach o Honzovi, alebo v Janičkovi a Marienke, použitie veľmi obvyklých mien z nich činí druhové označenie, takže môžu poukazovať na ktoréhokoľvek chlapca alebo dievča*“.³⁷ Okrem toho Bettelheim (2000) správne poznamenáva, že v rozprávke nemá žiadna z ďalších postáv meno. Práve to môže slúžiť pre bezproblémovú

---

³⁵ Tamtiež, str. 123

³⁶ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

³⁷ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 42

identifikáciu s postavami. Nejde predsa o príbehy konkrétnych ľudí, ide o modely správania sa.

V neposlednom rade je znakom klasickej rozprávky aj šťastný koniec. Hrdina na ceste za šťastím zdoláva pre iných neprekonateľné prekážky niekedy vďaka vlastným charakterovým kvalitám, inokedy vďaka čarodejným darom alebo pomocníkom. Nech už sa zdajú jeho ambície akokoľvek namyslené (*Nebojsa* a jeho neschopnosť sa báť), alebo naopak žiadne ambície nemá a jeho úspech je akoby len súhrou šťastných náhod (*Pamodaj šťastia, lavička*), je jeho konanie korunované víťazstvom. V tejto súvislosti sa u Milčáka stretávame s pojmom absolútnej určenosti hrdinu v čarodejných rozprávkach. „Pod absolútnou určenosťou tu máme na mysli takú priaznivú konšteláciu rozprávkových síl a takú pozíciu hlavnej postavy, z ktorej nemožno nezvíťaziť. Konečný triumf je vopred daný, je nespochybniteľný a realizovateľný za akýchkoľvek podmienok a v akejkolvek textovej situácii.“³⁸ Platí to rovnako pre rozprávky, ktoré dnes považujeme za klasické, ako aj pre autorské a moderné rozprávky. Rozprávkovosť nám dnes akoby splýva so šťastným koncom, vyjadrenie „rozprávkový koniec“ sa stalo ekvivalentom šťastného konca. Rozprávky však nemusia nutne končiť šťastne.

Najznámejší autor rozprávok, ktorý sa týmto šťastným koncom nebránil vyhnúť, Hans Christian Andersen, však o sebe vyhlasoval, že jeho rozprávky nie sú určené iba deťom, „*Andersen programovo adresuje svoje rozprávky deťom a dospelým*“.³⁹

Hoci sa jeho rozprávkami nemienim zaoberať do hĺbky, pretože naozaj nepatria k najobľúbenejším v našich podmienkach a zároveň sú to rozprávky autorské, nachádzam v jeho diele niekoľko výstižných myšlienok a paralel k rozprávkam ľudovým. Jeho pochmúrne rozprávky nezasahujú slovenské ani české deti takou vášňou, ako to robia rozprávky bratov Grimmovcov, či našich lokálnych zberateľov (Dobšinský, Němcová a iní). Evokujú v nás pocit, že sú určené vyzretejším osobám, ktoré dokážu pochopiť sociálny a filozofický rozmer úmrtí jeho hrdinov. Rovnako však môžeme poukázať na fakt, že vo všetkých ľudových rozprávkach dospelí môžu objaviť inú dimenziu rozprávky, než v nej nájdú ich deti, alebo akú v nej nachádzali, keď sami boli deťmi. „*Aj Andersenove rozprávky iba zrelému čitateľovi otvárajú celé svoje myšlienkové bohatstvo a vyvolávajú nový estetický zážitok, ktorý sa rodí z odhalenia tejto hlbšej vrstvy.*“⁴⁰

---

³⁸ MILČÁK, P. (2006) : Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte. Levoča : Modrý Peter, str. 37

³⁹ KLÁTIK, Z. (1962) : Veľký rozprávkar. Bratislava : Mladé letá, str. 117

⁴⁰ Tamtiež, str. 117

Tiež je pravdou, že mnohé ľudové rozprávky boli niektorými zberateľmi zjemňované, upravované do menej drsných verzií, takže je pravdepodobné, že klasické rozprávky neobsahovali šťastné konce aj v časoch, keď vznikali. Perraultovu Červenú Karkuľku nikto nezachráni a Popoluškine zlé sestry si podľa bratov Grimmovcov orezali päty, aby sa ich nohy zmestili do črievičky (Dundes, 1988). Pochmúrny dej, desivé ohrozenie života hrdinu, kruté fyzické tresty, detailné popisy mučenia, či erotické scény, smrť hrdinom milovanej osoby, alebo aj hrdinu samotného – to všetko sa mohlo v rozprávkach vyskytovať.

Zaujímavou je aj analýza jazyka a štylistiky literatúry pre mládež, kam sa, podľa Kopála (1991), Milčáka (2006), Klátika (1975;1962) a iných, rozprávky radia. Aj Bettelheim tvrdí, že „rozprávka by nemohla mať psychologický dopad na dieťa, keby nebola za prvé a predovšetkým umeleckým dielom“.⁴¹ Podľa jazykovedcov, jazyk rozprávok „mal by vynikať výrazovou jednoduchosťou, stručnosťou, presnosťou, ale aj pestrosťou : nadväzovať na reč dieťaťa, vychádzať z detského slovníka a frazeológie, ale neustrnúť na nich“.⁴² Kopál okrem toho popisuje 3 spôsoby vykreslenia sveta resp. komunikácie sveta v literatúre pre deti. Svet tak môže byť vykreslený a popisovaný detskými očami a všetky udalosti sú vysvetľované naivnou detskou optikou, alebo naopak očami dospelého – pragmaticky. Treťou možnosťou je kompromis medzi týmito dvoma pólmami, v príbehu sa tak stretávame s naivným pozorovaním dieťaťa ale i s realistickým vysvetlením udalostí. Nazdávam sa, že v klasických rozprávkach sa stretávame skôr s druhým komunikačným modelom – popis z pozície dospelého. I keď sú hrdinami rozprávky deti, ich správanie je vysvetľované tak, ako by ho popisoval dospelý. Úryvok z Perníkovej chalúčky podľa Grimmovcov „*Druhý deň sa celá rodina vybrala do lesa na drevo. Janko sem-tam pustil na zem biely kamienok. Keď sa ocitli hlboko v lese, otec sa otočil k deťom a povedal: -,Tu si odpočinite. My s matkou zatiaľ narúbeme drevo. Ale späť sa už nevrátili.*“, popisuje vzniknutú situáciu stručne a kauzálne. Vyzerala by tak scéna plánovaného opustenia detí v lese aj z ich pohľadu? Domnievam sa, že nie. Ak by scénu opustenia popisovalo dieťa, pravdepodobne by bola plná emócií, chaotická a nejasná. Dieťa predsa nerozumie tomu, prečo a ako by ho dokázal rodič opustiť a zanechať napospas osudu. tak ako by vzniknutú situáciu dokázalo vysvetliť?

Nech už je hrdina príbehu vykreslený ako dieťa (Perníková chalúčka), pubescent (Červená čiapočka, Šípková Ruženka) alebo mladý človek na prahu dospelosti (Nebojsa)

⁴¹ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 16

⁴² KOPÁL, J. (1991) : Detský svet v umeleckom obraze. Štúdie 8. Pedagogická fakulta v Nitre, str. 36

alebo sa jedná o animálnu postavu (Kozliatka, Tri prasiatka), hrdina klasických rozprávok oplýva samými pozitívnymi vlastnosťami; najlepšie je ak sú jeho dobré vlastnosti protikladmi k negatívam postavy zápornej. Hrdina je jednoducho konzistentný vo svojich charakterových vlastnostiach, čo sa prejavuje aj v jeho výzore a skutkoch : „...v detskej literatúre sú komunikatívne postavy kontrastne odlišné, ... sú významovo určité v kladnom alebo zápornom zmysle. Hrdinovia ľudových rozprávok sa prejavujú činmi, skutkami, v mene ušľachtilej idey počinajú si odvážne, statočne, záporné postavy sú obludné vzhľadom i konaním, preto majú neraz fantasticko-symbolickú podobu“.⁴³

Platí tu, že ak sa v rozprávke popisuje výzor postavy, odkazuje sa tým na jej charakterové vlastnosti. Pekná postava tak bude pravdepodobne aj dobrá a milá, naopak ohyzdná postava bude oplývať skôr zlozvykmi alebo negatívnymi vlastnosťami. Opäť tu môžeme hovoriť o istej predurčenosti detskému prijímateľovi. Je to totiž práve dieťa, ktoré takúto hmatateľnosť-konkrétnosť potrebuje, aby si dokázalo zlo i dobro predstaviť.

Ak si zhrnieme charakteristiky dobrých postáv, na ktoré sme doteraz narazili, dozvieme sa z nich, že ide v drvivej väčšine o postavy pekného až krásneho výzoru, nezáleží pritom na ich pôvode, dokážu pôsobiť rovnako očarujúco v žobrácových handrách ako aj v kráľovských háboch. Vyznačujú sa dobrotou, odvahou, skromnosťou a nezištnosťou. Ďalším dôležitým znakom je, že sú bystrí (hoci občas pôsobia inak), niekedy až prefíkaní. Neškodia však dobrým (alebo neutrálnym) postavám, naopak prichádzajú im často na pomoc v prípade, že na nich bola vykonaná neprávosť, za čo bývajú odmenení v podobe čarodejnej pomôcky, či pomocníka. Málokedy sa však štylizujú do pozície hrdinu, ich činy pôsobia akoby spontánne, lenže každý v ich okolí sa k nim správa ako k hrdinom. V tomto smere sa stretávame s dvojakým určením hrdinu. Hrdina môže byť aktívny, sám sa prebojovať nástrahami, alebo naopak pasívny a nechať náhodu, okolie, čarodejných pomocníkov, aby vyriešili vzniknuté nebezpečné situácie zaňho (Milčák, 2006). I v takom prípade je považovaný za hrdinu. „Hrdinu z neho v týchto momentoch nevytvára jeho konanie, skutky či prejavované morálne a vôľové vlastnosti, ale pozornosť všetkých, s ktorými sa stretáva, ba i tých, ktorí o jeho existencii iba vedia.“⁴⁴ Hlavná postava zaujíma ústredné miesto v pozornosti všetkých zúčastnených postáv, každý v príbehu ju považuje za hrdinu, nech sa deje čokoľvek.

Na strane druhej, naproti hrdinovi stojí vždy nepriateľ – postava, v ktorej sa zosobňuje zlo samo. „Takmer konštantne v tejto funkcii alternujú postavy draka, resp.

⁴³ Tamtiež, str. 34

⁴⁴ MILČÁK, P. (2006) : Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte. Levoča : Modrý Peter, str. 55

šarkana, ježibaby, resp. strigy, černokňazníka a čerta.“⁴⁵ Cieľom konania týchto postáv nie je prekaziť životné šťastie iba hrdinovi príbehu, ale čo možno najväčšiemu počtu postáv. Spravidla ide o ublíženie kráľovskému dvoru, ktoré symbolicky zasiahne celé kráľovstvo a všetkých v ňom. Tieto záporné postavy sú vykresľované ako inteligentné (ale i hlúpe), zákerné, škodoradostné a závistlivé bytosti, snažiace sa škodiť využívaním svojich znalostí čiernej mágie. Milčák hovorí o dvoch kategóriách zászvetných postáv – postavy s nepersonálnym výzorom a personálne postavy (2006). K nepersonálnym radí postavy, ktoré pravdepodobne vznikli krížením zvieracích atribútov – napríklad drak; k personálnym zase postavy ako čert a bosorka. Každopádne však „*zászvetné postavy, ktoré reprezentujú sily zla, musia byť modelované takým spôsobom, aby boli percepčne pôsobivé a vo svojej substitučnej funkcii jednoznačne stotožniteľné, ľahko zaraditeľné, nepochybniteľné či nezameniteľné*“⁴⁶, inými slovami, aby boli jasne vyhranené a odlišené od dobrých postáv. Ak nie je zlá postava priamo znetvorená, či deformovaná, prejavujú sa jej zlé vlastnosti vo výzore aspoň v oblečení, či v čarodejnických doplnkoch.

V niektorých rozprávkach sa stretávame aj s postavou falošníka – táto postava sa snaží prekaziť šťastie hrdinu, a zabezpečiť ho tak sebe. Postava nemusí byť nutne zohavená, rozhodne však nie je popisovaná, ako pekná. Na tejto pozícii sa objavujú tak mužské postavy (falošný hrdina v rozprávke Popolvár najväčší na svete), ako aj ženské (falošné nevesty v Popoluške). Marčok vidí v genderovej diferenciacii týchto falošných postáv priamy odkaz na rozdiely medzi tzv. hrdinskými a rodinno-sociálnymi rozprávkami, pričom ženské falošné postavy sa majú objavovať iba v rodinno-sociálnom type (1978). Genderovým rozdielom hrdinov sa venujú aj feministicky orientované výskumy, ktoré sa snažia upozorniť na to, že „*rozprávky v patriarchálnej tradícii zobrazujú ženy ako slabé, submisívne, závislé a sebaobetujúce, kým muži sú silní, aktívni a dominantní*“⁴⁷ a tým pádom vytvárajú nevhodné sociálne modely. Ako vidno, postavy sú výrazne odlišne charakterizované na základe toho, akú funkciu v rozprávke plnia a či patria na stranu dobra alebo zla. „*Jednoduchými a priamymi obrazmi mu rozprávka pomáha triediť zložité a rozporuplné pocity, takže sa začnú od seba oddeľovať a prestanú byť jedným, veľkým zmätkom.*“⁴⁸ Toto napomáha dieťaťu, aby sa v rozprávkovom svete rýchlo zorientovalo. Od peknej postavy bude do konca príbehu očakávať pekné správanie,

---

⁴⁵ Tamtiež, str. 62

⁴⁶ Tamtiež, str. 63

⁴⁷ PARSONS, L. T. (2004) : Ella evolving : Cinderella Stories and the construction of Gender – appropriate behavior. Children's Literature in Education, Vol. 35, No. 2, str. 137

⁴⁸ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 75

a rovnako sa dá predpokladať, že k škaredej postave bude prechovávať skôr nedôveru a nestotožní sa s ňou. Môžeme dodať, že v detskom slovníku sa slovíčko „bakané“ (detský žargón; slovo znamená škaredé, špinavé) používa ako synonymum slova „zlé“. Ak niekoho označí dieťa za „bakaného“, jasne tým dáva najavo, ako ho vidí - ako škaredého a zároveň zlého. „*Detský príjemca sa vyznačuje zmyslosťou, konkrétnosťou, názornosťou, obraznosťou, reálnosťou, hravosťou a fantastickosťou pri vnímaní a poznávaní skutočnosti. Rýchlejšie si osvojuje veci, javy a vzťahy vyjadrené kontrastom, hyperbolicky, viac v dynamickej ako v statickej podobe.*“⁴⁹ Rozprávky mu poskytujú všetky vymenované charakteristiky. Prinášajú mu ukážky ľudskosti v pozitívnom i negatívnom zmysle slova, ponúkajú mravne správne rozhodnutia vykreslené jednodimenzionálnymi postavami a nenudia dieťa abstrakciou, ktorej zatiaľ nerozumie, ale zobrazujú činnosti v pohybe a priebehu, ktorý jasne stanovuje príčiny a dôsledky konania postáv.

Rozprávkové príbehy však v sebe ukrývajú oveľa viac a náznakovo na to upozorňujú jednak deti, a aj ich rodičov.

---

⁴⁹ KOPÁL, J. (1991) : Detský svet v umeleckom obraze. Štúdie 8. Pedagogická fakulta v Nitre, str. 35

2.2. Najznámejšie rozprávky a rozprávkari

Zberatelia rozprávok a ich verzie formované dejinným i spoločenským vývinom

Ako som spomenula vyššie, s prvým záznamom rozprávky sa stretávame u Charlesa Perraulta, ktorý zbiera ľudové rozprávky na francúzskom vidieku a koncom 17. storočia ich vydáva v zbierke *Rozprávky matky husi*, ktorá obsahuje dovedna tucet príbehov. Jeho rozprávky mali charakter mravoučných poviedok, ktoré podľa Jeanovej (2007) majú len málo spoločné s príbehmi pre deti, ako ich vnímame dnes. „*Niektoré z morálnych ukončení rozprávok ako aj detaily v texte sú očividne vtípnymi poznámkami, ktorým porozumejú len vzdelaní.*“⁵⁰ Pôvodné motívy objavujúce sa v ústne tradovaných príbehoch síce použil, okresal ich však o nevhodné pasáže a detaily. Pre aristokratický dvor boli totiž pôvodné rozprávky príliš vulgárne, čo ho podnietilo k ich zjemneniu (Jean, 2007). V 19. storočí sa zase objavujú nemeckí zberatelia Wilhelm a Jacob Grimmovci, ktorí vydávajú zbierku *Kinder und Hausmärchen*. Hoci sú mnohé motívy rozprávok ich zbierky takmer totožné s Perraultovými, dej sa v niektorých bodoch predsa len líši. Najvýraznejšie rozdiely sú pozorovateľné v ponechaní (či pridaní) niektorých krutých momentov, či v pridaní alternatívneho konca rozprávky. S podobnými obmenami sa však stretávame aj pri verziách našich zberateľov (Bocánová, 2005).

Všetci zberatelia ľudových rozprávok prispievali k rozprávkam, ktoré zozbierali, rovnakým spôsobom ako ich pôvodní šíritelia – pozmenili ich. Pri rozprávkach Grimmovcov nás na to upozorňuje Dundes (1989), podľa ktorého nie všetky zozbierané rozprávky uviedli v takej forme, v akej im boli podané a pravdepodobne ani zdroje týchto rozprávok neboli vždy nemeckého sedliackeho pôvodu⁵¹, ako uvádzajú. Tiež sa ukázalo, že rozprávky spisovali i ako kombinácie rozdielnych sujetov, ktoré sa v tom istom motíve vyskytovali. „*V úvode edície z roku 1856 totiž priznali, že robili isté stylistické zmeny v každom vydaní, a dodali, že to robili iba preto, aby vyplnili, čo považovali za nekompletné a prerozprávali príbehy oveľa „jednoduchšie a jasnejšie“ ako to bolo v origináloch.*“⁵²

---

⁵⁰ JEAN, L. (2007) : Charles Perrault's Paradox : How Aristocratic Fairy Tales Became Synonymous With Folklore Conversation. In : *Trames : A Journal of the Humanities & Social Sciences*. 11 (61/56). 3, str. 277

⁵¹ DUNDES, A. (ed.) (1989) : *Little Red Riding Hood*. The University of Wisconsin Press. (str.8) : „Priamym zdrojom príbehu bola Marie Hassenpflug (1788-1856), ktorá patrila pôvodom k francúzskym hugenotom. Taktiež nebola sedliačkou.“

⁵² DUNDES, A. (ed.) (1988) : *Cinderella*. The University of Wisconsin Press, str. 23

História záujmu o slovenské ľudové tradície, a s nimi aj o rozprávky, siaha taktiež do polovice 19. storočia. Podľa Bocánovej bol tento záujem na začiatku orientovaný na zbieranie a uchovávanie ľudových piesní, neskôr na zápisy o pomeroch a zvukosloví v danej oblasti, tak pribudli zápisy o obyčajoch a rituáloch, spoločne s prvými rozprávkovými príbehmi (2005).

Cez práce Medňanského, Škultétyho, Rimavského a Reuzsa sa tak dostávame až k Dobšinského *Prostonárodným slovenským povestiam*, ktoré boli vydané v rokoch 1880-1883. Ako je spomenuté vyššie, boli to taktiež upravované verzie zozbieraných ľudových rozprávok. Dobšinský „za najvyšší význam rozprávok považoval zošklivenie a zatratenie hriechu, zamilovanie si cnosti.“⁵³ Hoci ich prepracoval podobne ako Perrault – cez paradigmu morálneho poučenia – vybral si na to iné prostriedky. Jeho rozprávky vyvolávajú pocit, že sme sa ocitli na mieste, kde sa previnenia proti morálke tvrdo trestajú a svetu vládne spravodlivosť, krutá voči ľudskému úpadku. Na rozdiel od Perraulta, popisom hrozby i trestu sa v texte nevyhýbal, pravdepodobne ich považoval za vhodnú výstrahu.

Každopádne sa vďaka počinu zberateľov stali rozprávky súčasťou našej písanej kultúry. Pôvodné ústne tradované rozprávky tak boli postupne nahradené aristokratickými príbehmi s poučeniami, kombinovanými verziami jednotlivých motívov a zamerali sa na jednu skupinu ľudskej populácie. Zberatelia síce nevydali ich pôvodné znenia, ale svoje upravené verzie, no aj napriek tomu sú dnes práve ich rozprávky považované za klasické - ľudové. Menili ich však v smere, v akom si to vyžadovalo ich obecnstvo. Rovnakým procesom prechádzajú tieto rozprávky aj dnes. Výrazne sa skracujú a ich jazyk sa modernizuje.

Pôvodné vydania sa aj dnes objavujú vo svojej nezmenenej podobe a obsahujú rozprávky tak, ako ich vydali ich zberatelia. Mnohé doteraz patria medzi najobľúbenejšie a najznámejšie v celej západnej kultúre. Ide o rozprávky ako Červená Karkuľka, Popoluška, Perníková chalúpka, Snehulienka a sedem trpaslíkov, Šípková Ruženka, a pod. Na ukážku toho, ako sa jednotlivé verzie zberateľov odlišujú si prejdeme niekoľko rozprávok.

---

⁵³ BOCÁNOVÁ, M. (2005) : Rozprávka – postavenie, funkcie, význam a zmeny v súčasnosti. In: Hlôšková, H. : Folklór v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc. Bratislava : Ústav etnológie SAV, str. 178

Verzie jednotlivých rozprávok

Červená Karkuľka

Červená Karkuľka sa objavuje prvýkrát v Perraultovej zbierke, pod názvom *Le petit chaperon rouge*. Hrdinkou príbehu je mladé dedinské dievčatko, ktoré od starej matky dostalo červený kapucňu, vďaka ktorej je pomenované. Karkuľka sa na podnet matky vydáva na cestu lesom s košíkom potravín pre chorú starú matku. Cestou stretáva vlka, dá sa s ním do reči a ten sa postará o to, aby mal možnosť zožrať starú matku a aj Karkuľku. Do domu starej mamy sa dostáva ako prvý, zožiera starú matku a očakáva Karkuľku v posteli. Keď sa v dome objavuje Karkuľka, volá ju k sebe do posteľe a zároveň jej odpovedá na otázky o význame veľkosti svojich ramien, nôh, očí, uší a zubov. Pri poslednej otázke ju prehltnie a tým sa príbeh končí. Nasleduje morálne poučenie pre mladé dámy, aby si dávali pozor na zlých dvojnohých vlkov, ktorí na ne môžu striehnúť kdekoľvek (Perrault, 1972).

Grimmovci vo svojej *Rotkäppchen* (ktorú považovali za mladú slečnu, nie dieťa) ponechali dej rovnaký až do chvíle, kým sa začne Karkuľka vypytovať. Vynechali otázky na ramená a nohy. Vlk teda Karkuľku zožerie a tu vstupuje do deja nová postava – horár. Ten začuje vlkovo chrápanie, potichu vnikne do domu aby ho neprebudil a rozpára mu brucho. V tej chvíli z neho Karkuľka aj stará mama vyskakujú živé a zdravé. O vlka sa postarajú tak, že mu do brucha nasypú kamene a zašijú ho. Po prebratí vlk umiera. Okrem toho, že je hrdinka zachránená, objavuje sa tu aj prídavný príbeh o tom, ako sa Karkuľka znova vydáva na cestu za starou mamou a stretáva ďalšieho vlka. Na rozdiel od pôvodnej naivnej reakcie sa však ponáhľa do domu starej matky, kde vymyslia spôsob ako sa vlka úspešne zbaviť (Grimm, 1976).

Toto sú bežne rozšírené verzie, ktoré rodičia čítavajú svojim deťom. Dundes nás však upozorňuje, že tieto dve verzie nie sú tým, čo sa pôvodne medzi ľuďmi šírilo. Delarue (in Dundes, 1989) prináša pôvodnejšie znenie rozprávky. O veku ani o mene dievčiny sa nedozvedáme žiadne informácie, dej však prebieha podobne ako u Grimmovcov či Perraulta. Matka vysiela dcéru za svojou matkou s potravinami cez les, kde stretáva vlka⁵⁴. Dievčina si vyberá, ktorou cestou za starkou pôjde (cesta ihiel, cesta špendlíkov)⁵⁵ a vlk sa ponáhľa k domu tou druhou cestou. Na rozdiel od predošlých verzií

⁵⁴ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 15 : Rozprávač pomenúva vlka *BZOU* a vraví, že „je to ako vlk, alebo vlkolak, ale ja som v rozprávke nepočul iné pomenovanie ako bzou.“

⁵⁵ Kým cesta špendlíkov symbolizuje cestu určenú dieťaťu, ktoré veci ešte len skúša a môže ich znova rozpojiť, cesta ihiel hovorí o ceste ženy, ktorá je už schopná „zošívateľ“ – činiť trvalé rozhodnutia.

vlk starú matku zabije, uchováva kúsok jej mäsa a zachytáva jej krv do pohára, a týmto ponúka Karkuľku, ktorá ochotne požije krv a mäso. Následne ju vyzve aby sa vyzliekla zo svojich šiat, ľahla si k nemu a pri tom, ako si ho v posteli prezerá, dáva mu už spomínané otázky. Tu sa objavuje ďalší rozdiel – Karkuľka chce odísť a vykonať potrebu, na čo jej vlk uviaže o nohu špagátik. Dievča sa ho však zbavuje hneď ako opustí dvere domca, priviaže ho o strom a uteká kade ľahšie. Hrdinka v tejto verzii prežila, stará matka nie. Dundes (1989) ponúka vo svojej knihe aj iné verzie Červenej Karkuľky, z ázijských oblastí, ktorých motívy sa zhodujú s touto rozprávkou. Pre naše potreby však stačia uvedené tri verzie. Už z nich je totiž zjavné, že Perrault i Grimmovci vynechali kanibalistický prvok a erotický podtón príbehu. Perrault ho síce zakončuje jasným odkazom, varujúcim mladé slečny pred „zožratím“, ale všetko sú to iba narážky. V Delarouovej verzii nie sú tieto prvky nijako zastreté. Okrem toho sa s podobným motívom stretávame aj v dvoch animálnych rozprávkach – O troch prasiatkach a O kozliatkach. V oboch sa prešibaný vlk snaží zožrať hrdinov a používa na to rôzne ľsti, u kozliatok zomiera od smädu, keď mu do brucha zašijú kamene (rovnako ako v prvý vlk Červenej Karkuľky u Grimmovcov). U prasiatok ho zase najstaršie prasiatko utopí vo veľkej kadi (zomiera rovnako ako druhý vlk u Grimmovcov).

Popoluška

Začneme opäť Perraultovou verziiou – *Cendrillon, ou la petite pantoufle de verre* (Popoluška, alebo sklenená črievička). Istý muž sa druhýkrát oženil, nová žena si do vzťahu priniesla dve dcéry z predošlého manželstva, on sám mal taktiež dcéru. Dozvedáme sa, že žena je pyšná a zlá, do istej miery sú podobnej náтуры aj jej dve dcéry. Mužova dcéra je krásna a dobrá, macocha ju nenávidí a sestry sa k nej tiež nesprávajú najlepšie. Po nejakom čase si z nej spravia slúžku, odievajú ju do roztrhaných šiat a nútia ju spať v kuchyni pri peci v popole. Kvôli svojmu otrhanému vzhľadu dostáva meno Popoluška. Nikdy sa nestázuje, neodvráva a je trepezlivá a ochotná vykonať všetky príkazy, ktoré od sestier či macochy dostane. Nikdy o nič nežiada, po ničom netúži, až dokým kráľ neusporiada bál. Popoluška žiada macochu, aby na bál mohla ísť, tá však odmieta a keď Popoluška nalieha, zadá jej úlohu – oddeliť misu šošovice od prachu. Na pomoc jej priletia holuby, ktorú šošovicu oddelia. Podobné zadanie (len s kratším časovým limitom) dostane a splní Popoluška ešte dva razy, no i napriek tomu jej macocha na ples ísť nedovolí, čo doženie Popolušku k slzám. So skúškou s misami šošovice sa

stretávame u Dundesa (1982), nie však v knihe rozprávok od Perraulta (1972). Ďalej je však dej totožný v oboch záznamoch. Zjaví sa jej krstná matka, o ktorej sa dozvedáme, že je zároveň vílou a pomocou čarovného prútika premení tekvicu, myši, potkana a jašterice na kočiar s plným záprahom, kočišom i sluhami, Popoluške pričaruje šaty zo striebra a zlata. Musí sa však z bálu vrátiť do polnoci, vtedy kúzlo prestane účinkovať. Popoluška sa teda vyberie na ples, kde okúzli nielen princa, ale všetkých zúčastnených, vrátane svojich nevlastných sestier a macochy. Včas z plesu uniká a na druhý deň opäť prosí macochu, či by na ples nemohla ísť s nimi. Macocha však opäť odmieta a tak sa znova zopakuje procedúra s krstnou mamou. Popoluška však pri úteku z bálu stráca črievičku, vďaka ktorej ju neskôr princ identifikuje. Princ teda prichádza do ich domu, črievičku si neúspešne snažia nasadiť obe sestry, tak prichádza na scénu Popoluška, a keď jej princ nasadí na nohu črievičku, ona vyťahuje spod zástery druhú a jej odev sa mení sa na kráľovské šaty. Princ je rozhodnutý si ju zobrať za ženu. Príbeh tu však nekončí. Jej sestry (ktoré Perrault vykresľuje ako celkom mierumilovné osoby) totiž oľutujú svoje doterajšie správanie voči Popoluške, ona ich ospravedlnenie prijíma a dokonca im za ženíchov vyberá vznešených dvoranov. Morálne ponaučenie na konci hovorí o tom, že okrem krásy má žena oplývať aj vľúdnosťou (Perrault, 1972).

Na rozdiel od Perraulta, Grimmovci dej *Aschenputtel* začínajú rozhovorom umierajúcej matky s dcérou. Tá žiada od dcéry, aby bola vždy dobrou a poslušnou, že jej bude i po smrti na pomoci. Matka umiera a otec sa znova ožení. V podstate sa tu dej príbehu zhoduje s Perraultovou verziou, až na to, že sestry sú k Popoluške rovnako kruté a zlé, ako ich matka. Spôsob, akým sa Popoluška dostáva ku krásnym šatám je taktiež odlišný. Pred jednou z ciest, sa otec pýta nevlastných i vlastnej dcéry, čo i má z mesta doniesť. Sestry si vyžadujú šaty a šperky, kým Popoluška chce niečo, čo otcovi vrazí do klobúka. Tak sa dostáva k halúzke, ktorú zasadí na matkinom hrobe a vypestuje z nej strom, na ktorom často sedávajú holuby. Práve tento strom je neskorším darcom krásnych šiat. Aj tu prichádzajú Popoluške na pomoc s oddelovaním šošovice od popola holuby, avšak ona ich o pomoc žiada a dáva im jasné inštrukcie. Skúška sa rovnako zopakuje trikrát, výsledok je negatívny a tak sa Popoluška odchádza vyplakať na matkin hrob. Zo stromu však spadnú krásne šaty, v ktorých sa Popoluška tak zapáči princovi. Nasledujúci dej je takmer totožný s predošlou verziou – tri dni bálu, tanec so zamilovaným princom a úteky, strata črievičky. Princ hľadá svoju nevestu po okolí, opäť prichádza do Popoluškinho domu a tu sa dej mierne zvrtné. Macocha totiž navedie staršiu dcéru, ktorej noha sa do črievičky nevopchá, aby si odrezala palec. Tá to urobí a ako „právoplatná“

majiteľka črievičky predstupuje pred princa. Ten si ju dokonca odváža do paláca, ale po ceste mu holuby pošepkajú, že noha v črievičke krváca a preto to nemôže byť jeho vyvolená. Vracia sa teda naspäť, kde sa ho podobným úskokom pokúsi oklamať aj druhá sestra, ktorá si odrezala päť. Princ je znova upozornený až holubmi na ceste, takže sa tretíkrát vracia a teraz si už odváža Popolušku. Na dôvažok sa aj tu sestry pokúšajú vyťažiť niečo z Popoluškinho šťastia, avšak v závere im holuby za trest vyklovnú oči (Grimm, 1976).

Dundes (1982) však uvádza staršie verzie s rovnakým motívom, pochádzajúce z Číny, ktoré boli údajne zaznamenané už v 9. storočí. Hrdinka príbehu trpí pod vládou zlej čarodejnice, ktorá si vzala jej otca a ovládla ho. Jej dcéry ju nenávidia a ani jej otec jej neprejavuje dostatok lásky, a keď mu ona vraví, že ho má rada ako soľ, vykazuje ju otec z domu a hrozí jej smrťou. Toto je jeden z motívov, ktorý Dundes spája s Popoluškou, u nás sa však tento motív vyčlenil ako samostatná rozprávka pod názvom Soľ nad zlato (Němcová, 1974; Dobšinský, 1972). Ako ďalší z motívov trápenia hrdinky sa objavuje situácia, kedy si ju jej otec chce zobrať za ženu namiesto jej zosnulej matky, čo dievčina samozrejme nemôže zniesť a uteká z domova. Všetky verzie sa končia sobášom s princom, ktorý sa do nej zamiluje i keď nepozná jej identitu. S podobným motívom sa stretávame aj v rozprávke Popolvár najväčší na svete (Dobšinský, 1972). Dalo by sa povedať, že ide o mužskú verziu Popolušky. V tejto rozprávke je hrdinom najmladší kráľovský syn, ktorý je taktiež zanedbávaný, staršími bratmi považovaný za hlupáka, rodičmi za neschopného, a nakoniec je to on, kto vyslobodzuje princeznú zo spárov draka. Ako v Popoluške, ani tu nie je identita Popolvára známa až do chvíle, kým sa nepreukáže darom od princeznej (podobne ako Popoluška dokazuje svoju identitu druhou črievičkou).

Perníková chalúpka

U Perraulta sa s týmto motívom nestretávame, preto prejdeme rovno ku Grimmovskej verzii *Hänsel und Gretel*. Príbeh začína vo chvíli, keď deťom zomiera matka, otec sa znova oženil a macocha deti nemala rada. V čase, keď ich sužoval hlad, nahovorila muža aby deti zanechal v lese. Otec sa voči tomu zdráha, nakoniec však povolí. Pri prvom pokuse sa to nepodarí, pretože Janko si toto plánovanie vypočuje a pripraví sa na to – kamienkami si značí cestu domov. Druhý pokus je už ale úspešnejší, pretože stopy – omrvinky z chleba – vyzobú vtáky. Deti sa tak ocitajú samé v lese, dostanú sa k chalúpke z perníka, ktorým sa začnú sýtiť a čarodejnica, ktorej tento

príbytok patrí ich v nej uväzni. Z Marienky sa stane slúžka a z Janka potenciálna potrava pre kanibalistickú čarodejnicu. Janičko jej však podstrkáva kosť – ježibabe sa zdá ešte málo vykrmený, aby ho zjedla a tak sa čas, ktorý v domci trávia, predlžuje. Nakoniec však ježibaba stráca trpezlivosť a chce Janka upiecť. Tu zasahuje Marienka, ktorej sa úskokom podarí postrčiť čarodejnicu do pece namiesto neho. Deti objavia, čo obsahujú ježibabine truhlice (perly a diamanty) a spolu s pokladom utekajú a zdravé sa vracajú k otcovi, ktorý svoj čin oľutoval. Jeho druhá manželka medzitým umrela (Grimm, 1976).

Dobšinského *Medovníková chalúpka* sa však výrazne líši už od začiatku. Matka detí žije a sú to práve deti, ktoré sa kvôli svojej nezodpovednosti v lese stratia. Chcú ísť na jahody a pri zbieraní zabudnú na čas. Zatúlajú sa a ocitajú sa pri perníkovej chalúpkke. Ježibaba ich pohostí, ale stávajú sa jej väzňami, až dokým sa im úskokom nepodarí spáliť čarodejnicu v peci. Deti odvádzajú z perníkovej chalúpkky správnym smerom k ich domovu vtáčik, ktorého čarodejnica taktiež väznila. Deti tak bezpečne prichádzajú naspäť domov, kde ich očakáva matka (Dobšinský, 1972). V novšom vydaní zbierky rozprávok od Boženy Němcovej sa však stretávame s ďalšími dvoma postavami. V medovníkovej chalúpkke nežije čarodejnica, ale starý dedko so starou babkou. Janičko a Marienka len ukusujú z perníkov a keď sa nasýtia, tak zaspia. Na druhý deň ich však dedko, ktorému sa nepáči, že mu ujedali z domu, naháňa a chce si ich s babkou upiecť. Deti na úteku stretávajú ženu, ktorá na potoku preberá ľan, vyrozprávajú jej čo sa im stalo a žena im káže, aby utekali a že dedka zdrží. Keď k nej dobehne dedko, pýta sa jej, či tadiaľ nebežali nejaké deti, no ona jeho otázky ignoruje a hovorí mu o postupe, ktorým sa spracúva ľan. Dedko si nakoniec uvedomí, že deti už aj tak nedohoní a keď odchádza naspäť do svojej chalúpkky, žena z potoka zmizne. Posledná veta ubezpečuje, že deti sa v poriadku vrátili domov (Němcová, 2009).

Šípková Ruženka

Princezná v spiacom lese (*La belle au bois dormant*) je prvým príbehom v rozprávkovej knihe od Perraulta. Príbeh začína túžbou kráľovského páru po dieťati, ktorú sa dlho nedarí naplniť. Keď sa im narodí krásna dcéra, pozývajú na krstiny všetky kmotry a víly. Na jednu však zabudnú a tá vysloví kliatbu, ktorou je osud novorodeniatka spečatený. Poslednej víle sa podarí kliatbu zjemniť, takže dievčina v pätnástich rokoch nezomiera, ale zaspí tvrdým spánkom na sto rokov po tom ako sa pichne do vretena. Spolu s ňou zaspí celý zámok a husto obrastie ružovými kríkmi. Po sto rokoch prichádza na scénu princ, princeznú pobožká a tá sa spolu s celým zámkom prebúda. Princ

a princezná spolu šťastne nežijú na jej zámku, princ však vo vlastnej rodine nevestu nepredstaví. Obáva sa ľudozrútskych túžob svojej matky, ktorá by mohla prekaziť jeho šťastie. Majú spolu dokonca už dve deti, keď jeho otec kráľ zomiera a on sa stáva nástupcom. Vtedy si privádza manželku a deti na hrad, kde sa zo začiatku všetko javí v poriadku. Po krátkom čase však mladý kráľ musí opustiť hrad, manželku i svoje deti zanecháva v starostlivosti svojej matky. V tej chvíli však stará kráľovná vydá svojmu sluhovi rozkaz, aby zabil jej vnučku, pripravil ju na omáčke a priniesol jej ju na večeru do komnaty. Sluha však namiesto toho zabije teľa a keďže kráľovná nič nespomínala, rovnako postupuje i keď mu rozkáže aby zabil a upiekol aj jej druhé vnúča. Nakoniec si vyžiada na večeru nevestu a tej sluha prezradí, že deti schoval vo svojom dome, odvedie k nim princeznú a kráľovnej pripraví pokrm z lane, ktorú zabije v lese. Kráľovná však na tento podvod po čase prichádza, chce sa pomstiť a dá naplniť obrovskú kaďu ropuchami, zmijami a užovkami. Do toho chce hodiť nevestu s deťmi, keď tu sa domov vracia mladý kráľ a kráľovná následne sama skočí do kade, kde umiera. Mladý pár potom žije aj deťmi spokojne až do smrti. Perrault pridáva na záver poučenie, že manželský zväzok nie je nutné unáhliť, i keď sa chvíľu čaká na zlegitimizovanie vzťahu, nebýva tento vzťah menej šťastný (Perrault, 1972). Je zaujímavé, že jeho poučenie sa vzťahuje akoby iba na prvú časť príbehu, kedy princezná prespí 100 rokov a mladý princ legitimizuje ich vzťah po dlhšej dobe. Z druhej časti, kedy kráľovná túži po mäse svojej nevesty a svojich vnúčat, nič nevyplýva – v morálnom vyústení rozprávky sa k tejto situácii vôbec nevyjadruje.

Naproti tomu Grimovská „*Dörröschen*“ prebieha síce podobne, ale končí sa oveľa skôr. Na začiatku taktiež stretávame kráľovskú dvojicu túžiacu po dieťati, avšak tu kráľovnú v kúpeli navštívi žaba, ktorá jej oznámi, že do roka porodí dievčatko. Na krstínach vyslovia víly svoje prania, zaznie i kliatba a jej zmiernenie a po pätnástich rokoch sa princezná pichá do vretena a spolu s ňou zaspáva celé kráľovstvo. Keď uplynie dostatok času, do princeznej komnaty sa dostane princ, ktorý spiacu krásavicu pobozká a tým privedie k životu. Ožíva celé kráľovstvo a rozprávka sa končí veľkolepou svadbou s odkazom, že princ a princezná spolu žili šťastne až do konca svojich dní. So žiadnymi tajnosťami, ani prekážkami v spoločnom živote sa v tejto verzii nestretávame – svadbou sa osud hrdinov napĺňa (Grimm, 1976).

Isté momenty však nápadne pripomínajú dej inej rozprávky. Snehulienka je rovnako ako Šípková Ruženka vytúženým a dlho očakávaným dieťaťom. Aj Snehulienka je zachránená z komatózneho stavu bozkom princa, na tom sa zhodujú všetky verzie. V Perraultovej verzii sa dokonca stretávame s kanibalistickou túžbou kráľovnej po mäse

mladej princeznej, čo korešponduje s túžbou zlej macochy po Snehulienkinom srdci. Lovec aj tu prináša namiesto srdca nevinnej osoby srdce lane, čím sa mu kráľovnú podarí na nejaký čas oklamať. Keďže sa u Perraulta motív Snehulienky neobjavil a u Grimmovcov už áno (pričom u nich sa rozprávka o Šípkovej Ruženke končí sobášom), zväzda to k domnienke, že sa tento rozprávkový motív jednoducho rozdelil. Prvá časť rozprávky dáva zmysel aj sama o sebe, prečo teda nevyužiť „nadbytočný“ motív a nevytvoriť z neho samostatnú rozprávku? Hoci je to len čírou špekuláciou, nijako nepodloženou, dej Snehulienky sa javí ako výrazne inšpirovaný Perraultovou ukážkou života Šípkovej Ruženky po prebudení.

Snehulienka a sedem trpaslíkov

Grimmovská *Schneewittchen* začína pekným zimným dňom, počas ktorého kráľovná pri okne vyšivala. Z nepozornosti sa bodla do prsta, troma kvapkami pokropila okenný rám a pri tom si pomyslela, že by chcela mať dieťa biele ako sneh, červené ako krv a čierne ako ebenové drevo. Túžba sa jej splnila – do roka porodila dieťa a sama pri pôrode zomrela. Jej muž sa do roka znova oženil, jeho nová manželka však nedokáže milovať nikoho okrem seba. Kým Snehulienka nedovŕši sedem rokov, nič zvláštne sa v domove neudeje. V tomto veku čarovné zrkadlo prezradí kráľovnej, že jej nevlastná dcéra je krajšou než ona sama. Kráľovná tak rozhodne, aby lovec zaviedol dieťa do lesa, zabil ho a na dôkaz jej priniesol pečeň a pľúca (v iných vydaniach sa stretávame s požiadavkou srdca). Lovec to však nedokáže Snehulienku zabiť, nechá ju utiecť a aby mal čo kráľovnej doniesť, zabíja divé prasa (v iných verziách laň). Kráľovná si nechá tieto orgány pripraviť na večeru.

Snehulienka putuje lesom až dorazí k chalúpku, v ktorej sa udomácní. Posilní sa sústom z každého zo siedmich tanierov, odpije z každého pohára a zaspí na siedmej posteli. Ráno sa s obyvateľmi chalúčky – trpaslíkmi dohodne na tom, že u nich ostane. Macocha sa od zrkadla dozvedá, že Snehulienka žije a tak sa rozhodne skántriť ju sama. Prezlečená za starú ženu ponúka Snehulienke šnurovačku, ktorou ju tak stiahne, že dieťa stráca dych. Večer ju však zachránia trpaslíci. Rovnako dopadne aj druhý pokus, tentoraz s jedovatým hrebeňom. Tretí pokus s otráveným jablkom je však úspešný a Snehulienka ostáva mŕtva. Trpaslíci ju položia do truhly zo skla a tak uplynie veľa času. Po mnohých rokoch narazí na truhlu so Snehulienkou mladý princ, prehovorí trpaslíkov, aby si ju mohol odnieť a pri presune sa jeden zo sluhov nesúcich truhlu potkne. Snehulienke pri tom vyskočí z hrdla kúsok otráveného jablka, ožíva a prijíma princovu žiadosť o ruku.

Modernejšie verzie končia zmienkou o Snehulienkinej svadbe. Staršie však ukazujú aj trest narcistickej kráľovnej, ktorá sa po čase opäť pýta zrkadla na najkrajší zjav na svete. To jej odpovedá, že najkrajšou je mladá kráľovná, ktorá sa práve dnes vydáva. Stará kráľovná neváha a ide si krásavicu obzrieť. Snehulienka i macocha sa navzájom spoznávajú a kráľovná musí tancovať v žeravých železných topánkach, až kým nezomiera (Grimm, 1976).

Hoci je mnoho ďalších rozprávok (ktoré sú považované za klasické a pozná ich nielen každé dieťa, ale aj dospelý), pre ilustráciu toho, akým smerom sa jednotlivé motívy modifikovali vo verziách zberateľov, by mohli uvedené rozprávky stačiť.

Rozprávky sa menili a menia. Surové ľudové motívy sa transformovali do príbehov, ktoré dnes rodičia (často v skrátených verziách s modernejším jazykom) rozprávajú alebo čítajú svojim deťom, považujúc ich za pôvodnú a teda vhodnú kultúrnu „potravu“. Okrem toho sa v čoraz väčšej miere stretávame s rozprávkovými motívmi v inej než literárnej podobe. Ide o DVD nosiče rôznych produkcií, ktoré ponúkajú najčastejšie animované verzie rozprávok, televíziu, audionosiče, či rozhlas. Podľa Bocánovej *„základným rozdielom oproti klasickej prezentácii rozprávky ako prozaického textu prerozprávaneho poslucháčom – variovaného, obohacovaného, prípadne zostručneného v procese rozprávania je fixovaná podoba, ktorá nepodlieha zmenám a dostáva sa k poslucháčovi alebo k divákovi cez technické médium“*.⁵⁶ Film zahrá rozprávku vždy rovnako, do detailu zopakuje dialógy, všetky scény prebehnú v rovnakých farbách, postavy nebudú nikdy inak intonovať. Voči ilustráciám v rozprávkových knižkách sa objavovali kritické hlasy, ktoré tvrdili, že pripravujú dieťa o fantáziu – obrázok určuje, ako si dieťa predstaví situáciu a tým pádom si nikdy nebude môcť vybudovať scénu na atribútoch vlastnej predstavivosti. Využívaním imaginácie ilustrátora sa tak dieťa pripravuje o rozvoj tej vlastnej (Bettelheim, 2000). Podobné námietky (argumentačne silnejšie) sa objavujú aj voči filmovým rozprávkam. Pasívne prijímanie vizuálne spracovanej rozprávky sa naozaj nedotýka dieťaťa tak, ako rozprávka, ktorú rozprávajú (alebo čítajú) rodičia iba jemu. Aj napriek tomu sa rozprávke vo filmovom spracovaní darilo od jeho začiatkov a darí sa jej aj dnes. Mnoho rodičov na takomto spracovaní nevidí nič zlé, dokonca *„ak je film z produkcie Disney, je pre dieťa*

---

⁵⁶ BOCÁNOVÁ, M. (2005) : Rozprávka – postavenie, funkcie, význam a zmeny v súčasnosti. In: Hlôšková, H. : Folklór v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc. Bratislava : Ústav etnológie SAV, str. 181

„bezpečným“ , nemá podľa nich žiaden negatívny potenciál“.⁵⁷ Moderné rozprávky stále vsádzajú na rovnaké charakteristiky, akými sa vyznačujú rozprávky ako žáner : čierno-biele videnie postáv, čarodejné pomôcky, boj dobrých a zlých, vyzdvihovanie morálnych hodnôt, víťazstvo dobra... Je otázne nakoľko je to marketingovým ťahom, ale nie je cieľom tejto práce na to poukazovať. Faktom je, že klasické rozprávanie rozprávok pravdepodobne ustupuje do úzadia a na jeho miesto nastupujú animované a filmové spracovania rozprávok. Ale práve to hovorí o tom, že rozprávkový motív nevymiera. Ako som spomenula vyššie – rozprávky sa vždy menili v smere, v akom si to vyžadovalo ich obecenstvo. Ak by boli rozprávky považované za prežitok, za nepotrebné, rozhodne by sa neobjavili v toľkých spracovaniach a nepracovalo by sa s nimi. Na neužitočné veci sa predsa dá zabudnúť, ale rozprávky prechádzajú zjavne iným procesom. Objavujú sa dokonca aj štúdie, ktoré sa venujú práve moderným spracovaniam rozprávok – i rozprávke ako filmovému médiu, vďaka ktorému sa deti zoznamujú s očakávanými genderovými rolami (Bonds-Raacke, 2006). Walt Disney stavil vo svojej tvorbe na klasické rozprávky a to, aký výzor im dal, je dnes všeobecne prijímaným výzorom jednotlivých postáv. Pokiaľ sú teda scenáre moderných filmov inšpirované pôvodnými verziami rozprávok, hovorí to predsa o ich nadčasovosti. *„Ak je moderná rozprávka zakotvená v ľudovom rozprávaní a je jeho pokračovaním, ak z nej tak často vedome i nevedomky čerpá jednak svoje inšpiračné zdroje, ako aj určitý spôsob podania, určitý zaklínací rytmus, určitú hudobnosť – tak potom je to preto, že príbehy ľudových rozprávačov rôznych národov aj dôb, rozprávačov počas čiernych hodín vyjadrujú a nám predkladajú základné potreby ľudí : umenie žiť, stále hľadanie, veľké ľudské dobrodružstvo.“*⁵⁸

Rozprávkový príbeh bol vždy psychosociálnym fenoménom. Jednak sám o sociálne (ale aj o vnútornom svete) vypovedal a jednak sa formou sociálneho kontaktu šíril, najprv potreboval rozprávača a jeho obecenstvo, neskôr čitateľov a dnes má okrem čitateľov i divákov. Aké tajomstvo teda rozprávky skrývajú, že sú stále súčasťou našej kultúry?

---

⁵⁷ BONDS-RAACKE, J.M. (2006) : Cinderella and Sleeping Beauty : Developing a Course on Disney and Fairytale Movies. In : Journal of Instructional Psychology. Vol.35, No.3, str. 232

⁵⁸ HELDOVÁ, J. (1985) : V říši obrazotvornosti. Praha : Albatros, str. 8

2.3. Symboly a možnosti ich interpretácie

Interpretácie jednotlivých motívov i symbolických rovín deja

Videli sme, že rozprávkové motívy sa vyvíjali istým smerom, boli obohacované o nové prvky, a naopak prvky, ktoré pre poslucháčov i rozprávačov stratili zmysel, boli pravdepodobne z príbehu vypustené. V úvodnej kapitole o rozprávkach sú uvedené teórie o ich pravdepodobnom vzniku i pôvodnom význame. Dalo by sa dokonca povedať, že v ich vývoji môžeme badať isté etapy. Kým etapu, ktorú predstavujú mýty a aktívne rituály, by sme mohli označiť za zárodočnú, či dokonca „predrozprávkovú“, tak fázy nasledujúce po vyčlenení rozprávky hovoria o premenách rozprávky samotnej. Prvá fáza – *orálne tradované príbehy*, predstavuje obdobie, kedy sa rozprávkové motívy šírili vo svojej pôvodnej podobe. V druhej fáze, ktorú predstavuje *klasický zber s úpravami*, sa začínajú rozprávky uchovávať, no zároveň sa okresávajú o pôvodné „barbarské“ detaily. V tretej fáze, ktorá predstavuje dnešné chápanie i spracovanie rozprávkových motívov, môžeme hovoriť o *súčasnej adaptácii ako aj o autorských rozprávkach*.

Ukazuje sa, že rozprávkové príbehy vznikli za nejakým účelom a zároveň, že aj dnes sa za nejakým účelom stávajú súčasťou nášho povedomia a to už v čase, keď sme ešte malými deťmi. Rodičia rozprávajú a čítajú ľudové a klasické rozprávky s pocitom, že je to takto správne, pretože tým oboznamujú svoje deti s morálnymi hodnotami a dávajú im za vzory hrdinov. Áno, aj to je súčasť rozprávky, ale nás budú teraz zaujímať skôr jednotlivé situácie, alebo detaily v rozprávkach. Pretože tie hovoria vlastným symbolickým jazykom, ktorému ako sa zdá, nepotrebuje nikto rozumieť, aby mal rozprávky rád. Nie je nutné, aby sme sa venovali vždy symbolike len jedného príbehu, pretože niektoré sa objavujú (síce v istých modifikáciách) vo viacerých, ak nie rovno vo všetkých rozprávkach. Faktom taktiež je, že mnohé symboly je možné vykladať rôznymi spôsobmi. „Zakaždým, keď si myslíme, že sme objavili nejakú podobnosť, ona iba poukazuje na ďalšiu podobnosť – a tak donekonečna. Vo vesmíre, kde vládne logika podobnosti (a kozmického súladu), má interpret právo, ba aj povinnosť mať podozrenie, že to, o čom bol presvedčený ako o význame znaku, je v skutočnosti znakom pre nejaký ďalší význam.“⁵⁹ Určovať pôvodné významy symboliky preto nie je také jednoduché, a nie je to ani cieľom tejto práce. Preto cieľom uvedenia nasledujúcich interpretácií nie je podrobné vysvetlenie rozprávkových príbehov, ale skôr poukázanie na psychoanalytické interpretácie, ktoré sa javia ako právoplatné vysvetlenia niektorých rozprávkových

---

⁵⁹ ECO, U. (1995) : Interpretácia a nad interpretácia. Bratislava : Archa, str. 51

symbolov i udalostí. Psychologické vysvetlenia roviny deja predstavujú dôležitý moment pre pochopenie významu rozprávok pre dnešné rodiny.

Úvodná fráza, ktorá odkazuje na to, že sa príbeh odohráva vo fantastickom svete, je vlastne taktiež symbolickým vyjadrením. „Kde bolo, tam bolo“ doslova hovorí, že sa dej môže odohrať kdekoľvek, pretože na priebeh príbehu nemá určenie priestoru žiaden vplyv. „Za starých čias, keď sa ešte piesok a lial a voda sa sypala“ zase umiestňuje príbeh do bizarného časového obdobia, kedy bolo všetko možné. „Za siedmymi horami a za siedmymi dolami“ nás magickým číslom upozorňuje, že sa ocitáme v čarodejnej krajine. Začiatkové formulky nás tak vtáňujú do rozprávkovej minulosti, „*pradávnnej doby, kedy sme všetci verili, že svojím prianím dokážeme zmeniť osud, ak nie rovno prenášať hory a kedy pri animistickom pohľade na svet na nás slnko hľadelo a nenechávalo udalosti bez povšimnutia*“. ⁶⁰ Symbolicky sa teda obracajú rozprávky priamo na dieťa (a na Dieťa v dospelom), vyjadrujú slovami detské animistické vnímanie. Podľa von Franz toto neurčité miesto i čas predstavujú „ono kdesi“ kolektívneho nevedomia, ktorému priestor i čas chýba (2008). Rovnako to však môže znamenať, že takýto oznam vypovedá o presunutí sa do sveta vlastnej fantázie, vlastných snov a túžob, o ktorých sa nehovorí.

Začiatky najčastejšie uvádzajú hrdinu a jeho základnú pozíciu v spoločnosti, v ktorej žije – to je jeho *východisková pozícia* ⁶¹. Zápletky všetkých príbehov začínajú odchodom hrdinu z domova, prípadne porušením nejakého zákazu. Jednoducho, niečo sa musí stať, aby sa príbeh začal. Toto narušenie zavedeného stavu by mohlo predstavovať prelomové obdobie v živote hrdinu – človeka na prahu posunu do ďalšej vývinovej fázy. Dokým nenastane porušenie alebo odchod z domova, hrdina žije relatívne spokojne, ničomu nebezpečnému nečelí. Aj toto by mohlo predstavovať analogické vyjadrenie k nepríjemným pocitom, s ktorými musí dieťa bojovať vždy, keď sa zmenia jeho životné podmienky. „*Dávkovanie negatívnych zážitkov sa môže prechodne prejavovať tzv. vývinovými krízami, ale ich finálnym produktom je istá „otužilosť“ organizmu, ktorý dokáže spracovať vlastnými silami prekážky bežného života*“. ⁶² Na vrchole jednej životnej fázy zakúša dieťa pocit kompetencie, všetko zvláda. Pri vstupe do ďalšej sa však objavujú požiadavky, ktoré doteraz zakúšať nemuselo. Samozrejme hranice medzi vývinovými fázami nie sú striktné a zmena nenastane z jedného dňa na druhý, avšak môžeme sa domnievať, že dieťa vníma kolísanie svojich kompetencií. Snahy o krátkodobú separáciu,

---

⁶⁰ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 63-64

⁶¹ Východisková pozícia je Proppov pojem pre označenie začiatku príbehu, predtým než sa objaví prvá funkcia.

⁶² ŠULOVÁ, L. (2004) : *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha : Karolinum, str. 134

učenie sa nových vecí, ale aj odvrávanie prinášajú dieťaťu informácie o jeho schopnosti, o tom, čo dokáže samo. V príbehu teda nastane zlom – porušenie zákazu, smrť blízkeho (obyčajne materskej postavy), odchod z domova a pod.

Ak sa zhodneme na tom, že porušenie zákazu predstavuje požiadavku, ktorú dieťa nie je schopné splniť (alebo práve naopak požiadavku, ktorú porušiť musí, aby nastala ďalšia fáza), nútený odchod z domova tak predstavuje podobnú situáciu – overovanie samostatnosti a kompetencie. V smrti matky však môžeme vidieť jasnú psychoanalytickú symboliku. Dobrá matka, ktorá doteraz plnila všetky potreby a túžby, musí zomrieť, pretože na scéne je teraz matka zlá, ktorá na rozdiel od tej dobrej sama má požiadavky, neplní bezprostredne túžby dieťaťa a hlavne, stojí v ceste láske k otcovi. Podľa niektorých autorov (Dundes, 1988, 1989; Bettelheim, 2000) je ústredným motívom mnohých rozprávok vzťah s rodičmi a hlavne oidipovský komplex. Zlá matka býva zobrazovaná ako nenávisťná macocha, ktorá sa všemožne snaží ublížiť hrdinovi, či hrdinke. Toto rozdelenie materskej osoby poskytuje reálnemu dieťaťu psychologickú výhodu. „*Fantázie o zlej macoche nielenže ponechávajú dobrú matku nedotknutú, ale umožňujú dieťaťu nemať nutne pocity viny za zlostné myšlienky a priania mieriace na ňu – pocity, ktoré by dobrý vzťah s matkou vážnym spôsobom narušili.*“⁶³ S macochou sa stretávame v rozprávke O perníkovej chalúpke, v Snehulienke, v Popoluške a pod. Za dobrú však nemôžeme označiť ani matku Červenej Karkuľky. Tá ju predsa posielala lesom samotnú, priam ju necháva napospas démonickému lesu. Podľa Grimmovcov ju varuje, aby zostala na chodníku a s nikým sa nedávala do reči, čo však dievčina poruší. Karkuľka jednak opúšťa domov, a zároveň porušuje zákaz. Symbolika červenej farby kapucne tu taktiež zohráva rolu. I keď sa v pôvodných verziách neobjavuje, niečo o hrdinke príbehu predsa len vypovedať môže. Perrault pridal do rozprávky prikrývku hlavu pravdepodobne z toho dôvodu, že v 17. storočí a najmä v šľachtických kruhoch tvorili klobúky, kapucne a všetky pokrývky hlavy neodmysliteľnú súčasť odevu. Dal jej kapucni červenú farbu, lenže tá podľa neho „*znamená skôr to, že bola individualitou a pravdepodobne nekonformnou*“.⁶⁴ Perrault však pridal aj moralistický koniec, takže ani výber červenej farby – farby krvi – nemusel byť náhodný. V jeho verzii predsa Karkuľka zaplatí za svoje počínanie životom. Urobila s démonom dohodu (preteky k domu starej mamy) a preto bude musieť o svoju dušu bojovať. Autori sa však zhodujú, že červená farba naznačuje fakt, že Karkuľka nie je tak úplne dieťaťom, pretože už menštruuje. Ani podľa Černouška

⁶³ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 70

⁶⁴ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 122

nejde o útle dieťa, pretože už musí mať niektoré infantilné strachy prekonané, keďže sa cesty po lese a ani neznámeho vlka nebojí (1990). Práve naopak, ona po ňom túži. Ako inak sa dá vysvetliť fakt, že si k nemu ľahne do postele a diskutuje s ním o proporciách jeho tela. Otázky, ktoré mu kladie ohľadom veľkosti jeho údov, predsa náznavovo predstavujú údiv a zvedavosť neskúsenej panny počas prvého sexuálneho zážitku. To, že táto rozprávka vypovedá o rodiacich sa sexuálnych pudoch v mladej žene, ale aj o sexualite mužov, je názor viacerých psychoanalytikov (Dundes, 1989; Bettelheim, 2000). „*Nebezpečenstvom pre Červenú Karkuľku je jej rozvíjajúca sa sexualita, na ktorú ale nie je dostatočne citovo zrelá. Človek psychologicky pripravený na sexuálne skúsenosti ich dokáže zvládnuť a rásť z nich. Predčasná sexualita je však regresívnym zážitkom, prebúdzajúcom všetko, čo je v nás primitívne a čo nás ohrozuje zabltením.*“⁶⁵ Vlk Karkuľku naozaj prehltnie. Černoušek (1990) sa domnieva, že toto pohltie je metaforou pre skutočnosť, kedy sa dievčina podvolí svojim pudom a nekonfrontuje ich s realitou. Rovnako ako Perrault, aj on sa domnieva, že je to vlk – muž – zvodca, ktorý disponuje nekontrolovateľnou agresívnou sexualitou a dievčina preto musí byť na pozore, inak nedopadne dobre. „*Príbeh Červenej Karkuľky končí nešťastím a katastrofou preto, lebo je napísaný z pedagogického uhla.*“⁶⁶ Toto Dundes hovorí o Perraultovej verzii príbehu o Červenej Karkuľke. Grimmovci pridali do príbehu ďalšiu postavu – horára, ktorý Karkuľku i starú mamu zachráni a spoločne vlka potrestajú. Niektorí sa zhodujú na tom, že príbeh otvorene hovorí o interpersonálnych vzťahoch medzi mužmi a ženami, iní si myslia, že tento príbeh nemusí nutne vypovedať o vzťahu medzi rôznymi osobami. „*Môžeme na Červenú Karkuľku nazerať ako na sen, a v tom prípade „sa môžeme domnievať, že všetky postavy v príbehu predstavujú snívajúceho : vlk bude predstavovať sexuálne pokušenie a kanibalistické túžby (Id), ktoré musia byť zabité trestajúcim horárom (Superego), aby mohlo malé dieťa (Ego) prežiť a nebolo skonzumované a premožené.*“⁶⁷ Pri takomto nazeraní ide o dynamiku vývinu osobnosti, na ktorú nepoukazujú len detaily príbehu, ale rozprávka vo svojom celku. Ak sa však vrátíme k detailom a ich symbolike, zistíme, že mnohé odkazujú na iniciačné rituály zrodu osobnosti – na rituály, ktorými sa z dieťaťa stáva dospelý jedinec. Eliade popisuje mnoho z obradov primitívnych národov, ktorými musel v istom veku prejsť každý mladý jedinec, kým sa stal plnohodnotným členom skupiny. Mnohé z rituálov pritom zahŕňajú skutočné

---

⁶⁵ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemství pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 169

⁶⁶ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 215

⁶⁷ Tamtiež, str. 217

odlúčenie od rodiny, či skupiny, vykázanie do lesa a symbolické pohltenie obludou a následné znovunarodenie ako dospelý (1998).

Grimmovská verzia Karkuľky ponúka zrod z vlka, z tejto animálnej postavy sa znova narodí plnohodnotná ľudská bytosť. Karkuľka sa stane „pripravenou“ na život potom, čo pozná jeho nebezpečenstvo, rovnakou procedúrou prechádzajú aj neposlušné kozliatka v inej rozprávke. Okrem odkazu na iniciačný rituál, nachádzajú sa v rozprávkach (a to takmer vo všetkých) odkazy na problematické vzťahy s rodičom. Nemusí ísť konkrétne o rivalitu voči matke, či otcovi v rámci oidipovského komplexu, často krát ide hlavne o hrdinovo postavenie sa staršej neprajnej osobe rovnakého pohlavia. Podľa Kučeru (2012) je aj maskulínny charakter Vlka v Červenej Karkuľke otázný. Domnieva sa totiž, že Vlk môže rovnako dobre predstavovať aj matku.⁶⁸ Viac sa tejto problematike venovala Tábořská vo svojej bakalárskej práci.

„Stotožňujem sa skôr s interpretáciou Verdiera, podľa ktorej je príbeh v základe o medzigeneračnom konflikte medzi matkou a dcérou. Kým Verdier vidí tento konflikt iba v tomto príbehu (Červená Karkuľka), použijem ja skôr Proppov model navrhujúc, že rivalita rovnakých pohlaví je štandardnou súčasťou orálnych rozprávok. Mladé dievčatá sa musia postaviť svojej zlej nevlastnej matke alebo čarodejnici, kým mladí chlapci musia čeliť drakom a obrom.“⁶⁹ S tým nemožno nesúhlasiť, medzigeneračný boj je naozaj pozorovateľný v každej ľudovej rozprávke. Pravdou ale je, že tento boj sa vždy objavuje na inom pozadí a na to netreba pri interpretácii zabúdať, pretože v podstate rovnaký proces na pozadí iných motívov vyúsťuje do iných záverov. Kým totiž Janičko a Marienka bojujú o život s ježibabou, ktorá ich chce zjesť, pričom aj Snehulienka uniká len o vlások, aby jej srdce nezjedla jej macocha, tak motívy týchto kanibalistických činov sú odlišné. Ježibaba sa chce nasýtiť a pomstiť sa za objedanie domova, macocha chce zjedením srdca preniesť na seba krásu Snehulienky.

Kým v Perníkovej chalúpke vidíme skôr orálnu fixáciu detí, ktoré sú schopné zjesť aj domov ježibaby, tak v Snehulienke a Popoluške ide naozaj o vyššiu vývinovú fázu a ústredným motívom sa tu stáva oidipovský komplex. Pri Popoluške od Grimmovcov sa s problematikou oidipovského komplexu zastavíme trochu dlhšie. Podľa Bettelheima je tento príbeh vo všeobecnosti považovaný za príbeh o utrpení a nádeji, o súrodeneckej rivalite a treste za nepravosti (2000). Hoci je Popoluška skromná a nejaví sa ctižiadostivo, tak natoľko zdôraznená favorizácia nevlastných sestier predstavuje katalyzátor, ktorý

⁶⁸ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

⁶⁹ DUNDES, A. (ed.) (1989) : Little Red Riding Hood. The University of Wisconsin Press, str. 223

v detskom poslucháčovi vyvolá spomienky na momenty, kedy rodičia uprednostnili súrodencu (Černoušek, 1990). Matka dievčiny zomiera, objavuje sa zlá macocha, ktorá nevlastnú dcéru degraduje na pozíciu slúžky, ale tá je i napriek popolu a špinavým šatám krásnym zjavom v ich domácnosti. Černoušek hovorí, že upratovací charakter úloh, čo musí Popoluška doma vykonávať nie je náhodný. Deti neradi upratujú, nakoniec sa musia podvoliť a pod tlakom rôznych trestov a vyhrážok začnú byť poriadkumilovné. Pri tom však dieťa prežíva napätie, vnútornú tenziu. Upratovaním sa vzdalo toho, čo je preň svojím spôsobom dôležité a významné – slasti zo slobodnej hry so špinavými, nečistými vecami. Ide o živočíšnu radosť z pobytu na zemi, z hrania sa s hlinou, z dotýkania sa všetkého naokolo (1990). Hoci je Popoluška donútená k upratovaniu, ona sama je v špinavých šatách a celá umazaná od popola. Pri jednej z ciest si otec zavolá nevlastné dcéry i Popolušku, a chce aby mu povedali, čo im má z cesty doniesť. Sestry si vypýtajú krásne šaty a šperky, Popoluška si však vypýta to prvé, čo udrie jej otcovi do klobúka. Toto na prvý pohľad nevinné gesto hovoriace o skromnosti Popolušky, však podľa Dundesa (1988) v sebe skrýva niečo oveľa menej nevinné. Popoluška dostáva od svojho otca halúzku. Z psychoanalytického hľadiska ide o falický symbol, dalo by sa teda hovoriť aj o závidi penisu. „*Nemôže byť halúzka náznakom, aspoň sčasti, na závidieť penisu a túžbe po faluse?*“⁷⁰ To určite môže, lenže pri dare halúzky to nekončí. Nenaznačuje tento dar niečo iné? Otec jej daruje halúzku. Táto halúzka však zázračne vykličí na matkinom hrobe ako kúzelný strom. Podľa Kučeru (2012) je tento zázračný strom symbolom Popolušky, ktorá spolu so stromom „prekvitá“. Popoluška tým, že na hrobe zasadí halúzku, spája opätovne otca s matkou – tak ako sa spájajú v nej.⁷¹

Popoluška okrem toho vykazuje úplne iné správanie, než je nám prirodzené. Pri dlhodobom využívaní a ponižovaní máme predsa potrebu sa vzbúriť, dokázať svetu, že i my za niečo stojíme, a že od sveta máme i my nejaké očakávania. Popoluška však s neuveriteľnou trpezlivosťou prijíma a aj vykonáva všetko, čo jej macocha i zlé sestry prikazujú. Táto jej neschopnosť sa ubrániť je však považovaná za dobrú vlastnosť, rozprávač ju dokonca označuje za cnosť. Otvorene sa v rozprávke hovorí, že bude práve za túto poslušnosť (dalo by sa povedať, že až submisivitu) odmenená. Kým v Perraultovej verzii jej na pomoc prichádza dobrá víla a v Grimmovskej je to strom vypestovaný na hrobe matky. V oboch verziách sa stretávame s holubmi – pomocníkmi. Z hľadiska kresťanskej symboliky by sme sa mohli domnievať, že ide o odkaz na okrídlenú

⁷⁰ DUNDES, A. (ed.) (1988) : Cinderella. The University of Wisconsin Press, str. 225

⁷¹ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

nápomocnú bytosť – anjela. Podľa Bettelheima však predstavuje materského ducha, ktorý sa v dieťati objavuje už ako základná dôvera v čase, keď sa matka o dieťa stará (2000). Popoluška po prvýkrát vyjadří túžbu po niečom, dostáva nezmyselnú úlohu a prosí o pomoc. Hoci úlohu splní a aj tak jej nevyhovujú, je to pre Popolušku veľký krok. Zdá sa síce, že so situáciou nemieni bojovať, pretože iba plače. Ale v rozprávke sa jasne hovorí, že nikdy doteraz sa o nič takto nezaujímal.

Odhodlala sa konečne vyjadriť vlastné túžby a preto jej ich pomáha splniť materská osoba. To jasne ukazuje, že ak niečo naozaj chceme, tak sa o to musíme aj snažiť – minimálne prejavíť záujem. Do istej miery aj Popoluška testuje trvanlivosť princovho záujmu. Na ples sa objavuje trikrát a trikrát z neho uteká nepoznaná. Podľa Perraulta je k tomu nútená časovým limitom, u Grimmovcov ju však nič nelimituje a predsa neostáva a neodhalí sa. Sama sa rozhodne overiť si jeho náklonnosť. „*Na zjavnej rovine sa Popoluška vyhýba princovi preto, že chce, aby si ju vybral nie kvôli krásnemu vzhľadu, ale kvôli tomu, aká naozaj je.*“⁷² Kučera (2012) sa domnieva, že to hlavné, čo chce princovi dokázať je, že nie je ako jej sestry – bažiacia po získaní statusu, manipulujúca a v istom zmysle „chlapská“. Jej ženskosť je zdôraznená práve malosťou nôžky, na rozdiel od sestriných nôh, ktoré sú dokonca pre možný sobáš ochotné orezávať si nohy. Neevokuje toto orezávanie predstavu kastrácie, ktorú musia sestry podstúpiť, aby dokázali, že sú ženy? Ak sa však musia nechať „vykastrovať“, sú naozaj ženami?⁷³

Princ sa na jej tretí útek pripraví a získa jej črievičku. A tu sa dostávame k ďalšiemu zaujímavému momentu. Princ sa rozhodne, že jeho ženou bude tá, ktorej padne ulúpená sklenená črievička. Malá nôžka je prítlačlivým znakom skôr pre ázijské krajiny, ale aj tak je črievička pozoruhodne malá a Popoluška je jediná, ktorej padne. „*Na malú vec podobnú nádržke, do ktorej môže vklánuť určitá časť tela a pevne tam držať, sa dá nazeráť ako na symbol pošvy.*“⁷⁴ Rovnako tak v momente, keď črievička Popoluške „padne“, cítime v tom jasný odkaz na zasnúbenie.

Podobne jasné je to aj v Snehulienke a Šípkovej Ruženke. Bozk a chvíľa prebudenia ukazujú, že ten správny čas na spojenie s inou bytosťou už nadišiel a nie je potrebné o tom pochybovať. Šípková Ruženka a Snehulienka sa zrodia po dlhej túžbe svojich rodičov po dieťati. Ich počatie je zahalené rúskom tajomstva, v oboch príbehoch sa však naznačuje, že neboli počaté len prirodzeným spôsobom. Šípková Ruženka začína

---

⁷² BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 258

⁷³ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

⁷⁴ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 259

slovami : „Pred dávnymi časmi bol jeden kráľ a kráľovná, tí si každý deň hovorili : „Ach, len keby sme mali dieťaťko!“, ale stále sa žiadne nehlásilo. Až raz, keď sedela kráľovná v kúpeli, vyliezla z vody na zem žaba a prehovorila k nej: „Tvoje pranie sa splní. Skôr ako sa rok s rokom stretne, narodí sa Ti dcérka.“ A ako povedala, tak aj bolo.“⁷⁵ Podobné je to aj v Snehulienke, kde kráľovná vysloví svoju túžbu po dieťati, keď skropí zem svojou krvou.

Obe krásavice boli umelo zrodené – poslané po dlhom prosení o dieťa. Táto viera, že človek môže byť zrodený zo zeme, je podľa Eliadeho (1998) všeobecne rozšírená a pretrváva doteraz, skrytá v rôznych inotajoch. „Každá oblasť, takmer každé mesto či dedina má nejakú skalú či prameň „prinášajúci“ deti.“ A na ďalšom mieste : „Existuje mnoho správ, že ženy otehotneli, keď navštívili niektoré miesta : skaly, jaskyne, stromy, rieky. Duše detí potom vstúpili do ich brucha a ženy počali.“⁷⁶ Jedna z Grimmovských verzií hovorí, že kráľovná sa o tom, že sa dočká dieťaťa dozvedá od žaby vo fontáne (1976), v iných verziách je to len jej vyslovená túžba po krásnom dieťati, ktorá sa naplňa bez zvestovateľa. Snehulienka sa narodí a matka musí zomrieť, aby sme sa i tu mohli stretnúť so zlou matkou, ktorá dokonca otvorene žiarli na krásu nevlastnej dcéry. Táto žiarlivosť sa však dá vysvetliť ako pocity malého dievčatka, ktoré závidí mnohé prednosti a schopnosti svojej matke. Pocity nevie spracovať a tak ich projikuje do svojej matky (Bettelheim, 2000). Samozrejme je možné, že starnúci rodič môže závidieť mladosť svojmu dieťaťu. „Je to predovšetkým narcistický rodič, ktorý sa cíti rastom dieťaťa ohrozený, pretože to nevyvrátiteľne znamená, že starne.“⁷⁷

Snehulienka po svojom nútenom odchode z kráľovského dvora žije medzi siedmymi trpaslíkmi. Hoci by sme mohli očakávať, že trpaslíci sú predstaviteľmi mužského pohlavia a to by mohlo vyvolávať ďalšie otázky ohľadom ich vzťahu k Snehulienke, podľa Černouška (1990) to tak nie je. Podľa neho predstavujú trpaslíci neerotické postavy, nie sú mužmi v pravom zmysle slova. V rozprávke sú opisovaní ako pracovití, čistotní a svedomití a hoci sú unesení Snehulienkinou krásou, dávajú jej jasne najavo, že u nich môže ostať, len ak bude svedomito pracovať (Bettelheim, 2000). Pre získanie nezávislosti od rodičov je naozaj potrebné vynaložiť mnoho úsilia a rozhodne to nejde ľahko. Macochin vplyv na Snehulienku je badateľný najmä pri jej úspešných pokusoch o usmrtenie dievčiny, kedy dievčina neodolá tomu, čo jej kráľovná ponúka.

⁷⁵ GRIMM, W. H. (1976) : Pohádky bratří Grimmů. Praha : Albatros, str. 53

⁷⁶ ELIADE, M. (1998) : Mýty, sny a mystéria. Praha : OIKOYMENH, str. 140

⁷⁷ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 198

Interpretácia symboliky z rozprávky o Perníkovej chalúpke sa sporadicky objavila už vyššie. Macocha, ktorá nahovára muža, aby odvedol deti do lesa, je predstaviteľkou zlej matky, ktorá ich vypudí z bezpečného domova, v ktorom ale nie je žiadna potrava. „Rozprávka Janičko a Marienka stelesňuje úzkosti malého dieťaťa, ktoré stojí pred vývinovou úlohou prekonať a do prijateľnej podoby premeniť svoje primitívne pranie požívať.“⁷⁸ Hoci to dnes nie je úplne bežné (ale znova sa to vracia do životného štýlu matiek), kedysi boli deti kojené do relatívne vysokého veku. Táto rozprávka by tak naozaj mohla predstavovať tenziu, ktorú dieťa prežíva pri odstavení. Podľa Černouška je to príbeh o súrodeneckej solidarite a o sklamaní z rodičovského domu (1990). Dvaja hrdinovia si naozaj musia v príbehu navzájom pomáhať a určite sú po tom, ako ich otec v lese zanechá, sklamaní a nahnevaní. Janičko a Marienka však musia z rodičovského domova odísť, pretože ten ich už nemôže sýtiť. Taktiež v príbehu vidíme, že sa v pomoci navzájom striedajú, raz ich svojimi nápadmi a šikovnosťou zachráni Janičko, inokedy Marienka. V lese narazia na chalúpku, ktorú môžu zjesť a tá pre nich predstavuje najvyššie blaho – nedbajú na fakt, že niekomu pojedajú dom. „Chalúpka predstavuje orálnu žiadostivosť a to, aké je lákavé oddať sa jej.“⁷⁹ Sú to deti, ktoré sa odmietli postaviť čelom k osamostatňovaniu, regredovali na orálnu úroveň a následne sú uväznené – stagnujú vo svojom vývine. Ježibaba je však rovnako „nenažraná“ ako oni. Keď prichádzajú na spôsob, ako sa jej zbaviť, dokazujú tým zároveň, že prekonal i svoju orálnu fixáciu. Môžu sa vrátiť domov, kde ich už neohrozuje zlá matka. Prekonal orálne štádium a takýto ohrozujúci pocit z matky už naďalej nemajú. Pre zachovanie logiky deja však zlá matka medzitým umrela, alebo odišla. Zbavenie sa hrozby a vzájomná pomoc vrstovníkov „umocňuje nosnú myšlienku rozprávky, ktorou je varovanie pred regresiou a povzbudenie smerom k vyššej rovine psychologickej a intelektuálnej existencie“.⁸⁰

Prekonávanie nebezpečných a život ohrozujúcich situácií je ústredným bodom každej rozprávky. Len v takejto vyhrotenej situácii sa totiž ukazuje, aký hrdina skutočne je. Ultimatívne skutočnosti naozaj odhaľujú pravé emócie i kognitívny štýl jedinca, takže každá život ohrozujúca skúška vlastne len preveruje pevnosť hrdinovho charakteru. Ak obstojí a vytrvá vo svojich plánoch, záujmoch a snahách a zostane pri tom stále rovnako odvážny a šľachetný, tak uspeje. Rozprávky „dávajú jasne najavo, že úspešný, dobrý život je i napriek nepriazni osudu dosiahnuteľný – ale iba vtedy, ak sa človek nenechá

---

⁷⁸ Tamtiež, str. 157

⁷⁹ Tamtiež, str. 157

⁸⁰ Tamtiež, str. 161

*odradiť od nebezpečných bojov, bez ktorých sa nedá dosiahnuť zážitok plnej identity“.*⁸¹ Leniví a ustráchaní jedinci budú v bezpečí, ale kvôli obave z narušenia istoty nikdy nič nedosiahnu. Naproti tomu – postavy nebojácne majú šancu niečo dosiahnuť.

Často krát ide pritom o postavy, ktoré boli v príbehu označované za najhlúpejšie, či najmenšie – a teda najmenej schopné. Von Franz v tom vidí jasný odkaz na doplnkové časti vedomia, ktorým nedôverujeme a preto s nimi v ničom nerátame (1998). Človek s dominantným myslením môže naozaj považovať intuíciu za „neschopnú“, v istých momentoch mu však môže pomôcť. Rozprávky tak hovoria o tom, že sa nevyplatí podceňovať zdanlivo inferiórne. Príbehy o hlúpych a najmladších, ktorí si život nie len vážia, ale sa z neho hlavne tešia, priam si ho užívajú, sú pre našu západnú kultúru, ktorá za cnosti považuje tvrdosť, pragmatizmus a súťaživosť, neoceniteľné – pripomínajú nám spontánnu radosť zo života.

Ako som spomenula vyššie, rozprávky svojimi motívmi a univerzálnosťou poskytujú tak široké možnosti na interpretáciu, že je možné v nich zhládnuť odkazy prakticky na čokoľvek. Psychológovia v nich vidia buď odkazy na kolektívne nevedomie a archetypy (von Franz, 1998) alebo na prebúdajúcu sa sexualitu a vzťahy s rodičmi a súrodencami (Bettelheim, 2000; Černoušek, 1990, ap.). Folkloristi vidia v rozprávkach najmä symbolické vyjadrenia iniciačných rituálov (Eliade, 1998; Propp, 2008) a kresťanskí religionisti by v nich určite našli odkazy na udalosti a symboly z biblických dejín. Rozprávky sú natoľko komplexným umeleckým dielom, že každý z vyššie spomenutých smerov interpretácie nachádza v nich presvedčivé dôkazy o správnosti svojich domnienok. Interpretáciu totižto nie je možné dokázať, maximálne je možné zavrhnúť príliš absurdné interpretácie, ktoré sa nedržia žiadneho rámca. Pre overenie konzistencie interpretácie však platí, že *„každú interpretáciu určitej časti textu možno akceptovať, ak ju potvrdí, a zavrhnúť, ak ju spochybní iná časť toho istého textu. V tomto zmysle vnútorná súdržnosť textu kontroluje inak nekontrolovateľné pohnútky čitateľa“.*⁸² Psychoanalytické vysvetlenia sa javia ako najkonzistentnejšie, preto sa môžeme domnievať, že pravdepodobne narážajú na skutočné jadro mnohých rozprávok.

Je však veľmi pravdepodobné, že keby rodičia poznali celé psychologické pozadie rozprávok i význam ich rozprávania, nemohli by svojim deťom tieto príbehy ponúkať s takou ochotou, ako to robia bez znalosti symbolických vyjadrení. Pravdepodobne by sa nepúšťali do čítania príbehov, kde sa na pozadí odvíja nenávisť ku skutočnému rodičovi,

---

⁸¹ Tamtiež, str. 26

⁸² ECO, U. (1995) : Interpretácia a nad interpretácia. Bratislava : Archa, str. 67

súrodencovi, alebo sa rozoberá problematika prebúdzania sexuálnych pudov. Takáto „horká“ vedomosť by asi spôsobila, že by už rozprávky nemohli plniť funkciu, akú plnia za podmienok „sladkej“ nevedomosti.

Potreby, ktoré môžu rozprávky na symbolickej úrovni naplňať

Rozprávku by sme mohli veľmi jednoducho definovať ako príbeh o boji dobra so zlom, pričom dobro vždy zvíťazí. Táto predurčenosť dobra k víťazstvu sa však zdá byť v človeku hlboko zakorenená. Ľudia ešte vždy veria v to, že krivdy musia byť napravené a zlé skutky majú byť podľa zákona potrestané. V rozprávkových prípadoch, tak ako aj v realite pritom víťazstvo dobra predstavuje napravenie negatívneho stavu. Rovnováha diania vecí sa následkom činov záporných postáv narušila, a preto „*možno pôsobenie dobra v čarodejných rozprávkach definovať ako uvádzanie vecí do pôvodného stavu, ako návrat k predošlému modusu vivendi, ako obnovovanie súladu a bezkonfliktnosti, ktorých zmenu, odchylenie či deformáciu spôsobili postavy reprezentujúce zlo*“.⁸³ Rozprávky ukazujú nápravu. Všetko pekné, čo sa kedy pokazilo bude raz obnovené, pretože všetko pekné je zároveň aj dobré a ako také, musí zvíťaziť.

Ľudové, ale ani autorské (moderné) rozprávky sa nevyhýbajú zjednodušovaniu reality, ktorá je pre dieťa natoľko chaotická a nepochopiteľná. Zobrazujú síce udalosť i príbeh vo svojej celistvosti, opomínajú však komplexnosť situácií i charakterových vlastností postáv; pracujú síce s náhodou, lenže tá je vždy akosi očakávaná a pôsobiaca presne podľa predstáv hrdinu. Život hrdinu začína tesne pred zápletkou príbehu, jeho minulosť je naznačená len rámcovo (ak vôbec) a jediné, čo nás zaujíma sú aktuálne skutky. Nezaujíma nás ani to, čo zažije po vyvrcholení zápletky – očakávanom happy ende. Zaujíma nás jedine jeho dobrodružný osud, kedy je ústredným bodom vesmíru a musí prekonávať prekážky démonických mocností, ale samozrejme za pomoci tých dobrých. V rozprávke nie je nikto, komu by bol osud nášho hrdinu ľahostajný. Nič sa v nej nedeje „len tak“, ľudské životy sa neprelínajú tak ako v skutočnom svete, hrdina nenarazí na hrdinu z iného príbehu. Janičko a Marienka sa cestou v lese nestretnú s Červenou Karkulčkou. Takéto spojenie príbehov by z príbehu urobilo realitu, kde sa všetko navzájom ovplyvňuje, či deje paralelne. V rozprávke však nie, hrdina má svoju vlastnú rozprávku a vo svojom príbehu je jediným, kto vyžaduje a zaslúži si pozornosť. Tomuto egocentrickému pohľadu deti dobre rozumejú, pretože im je vlastný. Všetko vo svete dieťaťa sa odvíja od neho, čo sa dieťaťa netýka, pre dieťa neexistuje. Piaget, v súvislosti s detskou hrou, hovorí že dieťa je nútené sa postupne prispôbovať sociálnemu svetu, avšak „*čím je dieťa mladšie, tým menej dokonalá je jeho adaptácia. Pre jeho citovú a intelektuálnu rovnováhu je teda potrebné, aby mohlo vykonávať*

---

⁸³ MILČÁK, P. (2006) : Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte. Levoča : Modrý Peter, str. 45

*činnosti, ktoré by neboli motivované adaptáciou ku skutočnosti, ale naopak asimiláciou skutočnosti k sebe samému, bez nátlaku a sankcií“.*⁸⁴ S podobným mechanizmom sa stretávame v rozprávkových príbehoch. Čím je hrdina starší, tým záľadnejšie sú požiadavky, ktoré na neho rozprávač kladie, avšak hrdina na svojej dobrodružnej ceste nemusí vždy pozorne sledovať svoje okolie, okolie mnohokrát v pravý čas prehovorí k nemu. Neučí sa novotám, ktoré od neho vyriešenie úlohy vyžaduje – často mu prídu na pomoc čarodejní pomocníci, ktorých „nazbiera“ z okolia. S takouto mierou zaangažovanosti sa stretávame pri type pasívneho hrdinu, ktorý nemusí robiť nič, len byť na mieste činu. „*Nech to znie akokoľvek nehodnoverne, nevyhnutná miera zaangažovanosti sa tu realizuje prostredníctvom takého triviálneho prejavu, ako je fyzická prítomnosť hrdinu v čase a v priestore, kde sa jednotlivé etapy riešenia problému uskutočňujú.*“⁸⁵ Pozornosť je aj napriek jeho pasivite sústredená na hrdinu. Tak sa i malé dieťa považuje za hrdinu svojho vlastného príbehu, i keď v ňom aktuálne iba je. Vo svojom svete vníma svojich rodičov ako „čarodejných pomocníkov“, ktorí mu pomáhajú, keď na niečo nestačí, alternujú jeho nedostatky a vyhrávajú boje zaň. Kdekoľvek sa nachádza, je tam niekto, komu na jeho víťazstve záleží a príde mu na pomoc – tak ako aj hrdinovi v rozprávke.

Nezáleží na tom, že každá rozprávka obsahuje iné postavy, inú zápletku, iné kulisy deja. Práve to je na nich pre dieťa očarujúce : hrdinovia existujú vo fantastickom svete akoby paralelne, ich záujmy sa nikdy neskrižia so záujmami iného hrdinu, neprotirečia si a nemusia medzi sebou bojovať o priazeň osudu s nikým, kto je taktiež považovaný za dobrého, milého a šľachetného. Hoci sú všetky rozprávkové postavy súčasťou fantastiky – rozprávkovej ríše – každá z nich si žije vo vlastnom mikrosvete. V rozprávke nikdy nebojujete o svoje miesto pod slnkom s niekým, kto vykazuje rovnaké kvality ako máte vy. V rozprávke sú všetci, ktorí stoja proti vám minimálne hlúpi, ak už nie vyslovene zlí. I toto zjednodušenie má svoj význam. Dieťa považuje svoje potreby a túžby za jediné, ktoré je potrebné naplniť. Jeho aktuálna potreba je preň jediným stimulom ku konaniu, považuje ju za natoľko dôležitú, že nič mu nesmie brániť v dosiahnutí jej uspokojenia. Rovnaká potreba iného dieťaťa a preň nikdy nebude mať rovnakú hodnotu, ako má tá jeho. V jeho svete nie je nikto iný hrdinom, iba ono samo a len jeho túžby stoja za to, aby boli naplnené. Potreby iných tak musia byť považované za konkurenčné. „*Tým, že nepriateľa robíme drobným, podlým, opovrhovania hodným, komickým, si spravidla oblúkom*

⁸⁴ PIAGET, J.; INHELDEROVÁ, B. (1997) : Psychologie dítěte. Praha : Portál, str. 57

⁸⁵ MILČÁK, P. (2006) : Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte. Levoča : Modrý Peter, str. 55

privodíme pôžitok z jeho prekonania.“⁸⁶ A konkurenčné túžby máme právo zničiť. Stojá nám v ceste a ohrozujú naplňanie tých našich. Preto máme právo označiť ich za nepriateľské a ako k takým sa k nim aj správať.

Netvrdím, že to prebieha vedomo. Práve preto musia byť požiadavky iných projikované do postavy „nepriateľa“, len ten môže mať predsa záujem na tom, aby ono nedosiahlo úspech, či uspokojenie. Môžeme tu vidieť pozmenený (egocentrický) druh artificializmu, ako ho popísal Piaget. Ten ním označuje proces, ktorým si dieťa do určitého veku vysvetľuje, že všetko je preto, lebo to jednoducho niekto kvôli nejakému účelu vyrobil (Piaget,1997). V našom ponímaní to dieťa vidí tak, že všetko je vyrobené a deje sa len kvôli nemu, a teda ak sa mu niečo nedarí, deje sa to tak jemu napriek. Pre dieťa je jednoduchšie prijať, že sa to deje zámerne – i keď mu to chce uškodiť, ako pripustiť a prijať možnosť, že sa veci dejú neočakávane a náhodne. Deti chcú mať v istom veku jasne určené príčiny a následky – a rozprávka im to ponúka. Prijatť to, že vo svete sa dejú veci paralelne a často na seba mnohé udalosti ani nenadväzujú, či zdajú sa absurdné z hľadiska kauzálnej príčinnosti, nebude dieťa schopné, dokým nezačne operovať s pojmom náhody. Dovtedy sa dá predpokladať, že mu bude dávať rozprávkový príbeh väčší zmysel, než reálny komplikovaný svet, pretože v ňom nájde definitívnejšiu odpoveď na otázku „prečo?“. „*Táto (čiastočne vymyslená) istota, ak trvá dostatočne dlho, dovoľí nabráť dôveru v život, ktorú dieťa potrebuje, aby získalo dôveru v seba samo – dôveru, bez ktorej by nemohlo riešiť životné problémy pomocou vlastných vzráhajúcich sa rozumových schopností.*“⁸⁷ Hoci tento svet považuje za čarovný, verí v neho a pripadá mu pochopiteľný. Toto psychologické bezpečie však vyplýva aj z iného dôvodu – mierne paradoxného.

Vyššie spomínam, že fantastika je pre detský svet veľmi dôležitá. Aj podľa Bettelheima má fantastickosť svoj špecifický význam : „*Nerealistická podoba príbehu... je dôležitým vynálezom, pretože nám dáva jednoznačne na vedomie, že rozprávky nechcú byť užitočnou informáciou o vonkajšom svete, ale týkajú sa vnútorných pochodov, ktoré sa odohrávajú v jednotlivcovi*“.⁸⁸ Príbehy vypovedajú o vnútorných bojoch a konfliktoch, o správnych rozhodnutiach, ktoré nám zabezpečia úspešný život. „*Príbeh alegoricky hovorí : „Ak sa rozhodneš správať korektne (morálne, šľachetne, s láskou), nezáleží na*

---

⁸⁶ FREUD, S. (2005) : Vtip a jeho vzťah k nevedomí. Praha : Psychoanalytické nakladateľství, str. 89

⁸⁷ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 52

⁸⁸ Tamtiež, str. 27

tom, čo budeš musieť podstúpiť, aj tak zvíťazíš.“⁸⁹ Toto posolstvo tvorí kostru tých rozprávkových príbehov, ktorých hrdina na svojej ceste za úspechom prekonáva šialené prekážky, či už vlastnými silami alebo za pomoci iných. Prekážky sa objavujú aj v reálnom svete, nikde inde než v rozprávkach však nie sú tak vyhranené – majú jediný cieľ a to prekaziť šťastie hrdinovi.

Všetky takéto „príšery“ sú súčasťou rozprávkového sveta a to vytvára dojem, že reálny svet je oveľa bezpečnejší – v ňom sa skutočne strašidlá nenachádzajú. Rozprávkový svet je tak predsa len nebezpečným miestom. Deti sa tam ocitajú samé bez rodičov v temných lesoch. Hrozí im, že ich zožerie vlk, či kanibalistická čarodejnica. Ak by si dieťa myslelo, že i toto je bežná súčasť reality, tak by to v ňom dôveru vo svet určite nezvyšovalo. Rodičia mu inštinktívne oznamujú, že takéto činy sú imaginárne (v zmysle predstaviteľné, že by sa mohli stať), ale dejú sa len v rozprávkach. Na strane druhej, i reálne a uvedomené pocity hnevu, či nenávisti voči rodičom môže dieťa považovať za nebezpečné. Len v rozprávke si dieťa môže bezpečne odžiť strachy, precítiť negatívne emócie voči rodinným príslušníkom, ktoré si nedokáže pripustiť a už vôbec nie ich spracovať bez pocitu viny. V nereálnom svete sa môže spravodlivo nahnevať spolu s hrdinom – prežiť emóciu bez toho, aby tá ohrozila reálny vzťah. Dieťa sa v príbehu identifikuje s hrdinom, prekonáva spolu s ním prekážky, tak prečo by nemalo prežívať rovnaké emócie ako hrdina? V skutočnosti sa však v mnohých rozprávkach so skutočným popisom emócie, ktorú by mal podľa nás hrdina prežívať nestretávame. Hrdina vykonáva, čo má, ale od rozprávača sa nedozvedáme, čo konkrétne prežíva. Niektoré rozprávky pomenujú emóciu, ale tým to končí. Osobné prežívanie pozitívnych i negatívnych emócií tam nenachádzame. Na to poukazuje vo svojej práci i Šimotová, keď vraví, že hrdina koná všetko pre to, aby zachránil situáciu, ale akoby nič necíti (2010). Ide najmä o rozprávky, kde je hrdina považovaný za cnostného a odvážneho. Pre dieťa to môže znamenať, že si do tohto emocionálneho vákuu môže dosadiť emócie vlastné. „*Deti, ktorým sa rozpráva príbeh, sa okamžite s dejom identifikujú a svojim citom príbeh prežívajú celkom naivne.*“⁹⁰ Ak sa teda dieťa bojí len trochu, je to v poriadku – hrdina sa vždy bojí iba toľko, koľko dieťa. Ak sa dieťa veľmi bojí, aj to je v poriadku – vidí, že hrdina i napriek veľkému strachu prekonáva všetky prekážky úspešne. Pri finálnom úspechu, kedy je hrdina odmeňovaný sa taktiež nedozvedáme nič o jeho vnútornom svete,

---

⁸⁹ EL'KONINOVA, L. I. (2001) : Fairy-tale Semantics in the Play of Preschoolers. In: Journal of Russian and East European Psychology. Vol. 39, No.4, str. 71

⁹⁰ von FRANZ, M. L. (1998) : Psychologický výklad pohádek. Praha : Portál, str.51

namiesto toho sa príbeh ukončuje obligátnou frázou – „a žili šťastne až kým nepomreli“. Emócie sú teda skôr len naznačované, rozprávač len vyvolá náladu a tá v dieťati rezonuje. Jeden z hlavných znakov rozprávkových príbehov – nepomenovávanie postáv reálnymi menami – má tejto identifikácii sa s hrdinom napomáhať.

Dieťa sa teda môže identifikovať s rozprávkovou postavou. Rodičia i vychovávatelia veria tomu, že sa inštinktívne stotožňuje s dobrou postavou a tým preberá aj morálne hodnoty a prosociálne formy správania, ktorými kladné postavy oplývajú. Dieťa podľa nich chce byť dobré, alebo aspoň považované za dobré. Je to však naozaj tak? „Dieťa sa identifikuje s kladným hrdinom nie pre jeho klady, ale preto, že v ňom hrdinova situácia vyvoláva hlbokú odozvu. Otázky, ktorou sa dieťa zaoberá, neznie: „Chcem byť dobré?“, ale „Komu sa chcem podobat?“. Rozhoduje sa podľa toho, do ktorej postavy sa celým srdcom vžije.“⁹¹ Hrdina, ktorého má v rozprávke každá dobrá postava rada; hrdina, ktorý si so všetkým vie rady; hrdina, ktorému pomáhajú čarodejné veci a postavy; hrdina, ktorý úspešne získa, po čom túžil. To pravdepodobne v dieťati dostatočne hlbokú odozvu vyvolá a zrejme bude lákavejším modelom správania než potrestané zlé postavy. Tresty pre tieto postavy bývajú v rozprávkach bolestivé, niekedy až sadistické a hlavne definitívne. Naznačujú, že zlé skutky vedú k utrpeniu a tomu by sa predsa deti mali chcieť vyhýbať. V niektorých rozprávkach musí aj hrdina pretrpieť isté nepríjemnosti (Janičko a Marienka sú väzňami v Perníkovej chalúpkke; Popoluška trpí v rodičovskom dome pod nadvládou macochy), avšak toto utrpenie je vždy len dočasné a v istom zmysle poučné i pre postavu. Na rozdiel od utrpenia, ktoré prichádza ako spravodlivý trest. To je definitívne.

Hoci sú tieto tresty kruté a očakávali by sme, že v dieťati vyvolajú nepríjemné pocity, nie je tomu tak. Pre dieťa, ktorého morálny vývin sa iba začína, je tvrdý trest očakávaný. Podľa Piageta žije vo svete morálneho realizmu (1997) – po porušení pravidiel nastupuje trest. Faktom je, že ani dobré postavy, ktoré nejaké pravidlo porušili, sa trestu nevyhnú. „Čin je hodnotený z hľadiska stupňa jeho skutkovej podstaty, a nie podľa zlého zámeru porušiť zákon alebo podľa dobrého zámeru, ktorý sa dostal mimochodom do konfliktu so zákonom.“⁹² Zákomom v tomto kontexte chápeme vhodné a dobré správanie, správanie podľa pravidiel morálky. Kozliatka pustili vlka dnu, Karkuľka sa aj napriek matkinmu zákazu dáva s vlkom do reči, Janičko s Marienkou objedávajú obydlie ježibaby a preto ich všetkých neminie trest. Postava je síce dobrá, ale

⁹¹ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 13

⁹² PIAGET, J.; INHELDEROVÁ, B. (1997) : Psychologie dítěte. Praha : Portál, str. 113

pochybila. Ako som už spomínala, v tomto prípade ide o poukázanie na možnosť poučenia sa, vývinu. Aj dobrej postave (ako aj dobrému dieťaťu) sa podarí urobiť nezbednosť, dostane za ňu primeraný trest, ale bude žiť ďalej.

Naproti tomu – zlé postavy sa nevyvíjajú. Rozprávky neprezentujú komplexné vlastnosti postáv, o tom sa už hovorilo, takže pre dieťa je zlá postava bytostne zlou a ako taká si zaslúži bytostný trest – smrť. Veď zlé bytosti sa v rozprávke zámerne pokúšajú o zahubenie hrdinu (zabitie, zjedenie, otrávenie,...), takže si sami zaslúžia to, o čo sa snažili. Dieťa nehodnotí mieru krutosti trestu, pre dieťa je dôležité, že trest nastal. Bettelheim síce v kontexte rozprávkového poučenia hovorí, že „*deti potrebujú... morálnu výchovu, ktorá mu jemne a iba medzi riadkami naznačuje výhody morálneho správania a nie pomocou abstraktných etických pojmov...*“⁹³, no rozprávky podľa mňa tieto výhody nenaznačujú iba medzi riadkami. Definitívne tresty pre zlo predsa jasne hovoria, v čom spočíva výhoda morálneho správania.

V mnohých „príručkách pre rodičov“ sa stretávame s odporúčaním, aby do svojich rodinných tradícií zaviedli aj večerné rituály. Kaufmanová-Huberová odporúča, aby sa na týchto uspávacích rituáloch pracovalo spoločne s dieťaťom a aby sa vykonávali v útulnej, bezpečnej atmosfére (1998). Pracovať na rituáli spolu s dieťaťom však môže byť dvojsečnou zbraňou. Rituál má pre dieťa znamenať stabilný bod, niečo čo je dané a nemenné, opakujúce sa nech sa deje čokoľvek. Ak sa bude vytvárať a meniť podľa detských predstáv, pravdepodobne nebude považovaný za nemenný a tým stratí na svojej hodnote v očiach dieťaťa. Vytvorenie správnej atmosféry je však dôležitým psychologickým bodom. V rozprávkach sa poslucháč ocitá v strašidelnom svete, sprevádza ho však rodič – osoba, ktorej dôveruje. Rodič postupne informuje dieťa o nástrahách, problémoch, ale zároveň aj o riešeniach. Na nevedomej úrovni sa v mnohých rozprávkach stretávame s akýmsi generačným bojom medzi rodičmi a deťmi, a znova sú to práve rodičia, ktorí tieto príbehy rozprávajú svojim deťom. Akoby tieto nevedomé tendencie schvaľovali tým, že o nich hovoria (Bettelheim, 2000). Dieťa, pociťujúce istú menejcennosť voči dospelým (najmä rodičom), tak dostáva utešujúcu správu – časom a skúsenosťami sa im vyrovná, alebo nad nimi dokonca zvíťazí.

Opakovanie večerného rituálu môže mať aj samo o sebe priaznivý účinok na detské vnímanie seba samého. V čase keď im rodičia začínajú čítať rozprávky (najskôr od cca. 3-4 rokov), či už ako súčasť uspávania, alebo ako večernú aktivitu, ktorá sa nemusí

---

⁹³ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 9

odohrávať bezprostredne pred spánkom, začínajú v nich pestovať návyk. Navykajú si na počúvanie konzistentného príbehu, neskôr mnohé z týchto príbehov poznajú naspamäť a vyžadujú si svoje obľúbené. Dieťa zrazu pozná príbeh od slova do slova, pozná dej, príčiny i následky činov rozprávkových postáv a vie, ako to celé dopadne už na začiatku. Má vedomosť, poznatok o istých dejoch, rodič ho v pravidelných intervaloch o tejto vedomosti ubezpečuje a táto zvyšuje jeho sebahodnotenie. V tej chvíli je aj dieťa veľkým, pretože rozumie situácii a to ho činí kompetentným. Rodičia často robia ešte o krok viac, keď zámerné vynechávajú pasáže, či robia pauzy a očakávajú, že ich dieťa opraví, alebo im napovie. Dávajú mu priestor na to, aby ukázalo, čo vie.

Okrem toho, opakovanie samo prináša deťom istý druh potešenia. Opakované činnosti sú predvídateľné, a ako také predstavujú pre dieťa známou vec. Freud o hernom opakovaní slov, v čase keď sa učí ich významy, hovorí : „*Hra – zostaňme pri tomto pomenovaní – sa objavuje u dieťaťa v dobe, keď sa učí spájať navzájom slová a myšlienky. Táto hra nasleduje pravdepodobne pud, ktorý dieťa núti k cvičeniu jeho schopností, naráža pri tom na účinky slasti, ktoré vznikajú z podobného, zo znovunachádzania známeho, súzvuku a pod.*“⁹⁴ Znovunachádzanie podobného či opakovanie toho istého tak dieťa nielen obohacuje, ale zároveň ho teší.

---

⁹⁴ FREUD, S. (2005) : Vtip a jeho vzťah k nevedomí. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, str. 125

2.4. Nadprirodzené bytosti ako súčasť rodinných rituálov

Fantastický svet ponúka obe strany – zlo i dobro – zobrazené konkrétnymi postavami. Na strane dobra stoja postavy, ku ktorým sa vzhliada, na strane zla stoja strašidelné bytosti, ktorých sa treba obávať. Tým, že dieťa tieto príbehy pozná a má veľmi dobrú predstavu o tom, akými skutkami sú negatívne postavy charakteristické, môžeme očakávať, že sa bude týchto postáv (resp. svojich predstáv o nich) naozaj báť. Nebezpečných nadprirodzených bytostí sa človek obával vždy. Tie totižto prichádzali vždy za tmy, za šera... čiže v podmienkach, kedy nemohol naplno vnímať realitu, takže boli súčasťou jeho halucinácie – ochromenia zmyslov (Černoušek, 1990).

Povery a mýty sú plné škodiacich bosoriek, miest, na ktorých sa zjavovali duchovia a skál, ktorých pukliny vedú do pekla. Kým pôvodné povery napr. o Lucii, poludniciach a prírodných démonoch sa z dnešného povedomia vytrácajú, tak čerti, bosorky a duchovia predstavujú entity, s ktorými sa stále stretávame. Folkloristi a etnológovia sa venujú problematike povier a pôvodnej démonológii, pričom materiál aj dnes získavajú od ľudí po celom Slovensku, najmä v rurálnom prostredí (Krekovičová, 2005).

Rodičia tento strach z mocného a zlého poznajú a tak sa im často naskytá možnosť využiť strach zo zlej entity ako výchovný prvok. Najčastejšie ide o postavy tzv. personálneho charakteru, ktoré v rozprávkach stoja na strane démonických síl. Bosorky, čerti, ale aj čiernokňazníci, duchovia, či obri sú obávané postavy, ktoré v deťoch dokážu vzbudiť hrôzu. Strach z porobenia, či zarieknutia sa však objavuje aj medzi modernými (inak racionálnymi) ľuďmi, či veriacimi kresťanmi, ktorí by mali podobné zmýšľanie považovať za kacírské.

„Výskumy poverových rozprávání z posledných desaťročí zaznamenávajú dva druhy bosoriek : 1. ľudské démonické bytosti obdarené nadprirodzenými vlastnosťami, zamerané na škodenie svojmu okoliu; 2. zvláštnu kategóriu bosoriek tvoria tzv. „bohyne“, „vedomkyne“, alebo „veštkyne“.“⁹⁵ Ak je teda povedomie o bosorkách také rozšírené medzi dospelými osobami, je veľmi pravdepodobné, že s bosorkami a s vierou v ich moc a existenciu oboznamujú prostredníctvom výchovy aj svoje deti. Na základe výsledkov

---

⁹⁵ KREKOVIČOVÁ, E. (2005) : Reflexia bosorky vo folklórnych žánroch a kolektívna pamäť (na príklade nemeckých a slovenských textov). In: HLÔŠKOVÁ, H. (2005) : Folklor v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc. Bratislava : Ústav etnológie SAV, str. 55

výskumu, ktorý popisuje Kanovský (2002) môžeme povedať, že čarodejníctvo je jednou z poverových predstáv, ktorá je v populácii stále ešte výrazne zastúpená.

Naproti tomu sa vnímanie čerta ako nebezpečného démona výrazne zmenilo. V minulosti predstavovali čert a bosorka rovnocenne nebezpečnú kreatúru. Čert i bosorka majú ľudské atribúty, pôsobia len ako zdeformovaní alebo zanedbaní ľudia, ktorí sa prispôbili životu vo fantastickom svete a dokážu využívať magické pomôcky, alebo zariekadlá. Podľa starých povier si bosorky s čertmi rozumeli a podľa Krekovičovej sa pre takúto bosorku, ktorá s čertmi paktovala, hodí skôr označenie „striga“ (2005). Čert však postupom času o tento nebezpečný status prišiel. Černoušek sa domnieva, že čerti stratili na svojej vážnosti i nebezpečnosti v čase, keď prírodný démonický charakter čerta protirečil kresťanskej koncepcii, ktorá ho vykresľovala už len ako posla a spoločníka v pekle (1990). Čert už nemá hrozivé atribúty, stala sa z neho hlúpa karikatúra, ktorá síce má zlý zámer, ale nemá na jeho vykonanie kompetenciu, pretože sa veľmi často nechá nachytať a prekabátiť. S takýmito čertmi sa stretávame v ľudových rozprávkach od Dobšinského (napr. Ako cigán čerta ošialil). Na víťazstvo nad čertom tak človeku stačí, buď aby mal čisté svedomie, alebo aby nestratil duchaprítomnosť a prejavil svoj dôvtip, ktorým čerta určite zmätie. Aj napriek tomu sa však deti čertov boja, čo sa často prejavuje na sviatok Mikuláša, ktorý býva sprevádzaný anjelom aj čertom. Dieťa je rodičom často ubezpečované, že čert predsa neexistuje (a ak aj áno, tak je to podľa rozprávok hlupák), ale aj napriek tomu sa v jeho prítomnosti bojí. Podľa Černouška, deti do postavy čerta dokážu premietiť svoje vlastné impulzy, ktoré považujú za zlé. Čím viac impulzov dokáže dieťa projikovať do tejto postavy, tak o to väčší trest za zlé skutky si dokáže predstaviť, a je to práve trestajúci čert, ktorého sa bojí (1990). Povery, rozprávky a staré povesti však poskytujú mnoho ďalších strašidiel, ktorými je možné u detí vzbudiť strach.

V čom spočíva psychologická podstata strachu z nadprirodzených bytostí? Strach z neznámeho nám pomáha rozpoznať potenciálne nebezpečenstvo a preto bývame v nových situáciách obozretní. Strach z nadprirodzených bytostí však nie je len strachom z neznámeho, je to strach z inej formy bytia, strachom z tvrdého trestu, prípadne zo smrti.

Duchovia predstavujú bytosti, ktoré nie je možné zabiť, ani im nijako ublížiť, pretože už mŕtve sú. Strach z nich je opodstatnený – ide predsa o neživú entitu, ktorú nie je možné poraziť. S podobným mechanizmom strachu sa môžeme stretnúť aj pri postave obra. Ten človeka prevyšuje v takom meradle, že klásť odpor ani nemá zmysel. Naproti tomu ľudské demonizované postavy neoplývajú neprekonateľnou veľkosťou ani nesmrteľnosťou. Sú však obdarené nepredvídateľnými magickými schopnosťami, ktoré

v kombinácii so záškodníckym charakterom predstavujú rovnaké ohrozenie bytia ako obor, či duch. Tieto bytosti sú neľútostné, pretože sú vykreslené ako egoistické a sadistické entity, ktoré sa vyžívajú v strachu, ktorý vzbudzujú. Necítia empatiu v pravom slova zmysle, dokážu však rozpoznať, čo ich obeť cíti. Taktiež bývajú v rozprávkach i poverách často v postavení vykonávateľa trestu za zlé skutky a rodičia využívajú pri svojich hrozbách presne túto pozíciu strašidelných postáv. Čertov, strigy a iné (overené) strašidlá využívajú ako bytosti, ktoré ich deti potrestajú za neposlušnosť. O čertoch ako aj o bosorkách sa traduje, že svoje obete mučia. Okrem obavy o vlastný život tak tieto postavy v človeku vyvolávajú aj strach z bolesti.

Dá sa očakávať, že rovnaké pocity vzbudzujú tieto všemocné postavy aj v dieťati. Rodičia, ktorí dieťaťu pohrozia, že ho zoberie čert, alebo bosorka, mu tak vlastne hrozia jednak opustením a zároveň v ňom vzbudzujú strach z bolesti a výraznú obavu o vlastnú existenciu. Dieťa si nedokáže predstaviť život bez svojich rodičov, takže narážka na fakt, že ho niekto zoberie od rodičov a tí s tým nič nespravia (pretože démonickým bytostiam sa nedá odporovať), musí v dieťati vzbudiť naozajstnú hrôzu. Okrem toho sú čarodejnice i čerti rezistentní voči prosbám, či slzám. Slzy a prosby pritom predstavujú jediný spôsob, ako si dieťa vynucuje u svojich rodičov plnenie svojich potrieb a túžob. Popis toho, ako zaobchádza bosorka s Janíčkom a Marienkou, keď ich má vo svojej moci jasne ukazuje, že tam slzy nepomôžu. *„Skoro ráno baba vstala, skôr než sa prebudili deti, prezrela si ich, ktorému sa viac líčka červenajú, schytila Janička, odniesla ho do chlievika a zavrela za ním latkové dvierka. Potom šla k Marienke, zburcovala ju a skríkla : „Vstávaj, dievčisko lenivé, nanosiš vodu a navariš chlapcovi niečo dobré, aby pekne tlstol. Sedí v chlieviku, mám ho tam na krmníku.“ Marienka sa dala do plaču, ale žiadna pomoc, musela zlú čarodejnicu počúvnuť.“⁹⁶*

Ako by teda mohla necitlivá osoba plniť jeho potreby? Bytosť, ktorá sice vyzerá ako zanedbaný (ale predsa) človek, tak naháňa hrôzu kvôli svojej mechanickej tvrdomi, ktorú nič neobmäkčí, pretože sama nie je schopná citu a bude sa snažiť vykonať, čo si zaumienila bez ohľadu na okolnosti. Takáto bytosť nebude plniť funkciu starostlivého rodiča a preto *„tou situáciou, proti ktorej chce byť (dieťa) zaistené, je teda situácia neuspokojenia, narastania potrebami vyvolávaného napätia, proti ktorej je bezmocné.“⁹⁷*

---

⁹⁶ GRIMM, W. H. (1976) : Pohádky bratří Grimmů. Praha : Albatros, str. 71

⁹⁷ FREUD, S. (2007) : *Spisy z let 1925-1931*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, str. 136

Na druhej strane, v našich kultúrnych podmienkach existujú aj nadprirodzené postavy, ktorými deti nestrašíme v pravom slova zmysle. Ak sa na Mikuláša a Ježiška dívame bez optiky ich náboženských významov, tak môžeme psychologickú funkciu, ktorú im rodičia (v rámci výchovy) prideliť, považovať za formu odmeny. Mikuláš aj Ježiško predstavujú magické bytosti, ktoré pozorným okom sledujú správanie detí a na základe tohto správania, dobré deti odmieňajú a zlé deti od nich nedostanú nič (v prípade Mikuláša provizórny trest vo forme prútia, ktorým by ho mohli biť). Rodičia môžu svojim deťom hroziť práve tým, že na základe svojho nevhodného správania nedostanú v čase Vianoc materiálnu odmenu vo forme darčiekov, ktoré si želajú.

Kedysi bol tento sviatok Mikuláša sprevádzaný tým, že rodiny obchádzal „skutočný“ Mikuláš so svojou družinou, zloženou z čerta a anjela a deti sa na túto návštevu museli pripravovať. Mikuláš si overoval u rodičov i susedov, či dieťa počúvalo, vypytoval sa ho, či sa vie modliť a podobne. V prípade, že nebol spokojný, tak dieťa dostal do rúk čert, alebo (v menej drastickej verzii) nedostalo od Mikuláša sladkosti, ale uhlie a prútie. Dnes ide skôr o zvyk, že deti v noci pred, alebo počas 6. decembra nachádzajú vo svojich čižmách balíčky so sladkosťami. Slávenie vianočných sviatkov sa pravdepodobne taktiež zmenilo a môžeme sa domnievať, že tradície spojené s ich slávením sa postupne vytrácajú. Nie je však cieľom tejto práce zaoberať sa špecifickými odlišnosťami v udržiavaní tradícií týchto sviatkov.

Nás zaujíma len psychologická hodnota, ktorú rodičia prideliť „šľachetným darcom“, ktorých Ježiško a Mikuláš v očiach detí predstavujú. Využívajú rodičia túto ich funkciu na to, aby modifikovali detské správanie?

Praktická časť

---

3. „Rozprávkové“ rozhovory

Vzhľadom na to, že v čase, keď sa stanovoval cieľ i metóda práce, neboli známe publikácie, ktoré by sa venovali rodičovskému vnímaniu používania rozprávkových príbehov, má metóda práce skôr mapujúci charakter. Na základe dostupného teoretického materiálu sa vypracovali východiskové otázky pre rozhovor, ktoré mali zachytiť čo najväčšie množstvo informácií o procese rozprávania (resp. čítania) rozprávok a strašení pôvodnými strašidlami, či poverami. Dalo by sa povedať, že každý rozhovor sa skladá z dvoch tém. Prvá téma sa orientuje na rozprávky, druhá sa venuje strašeniu nadprirodzenými bytosťami.

Vychádzalo sa z predpokladu, že rodičia hovoria/čítajú rozprávky svojim deťom s istým zámerom, čítajú ich nejakým konkrétnym spôsobom a vytvorili si ohľadom rozprávky istý domáci rituál, ktorý pravidelne opakujú. Väčšina otázok preto smerovala na samotný priebeh, na spôsoby, akými prezentujú svojim deťom rozprávky, ako aj na uvedomovaný zámer, či dôvod čítania a významy rozprávkových motívov. V rozhovore sme sa pýtali aj na minulosť rodiča, nakoľko sa s rozprávkovými príbehmi stretával v detstve on sám.

Druhá časť, orientovaná na využívanie folklórnych zvykov bola venovaná strašeniu nadprirodzenými bytosťami. Pod pôvodnými folklórnymi tradíciami sme rozumeli hlavne poverové správanie a udržiavanie povedomia o démonických, alebo škodiacich mytologických postavách práve prostredníctvom strašenia. Rozhovor tak smeroval cez otázky na strašenie samotné, cez detské strachy a spôsoby strašenia k tomu, či rodičia pracujú aj s modelom odmeny a trestu vo forme Ježiška, či Mikuláša a čerta. Po odpovediach rodičov sa v niektorých rodinách pokračovalo v rozhovore s deťmi. U detí sa zase zistovala preferencia typu postáv, rozprávok, taktiež to, prečo sa im rozprávanie rozprávok páči, či nepáči. Pri druhej téme rozhovoru išlo aj o zachytenie pocitu strachu a taktiež pocitu, ktorý dieťa má, keď zistí, že magický svet nie je reálny.

3.1. Cieľ práce

Rozprávky a folklórne motívy sú súčasťou nášho kultúrneho dedičstva. Na rozdiel od mnohých tradícií, ktoré veľmi rýchlo upadli do zabudnutia, rozprávkové motívy a fantastika folklórnych povier pretrvávajú, deti sú s nimi dokonca oboznamované už v útlom veku. Kým v teoretickej časti sa práca venuje vzniku rozprávkových motívov, ako aj jej významu a symbolike, či psychologickým potrebám, ktoré rozprávanie rozprávok môže napĺňať, tak praktická časť sa venuje skúmaniu motívov, ktoré rodičov vedú k zdieľaniu rozprávok a strašeniu. Ústrednou otázkou celého výskumu bolo zistenie, nakoľko sú si rodičia vedomí svojej motivácie k čítaniu/rozprávaniu rozprávok.

Na základe výsledkov predošlých výskumov (Bocánová, 2005) sa dalo predpokladať, že rodičia budú prezentovať moralistický tón rozprávok ako najvýznamnejší z dôvodov, ktoré ich k tomu vedú. Psychoanalytická interpretácia symbolov v rozprávkach však naznačuje, že rozprávkové príbehy nie sú len o boji dobra so zlom, ale hlavne o medzigeneračných bojoch, oidipovskom a komplexe a o nástrahách sexuálneho dozrievania. Taktiež sa predpokladalo, že rodičia budú túto symboliku úplne prehliadať, alebo že nebudú hľadať žiadne vysvetľujúce interpretácie pre rozprávkové motívy. Rovnako sme boli zvedaví aj na názory detí ohľadom rozprávkových postáv a ich vnímanie výhod rozprávania rozprávok.

Zaujímalo nás taktiež, ako sa rodičia vyrovnávajú s otázkami ohľadom strašenia svojich detí a či k tomu využívajú aj už spomínané formy odmeny vo forme Ježiška a Mikuláša. Dôležitým bodom bolo aj rozhovorené sa detí o prežívaní strachu pri predstavovaní si strašidiel a o pocite pri strate viery v magický svet.

Cieľom tejto diplomovej práce bolo zmapovať akými spôsobmi pracujú dnešné rodiny, ktoré sa snažia k výchove pristupovať moderne, s ľudovými rozprávkami a pôvodnými strašidlami a ako si toto svoje počínanie vysvetľujú. Prečo vlastne rozprávajú svojim deťom rozprávky, keď ich zmysel nie je jasný ani im? Ako to, že strašia svoje deti čertom, keď tomu sami neveria? Hrozia deťom, že im pod stromček Ježiško nič neprinesie, kým naň deti veria?

3.2. Metóda výskumu

Zber dát prebiehal formou individuálneho pološtruktúrovaného rozhovoru s rodinami. Výber miesta rozhovoru bol ponechaný na respondentov, keďže sa však jednalo o rodiny s deťmi, všetky rozhovory prebehli v ich domácnostiach. Každý z respondentov bol oboznámený s účelom práce, ubezpečený o využití poskytnutých informácií výlučne na vedecké účely a s nahrávaním celého rozhovoru súhlasil.

Autorka mala vopred pripravené okruhy otázok, avšak bolo na skúsenostiach opýtaného a teda i na jeho odpovediach, ako dlho a do akej hĺbky sa s respondentmi jednotlivým okruhom venovali. Samotnému zberu predchádzal kratší pilotný rozhovor s rodičovským párom, ktorý mal ukázať nakoľko sú naformulované otázky pre rodičov zrozumiteľné a dotýkajú sa vymedzenej témy. Už ten ukázal, že je potrebné sa v rozhovoroch vystríhať pýtania sa výlučne na „čítanie rozprávok“, pretože v to rodičoch vyvoláva pocit, že sa ich pýtame na čítanie samotné a opomínajú fakt, že sa ich pýtame na proces spojený s rozprávaním príbehu – rozprávky. Pilotný rozhovor sa aj napriek tomu ukázal celkovo užitočný a je súčasťou analyzovaných rozhovorov. Rozhovory boli nahrávané a následne doslovne prepísané.

Štruktúra rozhovoru je uvedená v nasledujúcej kapitole, doslovne prepísané rozhovory sú súčasťou diplomovej práce ako jej prílohy.

Rozhovor

Časť Rozprávky

Rodičia:

1. Čítate deťom rozprávky?
  - Čítate?
  - Vymýšľate vlastné? (vypýtať si modelovú ukážku)
2. Aké sú to rozprávky?
  - Klasické?
  - Moderné?
  - Moderne spracované?
3. Kto vyberá rozprávky (v zmysle nakupuje, vyberá pri nákupe, požičaní)?
  - Rodič
  - Dieťa
4. Kto určuje čo sa bude čítať/hovoriť?
  - Rodič
  - Dieťa
5. Aké majú obľúbené? (najlepšie uviesť názov)
6. Kto číta/ rozpráva... (mama, otec, obaja rodičia spolu, starší súrodenec, starí rodičia?)
7. Vyžaduje si dieťa čítanie rozprávok?
8. Kedy sa čítajú/hovoria rozprávky?
  - Kedykoľvek počas dňa
  - Keď si dieťa vyžiada
  - Večer pred spaním (zaspí dieťa po rozprávke?)
9. Ako to prebieha?
  - Kto vyberá rozprávku?
  - Kde je dieťa (leží, sedí pri rodičovi, prezerá ilustrácie,...)
  - Ako dlho sa číta (1 rozprávka, po kapitolách, po iných celkoch?)
10. Za akým účelom...?
  - Zistiť prečo to číta
  - Len na spanie?

11. Myslí si rodič, že je to na niečo dobré? Načo.....
12. Vidíte v rozprávke nejaký skrytý zmysel, hlbší význam?
  - Príklad konkrétnej...
13. Chce sa vám čítať dieťaťu?
  - Máte stratégie na prekonanie, keď sa vám nechce, ale dieťa si vyžaduje?
14. Čo vás k tomu vedie?
15. Pamätáte si rozprávky zo svojho detstva?
  - Čítali mu jeho rodičia, starí rodičia?
  - Čítal si sám?
16. Mali ste obľúbenú rozprávku?
  - Číta/čítal ju aj svojmu dieťaťu?
  - V čom pre neho spočíva(la) krása danej rozprávky?
17. O čom si myslíte, že sú klasické rozprávky?
  - Opýtať sa na každú spomenutú (Popoluška, Snehulienka, Červená Karkulka, Janko a Marienka, O pampúšikovi, O kozliatkach,.....)
18. Aké iné spôsoby prezentovania rozprávok používate?
  - TV, DVD, PC, audionahrávky, omalovánky, ... ?
  - Čo im na tom vyhovuje?

Dieťa :

19. Čítajú ti rozprávky?
  - Kto a kedy?
  - Aké?
20. Aká je tvoja obľúbená?
  - Prečo?
  - Koľkokrát ju počulo/videlo?
  - Čo sa mu na nej páči?
  - O čom vypovedá ?
21. Aké postavy máš rád/rada?
  - Prívlastky postáv
  - Konkrétne postavy
22. Páči sa ti, keď ti čítajú rodičia?
  - Čo sa mu na tom páči?
  - Čítajú im aj v škôlke?

23. Páčia sa ti rozprávky aj v televízii?
- Aké iné možnosti práce s rozprávkami sa mu páčia?
24. Pamätáš si nejakú rozprávku naspamät'?
25. Chceš aj ty rozprávať rozprávky? (napr. bábike a pod.)
26. Ktorou rozprávkovou bytosťou by si chcel/a byť?
- Prečo?

Časť Folklor – strašenie nadprirodzenými postavami

Rodič :

27. Strašíte svoje deti ?
- Ako a pri akých príležitostiach?
  - Má to očakávaný efekt?
28. Používate nejaké nadprirodzené bytosti – čert, ježibaba,.. a pod.?
29. Máte nejaké zaručené recepty, ktoré na Vaše deti zaberajú?
- Aké sú to?
  - Čoho sa Vaše deti boja?
30. Strašíte ich aj niečím, čím strašili v detstve Vás?
- Čím strašili v detstve Vás?
  - Ak nie, tak prečo nie?
31. Myslíte si, že Vaše deti veria na čertov, strigy, ježibaby, Mikuláša, Ježiška a pod.?
- Ako to viete?
32. Dokedy verili?
- Kým verili, tak ste ich tým strašili?
  - Ak nie, prečo nie?

Dieťa :

33. Strašia ťa rodičia (starší súrodenci, starí rodičia)?
- Ak áno, tak ako, čím?
34. Bojíš sa toho, čím ťa strašia?
- Urobí potom to, čo chcú rodičia?
35. Kto ťa straší najviac?
36. Bojíš sa čertov alebo ježibáb z rozprávok?
- V ktorých rozprávkach?

37. Aký je to pocit – báť sa ježibaby?

- Ak už neverí, tak aký to bol pocit?
- Ako taká ježibaba vyzerá? Čo dokáže?
- A čo dokáže čert?

38. Čoho sa bojíš?

39. A čo Ježiško?

- Nosí darčeky Ježiško?
- Je ti ľúto, že nie? (Táto otázka je vhodná, len ak od rodičov alebo dieťaťa viem, že dieťa už na Ježiška neverí)

40. Pamätáš si moment, kedy si zistil/a, že mnohé magické veci a bytosti neexistujú?
(Aj táto otázka je vhodná, len ak sa dieťa vyjadrí, že už na nadprirodzené bytosti neverí)

3.3. Výskumná vzorka

Rozhovory prebehli v deviatich rodinách. Práca mala za účel zmapovať ako nakladajú rodiny (resp. rodičia) s rozprávkovými motívmi a strašením nadprirodzenými bytosťami v podmienkach dnešnej modernej domácnosti a čo ich k tomu vedie. Vzhľadom na to, že rozprávanie príbehov a rozprávok sa typicky objavuje v čase, keď deti navštevujú jasle, či materskú školu a pretrváva v závislosti od záujmu dieťaťa (aj rodiča) až do veku, kedy si už dieťa dávno vie čítať aj samo, rozhodla sa autorka neurčovať špecifickú vekovú hranicu detí pre výber rodiny. V rodine však mali byť školopovinné deti, takže rodičia by si mohli relatívne dobre pamätať ako čítanie/rozprávanie prebiehalo. Jediným kritériom bol záujem rodiny o rozhovor na takúto tému. Oslovených bolo 12 rodín, pričom 9 z nich s rozhovorom súhlasilo. Väčšina rozhovorov prebehla v poobedňajších hodinách, kedy sa predpokladalo, že sa budú môcť rozhovoru zúčastniť obaja rodičia spolu s deťmi. Niektoré rozhovory však prebehli iba za účasti jedného rodiča (najčastejšie matky) a detí, jeden rozhovor prebehol iba s matkou. Osem rodín žije v malej obci na východnom Slovensku a sú slovenskej národnosti, jedna rodina je zmiešaná (otec Čech, matka Slovenka), žijúca v Prahe. Rodičia sú zamestnaní, alebo na materskej dovolenke.

Rozhovory prebehli celkovo s 8 matkami, 5 otcami a 8 deťmi, pričom išlo o 7 dievčat a 1 chlapca. Vekové rozpätie matiek bolo od 30 do 45 rokov (priemer 35.66 roka), u otcov od 35 do 47 rokov (priemer 38.8 roka). V siedmych rodinách prebehol rozhovor aj s deťmi, pričom v niektorých iba so starším súrodencom, vzhľadom na vek a komunikačné schopnosti detí. Priemerný počet detí v rodinách bol 1.88, pričom ich priemerný vek bol 10.08 roka. Najmladšie z detí, s ktorými prebehol rozhovor malo 4 roky, najstaršie 16 (priemer 8.87 roka).

Najmladšia z respondentiek chodí do materskej školy, najstaršia navštevuje strednú školu, zvyšok detí (6) chodí do základnej školy.

4. Výsledky

V prvom rade sa analýzou jednotlivých rozhovorov určili hlavné kategórie objavujúce sa v každom rozhovore, vďaka ktorým sa dali formulovať odpovede na otázky vyplývajúce z cieľa výskumu. Okrem toho bol každý z rozhovorov analyzovaný individuálne a spracovali sa svoje zaujímavé detaily, ktoré sa v niektorých rozhovoroch vynorili. Tieto zaujímavé individuálne momenty budú vymenované a popísané v samostatnej kapitole.

Pri téme rozprávok sme sa zamerali na tieto kategórie :

Minulosť rodičov

Rozprávač a zdroj príbehu

Impulz vedúci k čítaniu/rozprávaniu

Zámer čítania/rozprávania rozprávok

Stratégia

Priebeh čítania/rozprávania

Obsahová rovina rozprávok

Detské vnímanie

Výber a obľúbenosť rozprávok a postáv

Pri téme strašenie nadprirodzenými bytosťami to boli tieto kategórie :

Minulosť rodičov

Dôvody strašenia/nestrašenia

„Domáce strašidlo“

Reakcie detí

Mikuláš

Ježiško

4.1. Rozprávky

Minulosť rodičov

Na rozprávanie alebo čítanie rozprávok inou osobou si z detstva pamätala menej než polovica rodičov. Niektorí otcovia i matky, ktorí tvrdili, že im rozprávky nerozprával v detstve nikto, však sami dodali, že je podľa nich rovnako dobre možné, že si na to len nepamätajú. Odpovede niektorých starších detí, ktorým podľa rodičov čítali aj rozprávali rozprávky, naozaj ukazovali na zabudnutie rozprávania. Dcéra jednej z respondentiek si na to, že jej matka čítala rozprávky nespomenula, až dokým jej matka niektoré príbehy nepripomenula, na čo matka zareagovala : „*Vidíš, to si asi nepamätáme. Ja som jej veľa čítala, aj keď v postielke ešte len bola, fakt maličká.*“⁹⁸ Matka sama uvádzala, že si nespomína na to, aby jej niekto bol rozprával alebo čítal príbehy. Iba dve matky a jeden otec si pamätali, že im rodičia čítali rozprávky. „*Nám určite mama čítala, si pamätám, že ona.*“⁹⁹, „*Mama mi čítala. Nevieť kedy, v jakom veku, ale pamätám si, že čítala.*“¹⁰⁰

Ďalšia matka si spomínala na rozprávanie : „*Ja si skôr pamätám, že mi mama vymýšľala rozprávky, alebo spamäti mi ich rozprávala. Nečítala mi knihu, ale z hlavy mi ich rozprávala.*“¹⁰¹ Iní si pamätali rozprávky zo svojho detstva, ale išlo o príbehy, ktoré im rozprávali starí rodičia, nie rodičia. Podotýkali, že išlo o rozprávanie a nie čítanie a taktiež upozorňovali na dôvod, prečo si na to spomínajú. „*Co si pamatuju, tak mi je vyprávěli. Asi taky mi četli, ale to si tolik nepamatuju, spíš to bylo vyprávěni... Já si nejvíc pamatuju prarodiče, ale od svých rodičů si to moc nepamatuju, jako máma asi jo, ale hlavně prarodiče... Když nás děda šel uspávat, tak nám povídal.*“¹⁰² Podobne si na rozprávky zo svojho detstva spomínajú aj ďalší. „*Mne mama nečítala veľmi, mne čítal starý otec. Starký to tak podal, tak jinak mi to přečítal, menil hlas.*“¹⁰³ Rodičia taktiež uvádzali, že ich rodičia dnes svojim vnúčatám rozprávajú alebo čítajú rozprávky.

Z rozhovorov s rodičmi teda vyplynulo, že na ich rozhodnutie pravdepodobne nemá osobná skúsenosť výrazný vplyv. Rodičia čítajú, alebo rozprávajú svojim deťom rozprávky bez ohľadu na vlastné spomienky a i keď sa rodičovi v tomto smere nikto nevenoval (alebo si na to nespomína), je pre neho prirodzené, že svojmu dieťaťu rozprávky číta.

---

⁹⁸ Matka (38), 5. rozhovor

⁹⁹ Matka (34), 2. rozhovor

¹⁰⁰ Otec (38), 1. rozhovor

¹⁰¹ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁰² Otec (35), 8. rozhovor

¹⁰³ Matka (30), 7. rozhovor

Rozprávač a zdroj príbehu

Ako ochotnejšie k tejto aktivite sa však javia matky. V každej z opýtaných rodín sa rozprávaniu alebo čítaniu venovali matky, iba v troch rodinách je to aktivita, ktorej sa nevyhýbajú ani otcovia. „*On by jej aj prečítal, ale ona väčšinou chce, aby som jej ja čítala. Ja ju aj pošlem, napríklad chod' tatík ti prečíta, on jej prečíta jednu-dve strany a ona potom zoberie knižku a vráti sa späť ku mne.*“¹⁰⁴ V ostatných šiestich rodinách je to teda takmer výlučne na matke. Kým v niektorých rodinách sa už podarilo otca aspoň donútiť: „*Väčšinou len ja, on len z donútenia, keď poviem, že už aj ocko musí prečítať.*“¹⁰⁵, tak v iných sa o to ani nesnažili: „*Ja, poväčšine len ja.*“¹⁰⁶ Otcovia to aj sami priznávali: „*Ja málokedy, väčšinou manželka číta.*“¹⁰⁷ Deti sami taktiež označovali otcov za menej aktívnych rozprávačov. Nižšia frekvencia čítania alebo rozprávania rozprávky otcami nie je až taká prekvapujúca, keď sa zamyslíme nad faktom, že matky a otcovia sa vo výchovných spôsoboch odlišujú. Kým matky na svoje deti rozprávajú a často sa radujú aj z malého pokroku, otcovia majú tendenciu pracovať s dieťaťom inak. „*Otcovia majú väčší sklon dávať dieťaťu testovacie otázky. Majú väčšiu tendenciu byť kognitívne náročnejší, direktívnejší a snažia sa viesť didaktívnejší štýl interakcie.*“¹⁰⁸ Mohli by sme dodať, že aj po rozprávke je možné s dieťaťom diskutovať a zistiť, čo si z rozprávky pamätá. Musíme však brať do úvahy, že v mnohých rodinách je rozprávka uspávacím rituálom, nie bežnou dennou aktivitou, takže testovanie dieťaťa po rozprávke by mohlo narušiť predpokladaný scenár, že dieťa bude spať. A to zrejme dostatočne otcov nemotivuje. Pokiaľ teda otec sám k čítaniu nemá výrazný vzťah, je dosť pravdepodobné, že ho k rozprávaniu a čítaniu rozprávok nebude nič viesť. Rozprávanie príbehu predstavuje monológ rozprávača, ktorý sa na dieťa musí naladiť, aby ho dostatočne zaujal a aj to môže byť pre otcov problémom. „*Otcovia sú menej konverzačne citliví, ich téma rozhovoru sa viac riadi vekom dieťaťa než jeho rečovými schopnosťami.*“¹⁰⁹ Ďalší z momentov, v ktorých sa matky a otcovia líšia sú aj významy, ktoré aktívne čítajúci otcovia prikladajú rozprávkam. Kým matky sa sústreďujú a otvorene hovoria o nádeji a morálnych poučeníach, ktoré rozprávky ponúkajú, tak niektorí otcovia vidia v rozprávkach praktické návody na správanie sa. Červená Karkuľka hovorí podľa jedného z otcov o tom, „*Že netreba púšťať decko samé do lesa.*“, a Kozliatka zas o tom, že

¹⁰⁴ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁰⁵ Matka (34), 2. rozhovor

¹⁰⁶ Matka (35), 4. rozhovor

¹⁰⁷ Otec (38), 2. rozhovor

¹⁰⁸ ŠULOVÁ, L. (2004) : Raný psychický vývoj dieťaťa. Praha : Karolinum, str. 145

¹⁰⁹ Tamtiež.

„netreba hocikomu dvere otvárať.“¹¹⁰ Tento fakt len potvrdzuje, že otcovia a matky pristupujú k svojim deťom odlišne a líšia sa aj v komunikačných technikách. Podľa štúdie Colliera a Gaiera (1958) sa mužom a ženám páčil iný typ rozprávkových príbehov. Kým muži preferovali dobrodružné príbehy s prekonávaním fyzických problémov, pričom hlavné postavy by mali predstavovať dospelé osoby, ženy mali rady príbehy o medziľudských vzťahoch a s deťmi ako hlavnými postavami.

Môžeme však dodať, že odlišné vyladenie otca predstavuje podľa niektorých autorov pre dieťa isté pozitívum. Šulová (2004) uvádza Gleasonovu teóriu mostu : „*autor hypotézy uvádza, že práve pre otcovo menšie vyladenie na detskú reč je dieťa nútené sa viac snažiť, svoje prehovory opakovať, vysvetľovať, musí vedieť menej angažovaného otca zaujať. Otcovský viac didaktický štýl môže mať kladný vplyv na vyvíjajúcu sa kognitívnu kapacitu všeobecne a na rastúcu slovnú zásobu*“.¹¹¹ Kým matky deti utvrdzujú v tom, čo už poznajú, tak ich otcovia ich motivujú k ďalšiemu učeniu.

Okrem rodičov plnia funkciu rozprávačov aj starí rodičia a niekedy aj starší súrodenci dieťaťa. V jednej rodine je k tomu dieťa „donútené“ rodičom, ktorý v tom vidí možnosť zlepšenia schopnosti čítať, v inej sa na to desaťročný chlapec podujíma sám. „*Hej, keď išla spať, tak som jej čítal. A dakedy aj samému sa mi chce, ale dakedy keď ma ona poprosí.*“¹¹²

Všetci z opýtaných sa vyjadrili, že dieťaťu čítajú rozprávky z rozprávkových kníh, pričom v ôsmych rodinách ide najčastejšie o klasické rozprávky. Jedna rodina doteraz nečítala klasické rozprávky, pretože ich dcéra je podľa matky ešte malá a preto si hovoria skôr krátke básničky, alebo prezerajú tematické obrázkové knižky. „*Ale klasické rozprávky, také Popoluška a tieto, alebo od Dobšinského, to ešte nie. Tomu by ešte nerozumela.*“¹¹³ Má však v pláne jej ich čítať, keď podrastie. Najčastejšie sa v rozhovoroch hovorilo o zbierkach od Dobšinského a bratov Grimmovcov, spomínali sa aj rozprávky od Boženy Němcovej a Špalíček pohádek od Hrubína. Väčšina rodičov ich označila za klasické, ľudové a hodnotila ich pozitívnejšie ako moderné spracovania. S modernými rozprávkami a kratšími verziami klasických rozprávok rodičia pracovali, kým boli ich deti ešte maličké a neskôr prešli k pôvodným verziám. „*No keď bola menšia, tak sme mali tie kratšie verzie, ale teraz nie. Teraz si čítame také tie dlhé.*“¹¹⁴ Niektorí

---

¹¹⁰ Otec (47), 9. rozhovor

¹¹¹ ŠULOVÁ, L. (2004) : Raný psychický vývoj dieťaťa. Praha : Karolinum, str. 147

¹¹² Dávid (10), 2.rozhovor

¹¹³ Matka (35), 3. rozhovor

¹¹⁴ Matka (45), 9. rozhovor

rodičia ukazovali aj knihy, z ktorých svojim deťom čítali resp. čítajú rozprávky. Kusovo tvorili najväčšiu časť krátke tematické rozprávkové knihy, každá z ukázaných zbierok kníh však obsahovala aj nejaké staršie vydanie pôvodných rozprávok, najčastejšie Dobšinského alebo Němcovú, prípadne zbierku od rôznych autorov. Deti samy uvádzali ako najobľúbenejšie Červenú Karkuľku, Popolušku, Snehulienku, Kozliatka a Krásku a zvierá, a rozlišovali pritom medzi rozprávkami, ktoré im niekto čítal a rozprávkami, ktoré videli v televízii.

V piatich rodinách zaznelo, že dieťaťu okrem čítania aj vymýšľajú vlastné príbehy. V dvoch prípadoch to robili v čase, kým považovali svoje deti za maličky na to, aby im rozprávali ucelené rozprávkové príbehy. *„No tak od 5-6 rokov, keď už sme vedeli, že rozumejú, tak sme im čítali. Predtým sme im aj s manželom vymýšľali vlastné, také o Červenej Karkuľke a sme aj deti do toho dávali ako postavy. A im sa to viac páčilo, keď to bolo aj o nich.“*¹¹⁵ V ostatných rodinách je vymýšľanie príbehov rovnocenné ich čítaniu. *„Ja nie, ale moja mama áno. Miška k nej chodila veľa, keď bola malá a ona jej rozprávala také rozprávky z hlavy.“*¹¹⁶ Kým jeden z otcov rozpráva radšej než číta a *„boli to vymyslené príbehy, pokiaľ som mal nejakú slovnú zásobu a keď už upadala, tak sme to ukončili.“*¹¹⁷, tak v ďalšej rodine si dieťa pýta vymýšľanú rozprávku. *„Aj čítam, aj vymýšľam vlastné, lebo dieťa chce jednu čítanú a jednu vymýšľanú.“*¹¹⁸ Takéto špecifikovanie rozprávky u dieťaťa je veľmi zaujímavým momentom, pretože dieťa zrejme cíti rozdiel medzi tým, čo mu niekto predčíta a čo mu rozpráva. *„K tomu došlo tak, že keď bola ešte maličká, tak som jej iba rozprávala rozprávky. Síce o kozliatkach, Červenej čiapočke a tak, ale knihu som pri tom nemala, len čo som si ja pamätala. A potom neskôr som jej začala čítať z knihy a ona si začala pýtať - A ešte rozprávajú.“*¹¹⁹

V každej z opýtaných rodín si deti rozprávanie alebo čítanie rozprávok pýtali, najskôr od matiek, ktoré sa im takýmto spôsobom venujú častejšie. Medzi preferovanými typmi rozprávok figurovali moderné aj klasické rozprávky. Rodičia upozorňovali na fakt, že čítajú deťom skôr klasické rozprávky a tie moderné si deti pozerajú v televízii.

---

¹¹⁵ Matka (36), 1. rozhovor

¹¹⁶ Matka (30), 7. rozhovor

¹¹⁷ Otec (36), 6. rozhovor

¹¹⁸ Matka (45), 9. rozhovor

¹¹⁹ Tamtiež

Impulz vedúci k čítaniu/rozprávaniu

V predošlom odseku sa zmieňujeme o tom, že deti sú na rozprávky zvyknuté a dokonca si rozprávkové príbehy pýtajú. Kde sa však zrodila myšlienka čítania príbehu v konkrétnej rodine? Z analýzy realizovaných rozhovorov vyplynulo, že rodičia začali čítať alebo rozprávať príbehy svojim deťom na základe impulzu z rodiny, alebo ich na to naviedol nejaký externý faktor (rozumej mimo rodiny). V prvom rade sami rodičia boli aktívni čitatelia, alebo majú ku knihám vzťah, ktorý chcú vštepiť aj svojim deťom. „*Chtěl bych aby četly knihy hodně a tohle je vhodný začátek, jak je k tomu dovést.*“¹²⁰ Jedna matka v tom videla možnosť, ako sa vrátiť k obľúbenej činnosti. „*Asi preto, lebo i ja som rada čítala v detstve, a som veľa čítala, bola som knihomol'. A teraz na to už nemám čas, tak si to aspoň troška pri nej zase osvojujem.*“¹²¹ Niektoré matky sa vyjadrili o tom, že dieťaťu dávali knihy už vo veľmi útlom veku. „*Ešte bola len malé bábo, ani sedieť nevedela a už som jej dávala obrázkové knižky.*“¹²²

Pod externým faktorom rozumieme impulz, ktorý neprišiel priamo z rodiny. Medzi opýtanými sme tak narazili na dve rodiny, ktoré sa rozhodli čítať rozprávky po tom, čo zistili, že sa takto venujú ich dieťaťu v materskej škole. „*My sme sami od seba nezačali. Keď deti začali chodiť do škôlky a tam im čítala pani učiteľka... a si myslím, že ja to zabijem, keď nebudem čítať. Keď ona sa snaží niečo rozvíjať, tak musím aj ja.*“¹²³ V druhej rodine to prebehlo podobne, dcéra porozprávala o zvyku čítať deťom pred spaním v škôlke a mama sa rozhodla, že tento zvyk zavedie aj doma.

Rodičia, ktorí sa pre čítanie rozprávok rozhodli sami, uvádzali ako dôvod čítania najmä oboznámenie dieťaťa s tradíciami a kultúrou, podľa nich jednoducho rozprávky patria k detstvu. Rodičia, ktorých k čítaniu naštartoval externý faktor tiež uvádzali tieto dôvody, ale v prvom rade sa vyjadrovali o rozvíjaní fantázie, či tvorbe slovnej zásoby a komunikačnej schopnosti. Zdá sa teda, že pokiaľ si rodič uvedomuje hodnotu rozprávkového príbehu ako nositeľa tradície a kultúry, sám sa aktívne snaží oboznámiť dieťa s rozprávkami. Medzi minulosťou rodiča a impulzom vedúcim k čítaniu sme však nenašli žiaden kauzálny vzťah. Rodičia totiž začali čítať rozprávky na základe svojho rozhodnutia, i keď im v detstve nečítali a rovnako rodičia, ktorým v detstve čítali sa rozhodli čítať svojim deťom až keď ich deťom čítali v škôlke.

---

¹²⁰ Otec (35), 8. rozhovor

¹²¹ Matka (45), 9. rozhovor

¹²² Matka (35), 3. rozhovor

¹²³ Matka (34), 2. rozhovor

Zámer čítania/rozprávania rozprávok

Nech už ich k prvému čítaniu alebo rozprávaniu viedli akékoľvek pohnútky, faktom je, že sa čítaniu venovať neprestali a pokračovali v tejto činnosti. Z akého dôvodu sa rozhodli čítať rozprávky pravidelne?

Najčastejšie sa v odpovediach na túto otázku objavovali dôvody spojené s rozvojom slovnej zásoby, fantázie a myslenia. Rodičia sa domnievajú, že rozprávanie zmysluplných príbehov pomáha deťom zafixovať si doteraz nepoznané slová, obohacuje ich myslenie a fantáziu o nové prvky a rozvíja aj ich pamäťové schopnosti. „*Tak viac dôvodov je, keď človek číta... Učí sa pravopis, aj potom lepšie vie komunikovať s druhými, určite je tam aj niečo poučné, niečo múdre si z toho zoberie do života.*“¹²⁴ Niektorí z nich si z rozprávkových príbehov vytvorili isté skúšanie schopností dieťaťa a páčilo sa im, keď dieťa dokazovalo, že si príbehy pamätá. „*No a ona to už potom vedela naspamäť. Ja som povedala dačo a ona potom pokračovala, povedala jeden odstavec a zas ja a ona to už prakticky vedela celé naspamäť... Mne sa to strašne páčilo, a keď už som stíchla naschvál, či vie ďalej, že ako naspamäť, tak toto sa mi najviac páčilo. Že vedela.*“¹²⁵ Jeden z otcov číta/rozpráva svojej dcére rozprávky, keď chce aby „*sa do niečoho započúvala a bola kludná.*“¹²⁶

Svorne tvrdili, že čítané rozprávky sú pre deti vhodné, oveľa vhodnejšie ako televízne vysielanie, podľa jednej mamičky „*rozprávky majú v sebe dobrotu, skromnosť, ľudskosť*“.¹²⁷ Rovnako sa všetci zhodli na tom, že rozprávky ponúkajú isté morálne ponaučenie a dávajú do života nádej, prameniacu v dôvere, že dobré skutky budú odmenené a zlé potrestané, čiže čítanie rozprávok má podľa nich aj výchovný charakter. Iba jeden z rodičov si „*všimol*“, že nie všetky rozprávkové motívy sú rozprávkovo nevinné. „*Mně třeba hrozně překvapilo, kolik je tam jakoby zdánlivě nějaký krutosti...*“¹²⁸

Konkrétnymi obsahmi a postrehmi ohľadom rozprávok sa budeme zaoberať neskôr, na tomto mieste však môžeme podotknúť, že rodičia si pod pojmom rozprávky predstavujú bezpečný materiál, obohacujúci fantáziu a slovnú zásobu ich detí. Rozprávky pre nich predstavujú vhodný spôsob oboznamovania dieťaťa s kultúrou, vhodné neabstraktné modely správania, ako aj príjemné a zmysluplné trávenie času. A to sú najčastejšie dôvody, ktoré ich vedú k čítaniu.

---

¹²⁴ Matka (38), 5. rozhovor

¹²⁵ Matka (35), 4. rozhovor

¹²⁶ Otec (36), 6. rozhovor

¹²⁷ Matka (30), 7. rozhovor

¹²⁸ Otec (35), 8. rozhovor

Stratégia

Pri rozhovore o čítaní a rozprávání sa rodičia často vyjadrovali, že hoci sa im táto aktivita pozdávala, nie vždy na ňu mali dostatok času alebo energie, prípadne sa nie vždy cítili naladení na to, aby mali dieťaťu rozprávať fantastické príbehy. Čítalo sa teda iba vtedy, keď sa im chcelo, alebo sa nakoniec nejakým spôsobom do čítania „nanútili“? Ako často sa vlastne v danej rodine čítali resp. čítajú rozprávky?

Matky v štyroch rodinách sa vyjadrili, že nepotrebujú žiadnu stratégiu. Svojím deťom čítajú rozprávky rady a nepotrebujú sa k tomu nijako prehovárať. Do tejto skupiny patrí však aj matka, ktorá by rada svojmu synovi čítala rozprávky, ale on o to záujem nemá a preto si nečítajú, ale trávajú spolu čas inak. Svojej staršej dcére však rozprávky pravidelne čítala a nespomína si, že by s tým mala nejaký problém (7. rozhovor).

Jedna rodina sa vyslovila, že nečítajú dcére pravidelne, pretože na to jednoducho nemajú dostatok času, z čoho vyplýva, že čítajú naozaj ojedinele. V ostatných rodinách rodičia uviedli, že predsa len nie vždy sa im do čítania chce a preto používajú rôzne stratégie. V prvom rade sa cielene snažia vyberať kratšie rozprávky, čo však málokedy prejde u detí. *„Takže je taká aj trošku panovačná v tom, začne aby sme čítali tamtú, lebo ja niekedy chcem takú, kde sú kratšie rozprávky, ale ona si vyberie inú knihu. Tak čo už s ňou potom.“*¹²⁹ Problémy môžu nastávať aj keď chce dieťa dookola počuť tú istú rozprávku. Tento prípad zaznamenalo niekoľko rodín: *„No oni si vybrali knižku, povedali mi – mamka čítaj Pinocchio a to bolo aj celý týždeň Pinocchio. Už mi z toho šibalo, z Pinocchia, ale išlo furt dookola Pinocchio. No a keď som povedala, že aj dačo iné by trebalo, tak si vybrali Princ Bajaja a išiel týždeň Princ Bajaja.“*¹³⁰ *„Keď bola malá, tak mala najobľúbenejšiu o kozíčkách (O kozliatkach), ale teraz ju nechce počuť.“*¹³¹

Ak teda neprejde kratšia rozprávka, druhým spôsobom je rýchle prečítanie. *„Když se mi nechce, tak se to snažím přečíst rychle. Když to chci „odbejt“, tak to jenom rychle přečtu jedním hlasem a nedělám Mařenku fistulí, ježibabu chřaplákem... s tím už si pak nehraju.“*¹³² Iný otec sa priznal k tomu, že mu čítať nechce a robí to teda málokedy. Na otázku, prečo jej predsa len niekedy číta odpovedal: *„Lebo ona chce a ja ju mám rád.“*¹³³

Jedno z detí si vyslovene rozprávky vyžadovalo a dožadovalo sa matky, dokým mu nevyhovela. *„...ale keď ona ma tak prehovorí. Mi povie – Mamka, a to je ti prednejšie*

---

¹²⁹ Matka (34), 2. rozhovor

¹³⁰ Matka (36), 1. rozhovor

¹³¹ Matka (45), 9. rozhovor

¹³² Otec (35), 8. rozhovor

¹³³ Otec (47), 9. rozhovor

*toto, ako ja tvoja dcéra? – Radka ma vydiera. Radka, tá vyslovene zaspávala, každý boží večer rozprávka“.*¹³⁴ Aj v inej rodine sa čítalo pravidelne. „*Najskôr večer sme čítali, to bolo denno denne, vždycky vždy, každý deň. Vždy sme s ňou museli čítať, ona sa tak uložila.*“¹³⁵

Kým teda v niektorých rodinách bola rozprávka na programe každý večer, v iných to bolo raz za týždeň, prípadne menej. „*No každý večer nie, ale keď si popýta, aby som jej čítala a nie je ešte veľa hodín, tak poviem – dobre, prečítame rozprávku.*“¹³⁶ Zaujímavé je, že na prvú otázku „Čítate svojmu dieťaťu rozprávky?“ mi odpovedali kladne všetci rodičia, bez dodatkov. V niekoľkých rodinách to tak aj naozaj je, ale v niektorých sa číta iba výnimočne, čo sa podarilo zistiť až počas rozhovoru a dodatočných otázok ohľadom frekvencie čítania, kedy sa rodičia priznali k tomu, že rozhodne nečítajú pravidelne. „*Ani my Sofii nečítame veľa. Ani sme nikdy nečítali, lebo na to fakt nebol čas.*“¹³⁷

Mohli by sme preto povedať, že rozptyl frekvencie čítania v opýtaných rodinách sa pohybuje od každého dňa až po raz za mesiac, či vtedy, keď je dieťa choré. Každá z rodín si pravdepodobne vypracovala svoj vlastný režim a ten zrejme vyhovuje rodičom i deťom. V jednej rodine si vytvorili špeciálny systém so svojou šesťročnou dcérou. „*Hej, ona si vypýta, ale máme už taký systém, že večer... ľahneme si spať a ak nie je na digitálnych hodinách 22:00, tak čítame. Ak je viac, tak nie.*“¹³⁸

Rodičom sa buď čítať chce, alebo nie. A v takom prípade, pokiaľ na nich nemá dieťa nejakú vlastnú „prehováračskú“ páku, tak sa zrejme nečíta. Aj tu sa však zdá, že hoci sa niekedy rodičia naoko bránia, tak sa nakoniec dieťaťom uprosiť nechajú.

---

¹³⁴ Matka (36), 1. rozhovor

¹³⁵ Matka (35), 4. rozhovor

¹³⁶ Matka (34), 2. rozhovor

¹³⁷ Matka (32), 6. rozhovor

¹³⁸ Matka (45), 9. rozhovor

Priebeh čítania/rozprávania

Na samotný priebeh má určujúci vplyv čas, kedy je rozprávka čítaná, alebo hovorená. Kým v štyroch rodinách sa číta iba večer pred spaním, tak v troch rodinách sa nebránia čítaniu ani počas dňa a v dvoch rodinách ide výlučne o dennú aktivitu. Ak sa teda číta iba počas dňa, dieťa poväčšine sedí pri rozprávačovi a pozerá sa spolu s ním do knihy, ide teda o spoločnú aktivitu, do ktorej dieťa často zasahuje. „*Sedí, pri knižke vie posedieť. Pozerá, pozerá, sú tam obrázky, komentuje, alebo už si pamätá, tak číta spolu so mnou, dopĺňa slovíčka alebo celé veršičky vie naspamäť.*“¹³⁹ V druhej rodine to však matka vníma ako rušenie. „*Občas leží, občas sa hraje, jak sa jej chce. Nevydrží ona dlho. Maximálne jednu. Skáče mi do reči, ja jej odpoviem a tak potom sa pokračuje ďalej.*“¹⁴⁰ Neustále vypytyvanie je naozaj skôr tolerované u menších detí, ktorých zvedavosť sa prejavuje neustálymi prívalmi otázok „čo a prečo?“. Ak je teda malé dieťa počas rozprávky zvedavé, rodič mu často bez reptaania odpovedá. Naopak, ak ide o školáka, tak rodič vypytyvanie považuje za skákanie do reči a rušenie.

V rodinách, kde sa číta aj počas dňa, ale hlavne večer sa stretávame s podobným scenárom. Počas dňa sedí dieťa pri knihe, alebo pri rozprávačovi a keď mu niečo nie je jasné, tak do rozprávania zasahuje. „*Oni ležali, často mi Tamarka skákala do reči. Tak som jej hovorila, že keď mi bude toľkokrát skákať do reči, tak nebudem už čítať.*“¹⁴¹

Večerné čítanie prebieha vo väčšine rodín podobne, rodič sa snaží monológom porozprávať príbeh. Dieťa leží na posteli, rodič pri ňom sedí, niektorí aj s knihou ležia v posteli s dieťaťom. Väčšinou sa čítajú celé rozprávky a konkrétny príbeh si vyberie dieťa. „*Ona si vyberala, povedala mi – chcem túto, toto mi prečítaj.*“¹⁴² Matky poväčšine dávajú dieťaťu na výber z niekoľkých rozprávok. „*Ona si vyberá rozprávku. Dám jej na výber, ale len také 3-4, lebo inak by bolo zle.*“¹⁴³

Počas čítania príbehu deti väčšinou ležia, niekedy pozerajú do knihy a sledujú ilustrácie, ale to závisí od rodiča. Niektorým to neprekáža „...*toto, čo bolo napísané, nakreslené som jej musela presne ukázať, že toto je tá perníková chalúpka, toto je Janiček a také... čiže ona chcela nielen počuť, ale aj vidieť*“.¹⁴⁴ Iným viac vyhovuje, ak dieťa leží na svojej posteli. „*A božechráň, aby vedela, že sú tam obrázky, hneď by bola pri mne.*

---

¹³⁹ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁴⁰ Matka (32), 6. rozhovor

¹⁴¹ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁴² Matka (30), 7. rozhovor

¹⁴³ Matka (45), 9. rozhovor

¹⁴⁴ Matka (35), 4. rozhovor

*Niekedy sa aj spýta – Je tam obrázok?. Dakedy radšej poviem, že ne.*¹⁴⁵ Do večerného čítania deti rozprávajú menej. To je pravdepodobne spôsobené aj faktom, že si tieto rozprávky samy vyberajú a poznajú ich. *„Má ležet, ale zvedá hlavu, aby koukala na obrázky. Spíš výjimečně se něco zeptá. Nějaká ta nová pohádka, tak tam bude nějaký nový slovo, ale když ... už zná téměř z paměti a už se jenom těší, že ví, co přijde.*¹⁴⁶ Rodičia, ktorí sa snažia o to, aby ich dieťa zaspalo však nie sú nadšení tým, keď im dieťa chodí zakukovať do knihy. *„Oni spinkali, ležali. Po případe chodila Radka a stála pri mne a mi ukazovala. Ale to som ju potom vyhánala, lebo ju to prebralo, čiže mi nechcela spať.*¹⁴⁷

Hoci ide o „rozprávky na dobrú noc“, len málokedy sa podľa rodičov podarí deti rozprávkou uspať. *„U nás to nikdy nevyzeralo ako v telke, že čítaš a dieťa zaspí.*¹⁴⁸ Deti nielenže vydržali vždy až do konca príbehu, ale vyžadovali si ďalšie rozprávky, alebo sa chceli o príbehu porozprávať. *„Väčšinou len jednu rozprávku, ona chcela viac.*¹⁴⁹ *„Po rozprávke sme niečo aj rozoberali, lebo sa pýtala, že prečo tak a prečo tak sa stalo... sme to zdôvodňovali.*¹⁵⁰ Iba dvaja rodičia boli ochotní rozprávať dieťaťu viac ako jednu rozprávku. V prvom prípade ide o otca : *„Většinou přečtu jednu dvě, oni nejsou dlouhý, pak řeknu poslední, přečteme a pak se jde spát.*¹⁵¹ V tom druhom ide o matku, ktorá jednu rozprávku a číta a druhú si vymýšľa. Práve táto matka podotkla, že *„už sa aj stalo, že mi počas rozprávky zaspala, ale to je veľmi vzácné“.*¹⁵²

Rodičia v rozprávaní rozprávok vidia bežnú dennú aktivitu a aj večerný rituál. Priebeh je v mnohých prípadoch veľmi podobný. Deti zvyčajne ležia na posteli, rozprávku si vyberajú samé a pokiaľ ide o večerné rozprávanie príbehu, tak doň vstupujú v menšej miere. Počas príbehu zaspia deti veľmi vzácné, obyčajne vydržia do konca rozprávky a po jej skončení si vyžadujú ďalší príbeh, čomu však pravdepodobne rodičia bežne nevyhovejú.

---

¹⁴⁵ Matka (45), 9. rozhovor

¹⁴⁶ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁴⁷ Matka (36), 1. rozhovor

¹⁴⁸ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁴⁹ Matka (30), 7. rozhovor

¹⁵⁰ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁵¹ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁵² Matka (45), 9. rozhovor

Obsahová rovina rozprávok

Rodičia sa o význame rozprávok počas rozhovorov vyjadrovali veľmi všeobecne. Najčastejšie hovorili o nádeji alebo o morálnom poučení, podľa ktorého z boja vychádza vždy víťazne dobro, šľachetnosť a skromnosť.

Sú to odpovede, ktoré nijako neprekvapujú, o rozprávkach predsa koluje takýto pozitívny predsudok. Avšak vzhľadom na to, že títo rodičia prichádzajú do styku s rozprávkovými príbehmi takmer denne (na základe vlastných výpovedí), dalo by sa očakávať, že si na rozprávku ako takú vytvoria osobnejší názor. Prípadne, že sa nad obsahom príbehu, ktorý prezentujú svojmu dieťaťu zamyslia aspoň v čase, keď s ním pracujú. Na otázku, či sa podľa nich v rozprávkach nachádzajú aj „skryté“ posolstvá alebo či rozprávky hovoria aj niečo medzi riadkami príbehu však rodičia reagovali negáciou, alebo len zopakovaním predošlej odpovede. Práve tieto vágne odpovede na otázky o význame rozprávok viedli autorku k tomu, aby sa spýtala na niektoré najznámejšie rozprávky konkrétne. Išlo o nasledujúce rozprávky : Popoluška, Snehulienka a sedem trpaslíkov, Červená Karkuľka, Perníková chalúpka a O kozliatkach. Dve matky uviedli, že všetky rozprávky obsahujú boj dobra a zla, neurčili žiaden špecifický motív v konkrétnych rozprávkach.

V rozprávke o Popoluške videli rodičia rôzne obsahy. Dalo by sa povedať, že každá z odpovedí je sýtená čímisi iným. Niektorí rodičia iba konštatovali fakt, že skromná Popoluška mala šťastie. „*Asi že aj chudobnému človeku sa pošťastí. Asi o tom, lebo princ si vybral chudobnú, nie princeznú.*“¹⁵³ Viacerí sa zamerali na zlý vzťah s nevlastným rodičom, pričom i tu boli pozorovateľné rozdiely. Kým niektorí hodnotili jej údel pasívne: „*Popoluška aj keď nemala oboch rodičov a napriek tomu, že mala ťažký život a musela veľa trpieť, tak vyšla tá pravda na povrch, že kto má dobré srdce*“¹⁵⁴, tak iní poukazovali na hlavného vinníka : „*V chudobe žila, macocha ju nenávidela*“.¹⁵⁵

Podobne je to aj s ponaučením, ktoré tým pádom rozprávka prináša. V prvom prípade ide len o preukázanie pravdy, víťazstvo dobra nad zlom. V druhom ide aj o istú satisfakciu, potrestanie krivdy. „*Jak sa z nej stala nad macochou kráľovná.*“¹⁵⁶ Táto matka poukazovala aj na ďalšiu rovinu – vnímanie trestu dieťaťom. Podľa nej si dieťa môže z tejto rozprávky odniesť i ponaučenie, že hoci sa cíti ukrivdené (alebo potrestané), v budúcnosti mu bude táto krivda vynahradená. Iná z matiek však v tomto smere hovorí aj

---

¹⁵³ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁵⁴ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁵⁵ Matka (45), 9. rozhovor

¹⁵⁶ Tamtiež

o satisfakcii pre dospelého človeka. „*Tak i člověk v životě by mal tak vnímat, že keď aj niečo zlé prežije, nie je vždy len zle, že prejde nejaké obdobie, len treba byť trpezlivý. Íst tak tým životom, že ja to prežijem, ale že to dobro príde aj ku mne, nie len to zlé. Tak aj v tých rozprávkach je to tak a člověk by to aj v životě tak mal brať.*“¹⁵⁷

Jedna z matiek však hovorila o priamej identifikácii s Popoluškou, ktorou podľa nej chceli byť všetky dievčatá. „*Všetky sme chceli být Popolušky, stretnúť toho princa... taký tajný sen mnohých dievčat. Byť taká utiahnutá, nevšímavá, skromná a v nej je niekto iný, že si ju všimol ten princ. Že dosiahla to, čo mnohé v životě nedosiahnu.*“¹⁵⁸ Čo však Popoluška dosiahla? Po rokoch dehonestácie a potlačania vlastných túžob si ju na základe krásy vybral muž, ktorý by ju bez krásneho odevu nespoznal, vďaka jeho statusu sa ocitá na lepšom mieste. Naozaj po tomto túži každá mladá žena? Feministicky orientované štúdie tvrdia, že presne takýto model správania prezentujú rozprávky. Žena má byť pasívna, prejavovať sa submisívne a muž (princ) ju zachráni (Parsons, 2004).

Pri rozprávke o Snehulienke sa väčšina rodičov zhodla na tom, že ide o príbeh o závidi a pyšnej macoche. Dvaja z rodičov podotkli, že na príbehu predsa len je niečo zarážajúce. „*Zrovna včera mi kolega ze srandy říkal o Sněhurce, že je to první zdokumentovanéj případ nekrofilie. To jak ona je mrtvá a on ji tam líbá a tak.*“¹⁵⁹ Ide o zaujímavú myšlienku, hoci podľa Grimmovskej verzie si princ odváža ešte spiacu krásavicu. Je však dosť dobre možné, že v niektorej z verzií je to naozaj tak, že princ bozkáva ešte „mŕtvu“ Snehulienku a práve bozkom ju prebúdzá k životu.

Z psychologického hľadiska hovorí dlhý Snehulienkin spánok o moratóriu pohlavného dozrievania, avšak aj iným rodičom sa tento moment zdá zvláštny. „*Ale to je tiež tak zidealizované, že tam spala dlhé roky.*“¹⁶⁰ V čom konkrétne by to malo byť zidealizované sa však nedozvedáme. Každopádne ide o konfrontáciu rozprávkového motívu s realitou, či s myšlienkovými pochodmi, ktoré v rozprávke hľadajú isté logické prepojenia na realitu.

Ešte hlbšie preniká do týchto myšlienok jeden z otcov : „*Tam mi přišlo ještě jako dítěti hrozně děsivý, že jí má hajnej vyřezat to srdce. A teď když jsem to četl, tak mi přišlo zajímavý, že on aby ji zachránil, tak zabil laň a dal tam to srdce laně. Že to odnesla nějaká nevinná laň, a že to je chudák laň. A je tam takovej hodně divný ten vztah s těma trpaslíkama. Jak oni ji hrozně milujou a přitom jim nevadí, když tam přijde ten princ*

---

¹⁵⁷ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁵⁸ Matka (30), 7. rozhovor

¹⁵⁹ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁶⁰ Matka (30), 7. rozhovor

a odvede si ji. To mi přijde taky takový zvláštní.“¹⁶¹ Táto výpoveď sa už viac približuje tomu, čo sme od rodičov očakávali – kritickejší pohľad na vec. Rodič si všimol paradoxnú výpoveď o záchrane nevinného človeka tým, že zabije iného nevinného tvora, rovnako ako mu bezproblémové opustenie milovanej osoby pripadá divné. Vzťah Snehulienky s trpaslíkmi pripomína skôr otcovský vzťah s dcérou, takže symbolika prenechania Snehulienky princovi (vhodnému partnerovi) nemusí byť až taká zarážajúca.

Príbeh o Červenej Karkuľke matky označovali za ukážku príbehu pre malé deti. „Je tam ten vlk a zje babičku, ale to si myslím, že to je veľmi vymyslené, nie je to až také... pravdivé.“¹⁶² Vyššie spomenutý otec však opäť príbeh vidí inými očami : „Vlastně tam je zajímavý třeba to, že tam je ta máma, není tam nikde žádnéj táta, ale pak je tam zase myslivec, je tam tak trochu jako partner babičky. Je to takový nejasný, kdo s kým by jako mohl tvořit pár. I když tam nic takového není a možná to tak ani není myšlený, ale... možná podvědomě to může hrát nějakou roli. A co mě tam zaujalo, takovej ten detail, že ten vlk vlastně říká – Já mám tak velký zuby, abych tě mohl sežrat – a přitom ji nerozkouše a vlastně ji spolkně celou. A taky to, ono nad tím dítě asi nepřemýšlí, ale že mu jako ve spánku rozříznou břicho. A teď když si to člověk představí, že by mu ve spánku rozřízli břicho, tak jako... to by se asi probudil.“¹⁶³

Aj iní rodičia upozornili pri nasledujúcich rozprávkach na detaily, ktoré im až tak nepasovali, išlo však len o konštatovania, ktoré akoby nepotrebovali ďalšie vysvetľovanie, pretože hoci znejú znepokojivo, do príbehu jednoducho patria. „Už jeden čas hovorili, že nemajú deťom dávať také rozprávky, lebo to je stresujúce, že vlkovi rozpárali brucho, že neviem čo... že pre deti je to ťažko vnímateľné, ale ja som to tak nebrala. Ja som to tak brala, že no... zlý vlk bol potrestaný. Oni nad tým už príliš polemizujú.“¹⁶⁴ Deti sa pravdepodobne naozaj nezamýšľajú nad neprimeranou krutosťou trestov a ukazuje sa, že aj keď sa rodičia nestotožňujú s obsahom rozprávok, nemajú problém ich deťom čítať. „Ale tak nějak si říkám, že když jsme tím byli odkojení my a generace před náma, tak to nemůže být nic hrozného.“¹⁶⁵

Jedna z matiek pri rozprávkach o Červenej Karkuľke a O kozliatkach so smiechom uviedla, že ide o teror vlka na ľudoch, pri Perníkovej chalúpke zas o teror bosorky. Táto krutosť má dieťaťu podať jasnú správu – aby nechodilo samo do lesa (9. rozhovor). Aj

---

¹⁶¹ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁶² Matka (30), 7. rozhovor

¹⁶³ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁶⁴ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁶⁵ Otec (35), 8. rozhovor

d'alší z rodičov sa však domnievali, že obsahom týchto rozprávok sú varovania pre deti : „No tak to je také pre deti, že vlk bol zlý a bol potrestaný.“¹⁶⁶ „Musia si dávať pozor na pokušenie, niekedy sa za dobrým skrýva niečo zlé.“¹⁶⁷ „No boli neposlušní a sa stratili v lese. Keď ťa upozornia aby si nerobil niečo, asi o tej poslušnosti.“¹⁶⁸ Ide teda o verziu, kde sa deti zatúlali a rodičia ich neopustili zámerne.

Otcovia častejšie uvádzali praktické významy rozprávok: „Netreba hocikomu dvere otvárať“¹⁶⁹, pričom jeden z otcov sa vyjadril práve na margo televíznych rozprávok. „Tak sú aj také náučné rozprávky. Minule som pozeral nejakú rozprávku a tam bolo, že treba dávať pozor cez cestu atď. No a to sú také náučné, že majú niečo pre deti, aby si dávali pozor aj na cudzích ľuďoch, aj na autách, proste na všetko.“¹⁷⁰ Na otázku o klasických rozprávkach sa vyjadril, že jemu sa nepáčili.

Je zaujímavé, že kým matky sa s rozprávkovými matkami nikdy nestotožnili, tak otcovia sa s kladnými rozprávkovými otcami pravdepodobne identifikujú. Dvaja z otcov sa totižto nedokázali stotožniť s konaním otca v Perníkovej chalúpke. „Oni majú nejakou macechu a ta poručí otcovi, aby je odvedl do lesa. A on to udeľá, čo keď jsem to četl ted jako dospělej, tak mě to hrozně zarazilo, jak toho byl schopnej.“¹⁷¹ V rozprávke sa naozaj nedozvedáme nič o tom, čo otec prežíva po tom, ako deti opustí. „Ta on si myslel, že neviem čo dokáže... že ich nebude vidieť, trápenie svojich detí možno.“¹⁷²

Tak ako spomíname vyššie, rozprávky naozaj paradoxne obsahujú ukážky krutosti, animálneho násillia, či tvrdých trestov a rôznych ohrození na živote. A sú to veľmi často deťom tí najbližší, ktorí sa im v rozprávkovom svete snažia ublížiť. Na to upozorňuje aj Shokeid, podľa ktorého je krutosť voči deťom zo strany ich najbližších jedným zo základných motívov všetkých rozprávok (1982). Sú to však symboly, ktoré vypovedajú často o vnútorných pochodoch (vývine, túžbach, predstavách, strachu,...), o čom už taktiež bola reč v predchádzajúcich kapitolách. Zdá sa však, že len zopár rodičov si rozporuplné detaily, či symboly rozprávok všima a uvedomuje si ich. Jedna z matiek to vyjadrila jasne : „Ale ved' všetky rozprávky sú o dobrom a zlom“.¹⁷³

Upozornili sme na rodičov, ktorí svojim deťom príbehy aj vymýšľali. Odlišovali sa tieto vymyslené príbehy od tých, ktoré čítali? Niektorí rodičia len pridali do deja

¹⁶⁶ Matka (38), 5. rozhovor, o Červenej Karkulke

¹⁶⁷ Matka (35), 3. rozhovor, o Perníkovej chalúpke

¹⁶⁸ Matka (38), 5. Rozhovor, o Perníkovej chalúpke

¹⁶⁹ Otec (47), 9. rozhovor, O kozliatkach

¹⁷⁰ Otec (36), 6. rozhovor

¹⁷¹ Otec (35), 8. rozhovor

¹⁷² Otec (47), 9. rozhovor

¹⁷³ Matka (32), 6. rozhovor

klasických rozprávok svoje deti ako postavy, iní si vymýšľajú vlastné príbehy. Pokiaľ hovoríme o rodičoch, tak išlo takmer vždy o príbehy o zvieratkách alebo o prírode, v ktorých nevystupujú žiadne zlé postavy. „*Vždy sú tam zvieratá. Psy, mačky, kone, muchy, myši... idú na prechádzku, alebo žijú na dvore a sú šťastní spolu a tak. A ešte som jej rozprávala o hviezdach. Myslím, že aj bola jedna taká rozprávka... Po dúhe vyšli do neba, na Mesiaci žil niekto, na Marse žil niekto ďalší a zas jak sa stretávali a hovorili si, čo zažili, jakí boli na hviezdach šťastní a zas išli na návštevu niekam na nejakú hviezdu a tak.*“¹⁷⁴

Ak však berieme do úvahy aj výpovede o starých rodičoch, ktorí svojim vnúčatám rozprávajú rozprávky, tak u nich sa vyskytujú aj záporné postavy. „*Väčšinou jej rozprávala o lese, asi sa to týkalo aj zvierat, ale aj nejaké ježibaby. Také prírodné.*“¹⁷⁵ Prečo rodičia nevkladajú do svojich rozprávok zlé postavy? Možno naozaj prežívajú negatívne postavy ako škodlivé prvky v rozprávke a selektujú ich aspoň tam, kde nie sú limitovaní stabilným dejom. Na druhej strane však môže ísť len o pragmatizmus. Záporná postava zvyčajne dej komplikuje, rozvíja zápletku, ktorú je potrebné vyriešiť. Rozprávka bez záporných postáv má tak jednoduchší a často krát aj kratší dej, čo taktiež môže rodičovi vyhovovať.

Rodičia veria tomu, že ich deti sa z rozprávok dokážu poučiť a vybrať si správne modely pre svoje budúce správanie, že sa stotožnia s tými dobrými postavami. Identifikovali sa oni, keď boli deťmi, s rozprávkovými postavami? Odpoveď na túto otázku by mohla byť v tomto smere nápomocná. Čo presne ich k takému záveru vedie zostáva otáznou, i keď ako sa ukázalo, rodičia sa s rozprávkovými rodičmi stotožňujú (otcovia). Možno to ich presvedča o tom, že ich deti sa taktiež snažia identifikovať sa s hrdinami rozprávok. Mohli by sme preto predpokladať, že deti budú s dobrými postavami operovať ako s najobľúbenejšími. Aj preto sme sa detí pýtali, aké sú ich obľúbené postavy a rozprávky. Jedna z dcér medzi najobľúbenejšie rozprávky zaradila aj rozprávku od Dobšinského *Ako cigán čerta ošialil*. Nejde ani tak o to, že pri popise deja si rozprávku pomýlila s inou, ako o fakt, že ňou prerozprávajú dej je o uvoľnenom násilí, ktoré na sebe (podľa nej) čert s cigánom páchajú. Cieľom uvedenia tejto skutočnosti nie je obviňovať dieťa z agresivity, ani sa domnievať, že by ho rodičia touto rozprávkou k niečomu podobnému viedli. Narážame však na to, že deti si z rozprávok odnášajú vždy niečo vlastné, prepracúvajú si ich a pamätajú kvôli iným veciam, než sa domnievame.

---

¹⁷⁴ Matka (45), 9. rozhovor

¹⁷⁵ Matka (30), 7. rozhovor

Starší výskum, v ktorom porovnávali vplyv rozprávanej rozprávky a rozprávky sledovanej v televízii na deti, preukázal, že deti, ktoré rozprávku počúvali boli upokojenejšie, venovali sa viac vlastným myšlienkam a správali sa „zrelšie“, než deti, ktoré sledovali animovanú rozprávku (Craine et al, 1983). Rozprávky teda zrejme naozaj majú na správanie detí vplyv. Aj jedna z matiek uvádzala, že jej dcéra sa večer po vypočutí rozprávky upokojí a lepšie sa jej zaspáva. Dá sa však z toho usudzovať na to, že sa deti budú správať tak ako hrdinovia rozprávok? Novšie štúdie venované vplyvu rozprávok na detské bezprostredné správanie hovoria o opaku. „*Experimenty však ukázali, že je pre deti zložité pridržiavať sa modelového správania z príbehu, keď sú konfrontované reálnou situáciou morálnej voľby.*“¹⁷⁶ Aj napriek tomu sa však môžeme domnievať, že hoci nejde o priamu identifikáciu a modifikáciu správania na základe obsahu príbehu, tak samotné rozprávanie rozprávok môže mať na deti vplyv.

---

¹⁷⁶ EL'KONINOVA, L.I. (2001) : Fairy-tale Semantics in the Play of Preschoolers. In: *Journal of Russian and East European Psychology*. Vol. 39, No.4, str. 67

Detské vnímanie

Všetky deti z našej vzorky sa o tom, že im rodičia čítajú alebo rozprávajú rozprávky, vyjadrili pozitívne, avšak na priamu otázku odpovedali najmladšie dievčatá, že sa im páčia viac rozprávky v televízii. Táto informácia nie je vôbec prekvapivou. Hoci sa rodičia vyslovujú o negatívnom vplyve televízie, je všeobecne známym faktom, že deti pred ňou trávajú mnoho času od útleho veku. Jeden z rodičov to vyjadril veľmi trefne. „*Než máte deti, tak nechcete, aby se koukali na televizi, ale když je máte, tak a celý den vás zaměstnávají tak si chcete na chvíli oddechnout a je člověk rád, že je může něčím zaměstnat. Takže DVDček má spoustu.*“¹⁷⁷ Rodičia sa taktiež v mnohých prípadoch vyjadrovali o tom, že ich deti radi sledujú ilustrácie, ktoré sú súčasťou mnohých (modernejších) rozprávkových kníh. Dieťa vidí, o čom mu rodič rozpráva. Ešte jasnejšie je to v prípade animovaných rozprávok. Obrazovka ponúka možnosť rýchlejšieho porozumenia, pri vyjadrovaní sa obrazom nie je potrebné zdĺhavo vysvetľovať a preto sú audiovizuálne rozprávky plné akcie. Ich dej má často rýchly spád, ohurujú dieťa výraznými gestami a farebnosťou. Je pochopiteľné, že sa takáto forma rozprávok deťom páči. Na fakt, že podľa niektorých psychológov (Bettelheim, 2000; Černoušek, 1990) sa preberanie imaginácie ilustrátora stretáva so stagnáciou vlastnej detskej predstavivosti, sme už upozorňovali vyššie.

I keď sa mladšie deti priznali k tomu, že sa im rozprávky páčia viac v audiovizuálnej podobe, zhodli sa taktiež na tom, že sa im páči aj keď im rozprávky čítajú alebo rozprávajú rodičia. Čo sa im na tom páči? V zásade môžeme prehlásiť, že to deti explicitne vyjadriť nedokážu. Niektoré z detí hovorili o tom, že sa im páči menenie hlasov, alebo že radi počúvajú, z iných sa pomaly súkali vyjadrenia o tom, že si rodičovskú snahu vážia. Nič z toho však nevysvetľuje, prečo je pre deti dôležité, aby im príbehy rozprávali práve rodičia. Jeden z dialógov nás nepriamo upozorňuje na to, že ale vlastne nejde ani tak o príbeh, či o menenie hlasov:

J: Páči sa ti, že ti rodičia čítajú?

A: Hej.

J: A čo sa ti na tom páči?

A: Že sú milí, a že pekne čítajú.

J: A dajak špeciálne čítajú? Jak to vyzerá, keď ti číta mamka abo ocko?

A: No tak,... s láskou to robia.

J: Aha... a to jak vidno, že s láskou to robia?

A: Lebo to je vidno, že... že napríklad... mamka číta z lásky.

---

¹⁷⁷ Otec (35), 8. rozhovor

J: *A jak to je vidno? Jak to ty vieš, že to je z lásky?*
 A: *No ta, že číta priamo, nenechá sa vyrušiť a dáva na to svoje srdce.*
 J: *A jak to ty vieš?*
 A: *Lebo číta priamo...*
 J: *To je jak priamo?*
 A: *Že .... že drží rovno knižku, a tak drží od seba, žeby nemala toto.... a tak d'alej...*
 J: *A keď číta ocko, ta on číta jak?*
 A: *Tak on len trošku z lásky...*
 J: *A to je jak, že len trošku?*
 A: *Ta.. on číta popletene...*
 J: *A to je jak?*
 A: *Dá sa aj vyrušiť...*
 J: *Že keď ty ho vyrušíš, tak prestane?*
 A: *Ne... No tak že keď číta, tak mamku otravuje.*¹⁷⁸

Dieťa cíti, či sa mu rodič pri rozprávke venuje naplno. Atmosféra, ktorú spoločné vkročenie do strašidelného sveta vyvoláva je pravdepodobne pre dieťa vedome nezachytiteľná, no aj tak citel'ná. Ak sa rodič nevenuje čítaniu/rozprávaniu a neudržiava príbeh živý, dieťa to vie. Ak to však berie vážne, ponorí sa do príbehu natoľko, že dokonca mení hlasy, či výrazne gestikuluje (ale vždy v rámci príbehu), dieťa prežíva príbeh spolu s ním a za toto vyjadruje vďaka. „*Nie každý má také nervy na to, že by sa mu chcelo čítať.*“¹⁷⁹ Deti zrejme intuitívne rozumejú tomu, že rodič si na spoločné túlanie fantáziou vyhradzuje špeciálny čas i energiu a preto považujú rozprávanie a čítanie rozprávok za prejav rodičovskej lásky.

---

¹⁷⁸ Alexandra (6), 9. rozhovor

¹⁷⁹ Natália (12), 4. rozhovor

Výber a obľúbenosť rozprávok a postáv

Medzi najobľúbenejšie rozprávky deti radili klasické rozprávky ako aj animované a filmové rozprávky, ktoré sledujú v televízii alebo na DVD. Deti sami pozorovali rozdiely medzi typmi rozprávok a uvádzali, ktoré z rozprávok sa im páčia na médiu a ktoré iba „čítané“.

Najvyššiu obľúbenosť v rámci čítaných získali rozprávky o Snehulienke, Popoluške, Červenej Karkuľke, Kozliatkach a pod. Z filmových alebo animovaných rozprávok patrili medzi najobľúbenejšie Tri oriešky pre Popolušku, Šmolkovia, Super Mini, Shrek, Tom a Jerry, Madagaskar a ďalšie.

Na otázku, kým z rozprávkových postáv by deti chceli byť, odpovedali rôzne. Niektoré dievčatá by chceli byť Popoluškou, iné princeznou, či morskou pannou, jedno z dievčat by chcelo byť čarodejnicou. Jediný chlapec vo vzorke uviedol, že by chcel byť „dospelák z *Rodinky úžasných*“.¹⁸⁰ Kým výber rozprávky i modelového hrdinu sa medzi deťmi výrazne líšil, tak v popise obľúbenej postavy sa deti niekoľkokrát zhodli. Staršie dievčatá zhodne uprednostňovali realistické postavy – ženské a dobré, tie mladšie deti spolu s chlapcom uprednostňovali inú charakteristiku. Na to, aby si rozprávku chceli pozrieť alebo vypočuť v nej majú byť aj vtipné, veselé a „srandovné“ postavy.

Rodičia (i vychovávatelia) predsa čítajú deťom rozprávky v dobrej viere, že na deti najviac zapôsobia morálne konajúce postavy, no zdá sa, že deti si najviac všimajú vtipné postavy. Prečo sa deťom páčia práve vtipné postavy? Smiešne postavy figurujú pri scénach, v ktorých nezosmiešňujú len seba, ale často aj iné (vyššie postavené či dominantné) postavy. V mnohých prípadoch tak ide o satirický výsmech autority – pritom nezáleží na tom, či ide o zosmiešnenie autority dobrej alebo zlej, relevantné je, že i z autority si môžeme urobiť „srandu“.

Smiech pôsobí uvoľňujúco aj v napätých situáciách, nemusíme sa preto čudovať, prečo deti radi počúvajú o vtipných prekabáteniach zlých postáv. Ak sa zo zápornej postavy môžem škodoradostne smiať, tak už pre mňa nie je natoľko obávanou. Podobný mechanizmus funguje aj u dokonalých dobrých postáv, ktoré sú natoľko zidealizované, že nie je možné sa im priblížiť. Freud (2005) uznáva, že karikatúrou dokážeme z piedestálu úctyhodnosti zraziť aj naozaj vznešené osoby, z ktorých si tým pádom vo svojich očiach vytvárame obyčajných ľudí.

---

¹⁸⁰ Dávid (10), 2. rozhovor

„O vtipе však môžem... tvrdiť, že je činnosťou, ktorá je zameraná na to, aby získavala slasť z duševných procesov, intelektuálnych alebo iných.“¹⁸¹ O akú slasť ide deťom? Možno naozaj o pocit kompetencie. Deti sa často vysmieávajú slabosti, alebo nevedomosti, pretože v nich možnosť vysmiať sa inému vyvoláva pocit vlastnej schopnosti, nadradenosti. „Asi je správne povedať, že sa dieťa smeje za rôznych okolností, ktoré my pociťujeme ako „komické“ a nedokážeme ich motivovať, zatiaľ čo motívy dieťaťa sú jasné a vypovedateľné. Keď sa napr. niekto na ulici pošmykne a spadne, tak sa smejeme, pretože tento motív je – nevedno prečo – komický. Dieťa sa v rovnakom prípade smeje z pocitu prevahy alebo zo škodoradosti : ty si spadol a ja nie.“¹⁸²

Srandovné rozprávkové postavy tak nie sú u detí obľúbené náhodou. Na jednej strane im pomáhajú priblížiť si aj vznešené postavy, s ktorými sa potom môžu ľahšie stotožniť alebo sa tých záporných nemusia natoľko báť (keď už nie sú dokonalé). Na strane druhej, komické postavy predstavujú niekoho, s kým sa môžu v rozprávke porovnávať a zvyšovať tým vlastný pocit kompetencie.

---

¹⁸¹ FREUD, S. (2005) : Vtip a jeho vzťah k nevedomí. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, str. 83

¹⁸² FREUD, S. (1991) : Totem a tabu; vtip a jeho vzťah k nevedomí. Praha : Práh, str. 152

4.2. Strašenie nadprirodzenými bytosťami

Minulosť rodičov

Približne polovica rodičov uvádzala, že si zo svojho detstva na nejaké špeciálne strašenie zo strany svojich blízkych nespomína. Druhá polovica uviedla hneď niekoľko príkladov strašidiel, ktoré si zo svojho detstva pamätajú. Jeden z otcov si spomína na to, že ho ako dieťa strašili Lucou¹⁸³. „*Babka nás strašili takým, že príde Luca a zoberie nás. A my sme sa báli, dvere na nás otvárali, že ide Luca a my sme sa potom aj medzi sebou tým strašili. Ale čerty a bosorky, to si nepamätám.*“¹⁸⁴ Ďalším zo strašidiel, ktoré sa objavilo bol „bubák“ alebo „bubo“. Dve z matiek uviedli, že ich tým v detstve strašili, ale nevedeli vysvetliť, čo si pod tým predstavovali. Hlavným rysom tohto strašidielka bolo, že ich zoberie (preč od rodičov). Zaujímavým strašidlom strašili aj ďalšiu z matiek. „*Mňa strašili, neviem či to poznáš, ale po maďarsky sa to volá Murkuš. Ja neviem už ani, čo my sme si pod tým deti predstavovali, že či to je nejaké zviera alebo... no proste bol to Murkuš a ten príde a ťa zoberie. Ale neviem konkrétne, čo ten Murkuš bol.*“¹⁸⁵

Jeden z otcov si spomína na desivý zážitok s čertom, ktorého naň rodičia poslali počas sviatku Mikuláša. „*Prišiel čert aj s Mikulášom a ten čert ma ťahal spod postele, tak som reval jak pavián.*“¹⁸⁶ Na strach z čerta si preto spomína doteraz.

Rodičia si teda spomínajú na rôzne formy strašidiel (alebo skôr pomenovania), neobjavuje sa medzi nimi čert ani bosorka, ich hlavným spoločným rysom je však to, že strašidlo berie dieťa preč od jeho rodičov.

Súvislosť medzi minulosťou rodiča a jeho aktuálnymi výchovnými metódami ohľadom strašenia sme nenašli. Platí tu podobne ako pri rozprávkach, že niektorí rodičia si strašenie z detstva nepamätajú a strašia, iní zase nie. A rovnako je to aj u rodičov, ktorí si strašenie pamätajú.

---

¹⁸³ Išlo o poveru o Lucii.

¹⁸⁴ Otec (38), 2. rozhovor

¹⁸⁵ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁸⁶ Otec (47), 9. rozhovor

Dôvody strašenia/nestrašenia

Niektorí z rodičov sa o strašení dieťaťa vyjadrovali nesúhlasne už pri prvých otázkach k tejto téme. Tvrdili, že svoje dieťa nestrašili vymyslenými postavami, pretože oni sami na ne neveria. „*My sme sa nesnažili za každých okolností strašiť, alebo vymýšľať, že za každým rohom je čert. Ja som ani nemala potrebu jej to prezentovať, čiže ja od malička som ju viedla obyčajnosťou.*“¹⁸⁷ „*Nemám rada klamanie. Mám rada reál, nemám rada klamať ju, fantazírovať, čo nie je podstatné a čomu neverím ani ja. Nemám rada ani zavádzanie, čiže nemôžem ja jej toto rozprávať, čo by mne vadilo.*“¹⁸⁸ Objavili sa aj obavy, že by takéto počinanie mohlo v ich dieťati vyvolávať prílišnú úzkosť. „*Nie (na bosorky a čertov), lebo keby som ich bola strašila takými vecami, tak oni by to boli dosť prežívali.*“¹⁸⁹ Aj keď títo rodičia uvádzali, že svoje deti ničím podobným pravidelne nestrašili, tak deti si na strašenie spomínali, i keď išlo len o jednorazovú záležitosť.

Zdá sa teda, že nadprirodzené strašidlo fungovalo, hoc i krátkodobo, v každej rodine. Svoje deti strašili z jednoduchého dôvodu – aby vyvolaným strachom zmenili ich aktuálne správanie, ktoré považovali za nevhodné. „*Keď nepočúva, aj čerta spomínam a doktorka jej berie „dydu“. A ešte ujom, čo zbiera zlé deti do vreca.*“¹⁹⁰ „*Norko dosť dlho veril, že ho smetiari zoberú, keď bude zlý. A u Radky fungoval ujo s veľkým vrecom. To keď sa nechcela kúpať, tak ujo s veľkým vrecom nám búchal na dvere.*“¹⁹¹

Rodičia dobre vedia, ako na ich deti pôsobí alebo v minulosti strašenie nadprirodzenými bytosťami pôsobilo. Keďže sa niektorí domnievajú, že to v nich vyvolávalo neprimeranú úzkosť, tak so strašením prestali. „*No keď už bola veľmi zlá, tá tým som ju strašila, že príde po ňu čert. Ta tak to pomohlo, že potom sa tak zľakla, až som ju musela utešovať. Potom som prišla na to, že to nie je správne, lebo potom to dieťa má dosť. Myslím si, že to nie je dobrý spôsob výchovy, strašiť dieťa.*“¹⁹² Jeden z otcov si je dcérinho veľkého strachu vedomý, preto už straší málokedy. „*Vím, že se toho bojí a proto spíš opatrně s tím. Spíš z lenosti, ono by to vždycky nějak šlo, ale když víte, že to zafunguje, tak už se vám nechce a použijete tohle. Strašidla, nebo čerta.*“¹⁹³

V jednej z rodín však podobnými strašidlami nestrašia, pretože sa ich dcéra spomínaných strašidiel nebojí, čiže tu strašidlám chýba „strašidelný“ rozmer.

---

¹⁸⁷ Matka (35), 4. rozhovor

¹⁸⁸ Matka (32), 6. rozhovor

¹⁸⁹ Matka (36), 1. rozhovor

¹⁹⁰ Matka (35), 3. rozhovor

¹⁹¹ Matka (36), 1. rozhovor

¹⁹² Matka (38), 5. rozhovor

¹⁹³ Otec (35), 8. rozhovor

„Domáce strašidlo“

Najčastejšie spomínaným strašidlom v opýtaných rodinách boli *čerti*, *cigáni* a *ujo s veľkým vrecom*. V jednej rodine sa objavila aj *ježibaba z potoka* a *duch*, ktorým dieťa straší stará mama. Pýtali sme sa detí aj na to, ako podľa nich vyzerajú spomínané strašidlá, hlavne nás zaujímali charakteristiky čerta a bosorky.

Väčšina detí popísala čerta ako pekelníka, ktorý zoberie človeka do pekla, má rohy a pichľavé strapaté vlasy a je buď červený alebo čierny. U bosoriek sa deti sústredili v prvom rade na jej výzor a až potom na jej schopnosti – má krivý nos, bradavice, je v potrhaných šatách a väčšinou s kocúrom alebo vranou, pričom čaruje a robí zle a taktiež ako čert, aj ona si môže niekoho so sebou odniesť.

Je pravdepodobné, že rodičia (pracujúci so strašidlami) ich používali do času, kým si boli istí efektom, teda dokým na ne deti verili. „*Reakcia prišla, už bola dobrá. Takže som videla, že to funguje. Ale potom, keď už mi povedala „No určite“, tak som vedela, že už tomu neverí.*“¹⁹⁴ Rodičia, ktorých deti už boli zaškolené, sa vyjadrovali, že takéto strašidlá používali v čase, keď boli ich deti menšie. „*Dakedy dávno to boli cigáni, ale teraz asi by ma vysmiala.*“¹⁹⁵

Niektorí z rodičov hovorili o tom, že toto strašidlo dokonca svojmu dieťaťu nejakým spôsobom zreálnovali. Keď už zrejme deti prestali reagovať na slovné strašenie, rozhodli sa rodičia pridať strašidlu nejaký reálny rozmer. Jeden z otcov pri strašení búchal z vonku na okno, kým matka strašila deti. „*Hej, to som im to demonštroval.*“¹⁹⁶ Práve toto zreálnenie strašidla pravdepodobne ešte dlhú dobu presviedčalo deti o jeho existencii. „*No ja by som sa až tak nebála, ale ty si to vždy vtedy robila, keď bola tma, alebo si búchala na okno.*“¹⁹⁷

Čo bolo na týchto domácich strašidlách také desivé? Pokiaľ by sme verili tomu, že deti sa báli ich nadprirodzených schopností, tak by sme sa zrejme zamerali na zlú vec. Cigán ani ujo s veľkým vrecom predsa neoplývali žiadnou z nadprirodzených schopností, no aj tak predstavovali strašidlo. Ak sa zamriame na ich spoločné charakteristiky, tak vždy išlo o personalizované postavy, v niektorých prípadoch s nadprirodzenými schopnosťami. Je možné, že detská predstavivosť mohla zapracovať na ich výzore natoľko, aby aj „nenadprirodzený“ ujo s vrecom a cigán pôsobili hrôzostrašne. Ich hlavným spoločným rysom však je, že predstavujú separáciu dieťaťa od rodiny. Každé

---

¹⁹⁴ Matka (38), 5. rozhovor

¹⁹⁵ Matka (35), 4. rozhovor

¹⁹⁶ Otec (38), 2. rozhovor

¹⁹⁷ Tamara (11), 5. rozhovor

z vyššie spomenutých strašidiel je charakterizované tým istým. Strašidlo príde a zoberie neposlušné dieťa so sebou – preč od domova. V teoretickej časti sa venujeme detskému strachu z toho, že bude musieť žiť s „neľudskou“ obludou, ktorá bude rezistentná voči jeho potrebám. Predstava, že si ho odvedie ujo s veľkým vrecom, alebo bosorka z potoka vyvoláva presne tento strach. Strach, že dieťa príde o rodičovskú starostlivosť a bezpečie domova. „*V rozprávke, ktorú čítal malý v prvom ročníku, tak v nej mamička rozprávala, že odíde od dieťaťa. No a malý mi začal plakať, že to je veľmi smutné.*“¹⁹⁸ Predstava, že by ho rodič naozaj opustil a dovolil by strašidlu, aby ho odnieslo so sebou, je pre dieťa veľmi nepríjemná.

Rodičia postupne, s narastajúcim vekom dieťaťa, upúšťajú od nadprirodzených bytostí a strašia reálnymi osobami, ktorých sa dieťa bojí. „*On má panický strach z lekárky. Nie je to najlepší spôsob, viem som si toho vedomá, ale nejaký spôsob na to dieťa musím mať. V krajnom prípade.*“¹⁹⁹ Zdá sa, že využívanie takýchto realistických strašidiel je akousi modifikáciou strašenia, prechodom k veľmi reálnym zákazom, ktoré neskôr neposlušné deti dostávajú. Väčšina rodičov sa vyjadrila, že teraz už svoje dieťa nestraší a pokiaľ nepočúva, tak mu pohrozí rôznymi zákazmi. V prvom rade zaberá zákaz televízie a počítača, vychádzok, prípadne zakáže využívanie bicykla.

---

¹⁹⁸ Matka (36), 1. rozhovor

¹⁹⁹ Matka (30), 7. rozhovor

Reakcie detí

Kým niektoré deti boli a aj sú voči strašidlám rezistentné, tak iné sa báli tak výrazne, že rodičia museli po strašení dieťa utešovať. *„Já se docela bojím, že jí vytvořím nějaký trauma a tak jí vždycky musím dovysvětlit, že to je jenom jako, že to existuje jenom v pohádce.“*²⁰⁰ Deti svojim rodičom dôverujú, ak im niečo hovorí ich rodič, tak je to pre ne pravda. Strašidlo je teda reálne len do času, kým ho ako reálne rodičia prezentujú. *„Asi keď mi prvýkrát povedali. Že proste som sa nad tým zamyslela, že asi keď mi to hovoria, tak na tom musí byť kus pravdy.“*²⁰¹ Jedna z matiek, ktorá svoje dieťa nestraší, hovorila o tom, že jej jej syn v situácii, keď je konfrontovaný so strašidlom napríklad v televízii, potrebuje danú situáciu oznámiť. *„On tak vážne mi príde porozprávať, že tam bol čert, alebo ježibaba. A vidím na ňom, keď príde za mnou, že tak akoby sa bál, že to tam je. Ale nechce odo mňa upokojiť, len mi príde oznámiť, že tam v telke bol.“*²⁰² Ťažko povedať, či predsa len nejde o isté uisťovanie. Syn matke povie, že videl čerta. Lenže ona sa nebojí a tak sa nemusí báť ani on. Možno naozaj nepotrebuje útechu, ale len z toho dôvodu, že už matkina pokojná reakcia je pre neho dostatočným upokojením. Aj ďalšie matky hovorili o tom, že ich deti sa vypytujú na rôzne strašidlá a chcú počuť, že v skutočnosti neexistujú. *„Pýta sa ma. Na duchov, či fakt je ten dobrý a zlý duch. Na mimozemšťanov sa ma pýta. Ježibaby, čerti, myslím, že jej stále poviem, že to je len v rozprávkach.“*²⁰³

Na to, čo pri strachu zo strašidla prežívajú, sme sa opýtali aj detí. Niektoré deti sa okrem slovnej odpovede snažili to, ako ich strach vyzerá aj ukázať. *„Sa vystraším, že mi ide srdce vyskočiť z hrude. Je to hrozný pocit, ťa upečú, zabijú... toto.“*²⁰⁴ Ďalšie z detí podáva podobnú informáciu. *„To je hrozný pocit, zlý. Ja sa takto bojím (trasie sa) a tak sa schovávam za ostatných. Že mi idú zimomriavky a potom taký zlý pocit mám, že ma zoberú.“*²⁰⁵ To len potvrdzuje, že dieťa sa naozaj obáva separácie od domova. Jedno z detí tvrdilo, že sa čerta nebojí, ak sú pri ňom jeho rodičia. *„Nebála by som sa, pretože viem, že je tam maminka a tatínek.“*

Môžeme povedať, že povedomie o čertoch a bosorkách a strašidlách je stále živé. Nemusia to byť rodičia, kto ich nimi straší, no uistiť dieťa o ich neexistencii budú musieť oni. Deti svojich rodičov považujú za ochrancov, takže budú tvrdiť, že s nimi sa veľmi neboja, i keď ich strach bude pravdepodobne pozorovateľný.

---

²⁰⁰ Otec (35), 8. rozhovor

²⁰¹ Natália (12), 4. rozhovor

²⁰² Matka (30), 7. rozhovor

²⁰³ Matka (32), 6. rozhovor

²⁰⁴ Sofia (6), 6. rozhovor

²⁰⁵ Alexandra (6), 9. rozhovor

Mikuláš

Niektorí rodičia spomínali, že čertom strašia deti iba v súvislosti so sviatkom Mikuláša, že im jednoducho nič dobré nedonesie, pretože príde iba čert. Iní na Mikuláša iba tajne naplnia čižmy svojich detí a tešia sa ráno s nimi. „*Ony len toto, že keď sa ráno zobudili, bol tam balíček a začali riešiť, že ako to je možné. A potom už sme sa rozprávali, že jak on všetko stihne, tolko detí. No ale verili naň dlho. Noc predtým, taký slabý spánok bol, že aj trikrát za noc sa ma pýtala, či už bol. Úplne tak to prežíva dieťa.*“²⁰⁶ Väčšina rodičov uviedla, že sa snažia udržať tajomstvo aj okolo sladkostí od Mikuláša.

Pôvodné preobliekanie sa do Mikulášskeho kabáta už rodiny doma neudržiavajú. Deti sa s Mikulášom, čertom a anjelom pokope stretávajú najčastejšie na školách, alebo na nejakých verejných akciách. Aj to je podľa niektorých rodičov dôvod, prečo nestrašia deti čertom. Obávajú sa, že by ich dieťa mohlo mať panický strach, ak by sa s takýmto „naozajstným“ čertom stretlo. Jedno z dievčat uvádza, že sa bálo práve Mikuláša. „*Ja som sa ho vždycky bála, lebo bol veľký, nebolo mu vidno do tváre a bol veľký a tučný.*“²⁰⁷ Ostatné deti však v súvislosti s týmto sviatkom hovorili buď o strachu z čerta, alebo len o tom, že sa tešia na sladkosti.

Rodičia naozaj používajú Mikuláša ako formu odmeny. Počas roka hrozia v prípade potreby dieťaťu, že mu Mikuláš donesie iba uhlie, čo na niektoré deti naozaj zaberá. Naša vzorka síce nie je dostatočne veľká na to, aby sme mohli hovoriť o tom, že už nikto neudržiava doma pôvodnú tradíciu s Mikulášom, no zdá sa, že je to na ústupe. Jeho psychologická hodnota je však pre rodičov (a aj deti) natoľko cenná, že samotný moment obdarovania sa stále snažia zahaliť rúškom tajomstva.

---

²⁰⁶ Matka (38), 5. rozhovor

²⁰⁷ Natália (12), 4. rozhovor

Ježiško

Podobne ako v prípade Mikuláša, aj v prípade Ježiška sa rodičia všemožne snažia udržať tajomstvo o skutočnom pôvodcovi darov, kým je to možné. Zdá sa však, že pri Ježiškovi nepramení ich snaha len v jeho funkcii odmeny. Keď sme sa pýtali rodičov, dokedy podľa nich ich deti verili na magický svet, v ich odpovediach sa veľmi často objavovalo, že išlo o obdobie, keď sa ich deti dozvedeli, že Ježiško neexistuje. Taktiež sa zdá, že rodičia samotní prežívajú sviatky inak, kým sa ešte v ich domácnosti verí na Ježiška. Nemá to vplyv aj na to, ako vnímajú svoje dieťa? Nepovažujú jednu etapu jeho detstva za ukončenú práve tým, že už neverí v magické veci? Toto sú otázky, na ktoré však na základe nášho materiálu nedokážeme poskytnúť odpovede.

Z analýzy rozhovorov však vyplýva, že rodičia sa nielen snažia udržať tajomstvo, ale zároveň využívajú túto funkciu odmeny kedykoľvek počas roka, na sklonku roka pravdepodobne častejšie. V prípade, že už staršie dieťa o skutočnosti vie, rodičia mu jasne dávajú najavo, že si neželajú, aby o túto ilúziu pripravilo aj mladšieho súrodenca. Je však zaujímavé, že niektoré deti si rodičovské prerieknutia, či nekompletné informácie zo školy dokážu spracovať tak, aby im nenarušili vieru v Ježiška. *„Tam se vždycky zapomenu a řeknu, že sme jí to koupili k Ježíškovi, pak si uvědomím, že to vlastně přinesl. A ona – „Ne, to mi přinesl.“ Takže jí to ještě nedochází, naštěstí.“*²⁰⁸ Ďalšie z detí sa rozhodlo, že jednoducho bude dávať darčeky i ono. *„Verí, ale už prišla zo školy s tým, že aj ona bude dávať darčeky.“* Na otázku, ako si to doma vysvetlili, odpovedala matka : *„Nijak, lebo jej sa to neprotivilo s tým, že Ježiško nosí. Len povedala, že AJ ona bude nosiť darčeky. A čakala od Ježiška“.*²⁰⁹

Zaujímalo nás, ako si deti Ježiška predstavujú. *„On je dobrý a odpúšťa všetkým, čo robia zle. A rozdáva darčeky. On je už veľký, ak keď sa mu hovorí Ježiško.“*²¹⁰ Sumarizovať nasledujúcu výpoveď dieťaťa do jedného vyjadrenia by bolo na škodu veci a preto uvádzame celú pasáž z rozhovoru celú.

A: Ježiško je dobrý a robí dobré veci.

J: Ako on vyzerá? Je starý, mladý, veľký, malý?

A: Veľký, ako už dospelý. Má také dlhé vlasy, má takú bradu a má nad sebou toto také svätecké...

J: Svätožiaru? Taký kotúč?

A: Hej toto...

---

²⁰⁸ Otec (35), 8. rozhovor

²⁰⁹ Matka (45), 9. rozhovor

²¹⁰ Sofia (6), 6. rozhovor

J: *A on teda nosí darčeky?*
 A: ...
 J: *Si teraz pokývala hlavou aj hej aj nie,... tak ako to je?*
 A: *On nosí.*
 J: *A jak to on vie, komu čo má doniesť?*
 A: *Lebo on vstúpi aj do mysli.*
 J: *Vstúpi do mysli a tak vie, či sme boli dobrí?*
 A: *Ne. On počuje, čo si myslíme v mysli.*
 J: *A potom vie čo?*
 A: *A potom vie, čo my chceme pod stromček.*
 J: *Aha, a jak vie, či sme boli dobrí?*
 A: *No ta on sa pozerá na Zem.*
 J: *On nie je na Zemi?*
 A: *On je na mraku. Stamad' pozerá na Zem.*
 J: *Jasné, a jak to on potom stíha?*
 A: *No on má čas, on sa rýchlo pozerá a on má veľkú hlavu a také veľké oči má...*
 J: *Aha, že veľa vidí?*
 A: *Áno.*²¹¹

Zdá sa teda, že deti (ak sa ich na to pýtame) si dokážu ohľadom Ježiška vytvoriť svojské vysvetlenia, ktoré sú dokonca do istej miery vnútorne konzistentné. Ide pri tom o dievča, ktoré sa rozhodlo tohto roku nosiť darčeky spolu s Ježiškom.

Ďalšie z dievčat sa len tohto roku dozvedelo, že Ježiško darčeky nenesí. Na jej odpoveď, že jej to nebolo ľúto však zareagovala jej matka nasledovne: „*Bolo bolo. V aute mi hovorila – „mamka, to naozaj Ty?“ tak ľútoštivo. Tak som videla, že to nechcela pripustiť, že či to je naozaj pravda. Deti chcú aby to tak bolo*“.²¹² Jej dcéra dodala, že jej to ale stále nesedí. „*No ale mne to bolo podozrivé, lebo ja som cez deň povedala, že chcem také farby a mama nikde nebola počas dňa a večer farby boli...*“²¹³ Zdá sa, že rodičia odvádzajú pri snahe udržať dieťa vo viere v Ježiška naozaj dobrú prácu a dieťa má čo robiť, aby pochopilo, že za tým naozaj stoja oni. Najmä ak si o jeho existencii samo konštruuje vlastnú teóriu. Na druhej strane, deťom, ktoré to prekuknú skoro, rodičia tvrdia, že hoci darčeky nakupujú oni, tak v istom zmysle ide aj tak o dary od Ježiška.

Len jedno z detí hovorilo v súvislosti s odhalením pravdy o Ježiškovi o sklamaní. „*Také sklamanie. Taký prvý dojem, že to nie je on, tak také sklamanie trošku*“.²¹⁴ Ostatné deti poukazovali na to, že darčeky dostali aj tak. „*Ja neviem, také normálne to bolo. Aj*

²¹¹ Alexandra (6), 9. rozhovor

²¹² Matka (38), 5. rozhovor

²¹³ Tamara (11), 5. rozhovor

²¹⁴ Natália (12), 4. rozhovor

*tak som sa tešila na darčeky. Nech je to od kohokoľvek, aj tak to poteší.*²¹⁵ Čaro síce pominie, no darčeky ostávajú a to je pre deti to hlavné.

Rodičia prichádzajú o magické pozadie tohto výchovného prvku, ostáva už len on samotný. Koniec koncov, predsa hroziť dieťaťu tým, že nedostane darčeky od nich, mu môžu stále. Ale musíme uznať, že v takejto podobe už nemá spomínaná forma odmeny taký šmrnc a pravdepodobne ani efekt, čo rodičia vedia tiež .

---

²¹⁵ Gabriela (16), 5. rozhovor

4.3. Interpretácia zaujímavých momentov

Na základe analýzy rozhovorov bolo možné vytvoriť niekoľko kategórií, ktoré našli svojich predstaviteľov v každom z rozhovorov a venovali sme sa im v predošlých kapitolách. Okrem toho sme sa stretli aj s niekoľkými zaujímavými detailmi, ktoré nemali taký globálny charakter ako vyššie spomínané kategórie. V niektorých prípadoch išlo o zaujímavé postrehy rodičov, v iných o pozoruhodný mechanizmus správania sa u detí, či o proces vyrovnávania sa s informáciou o Ježiškovi.

Spomienky

Jedna z matiek sa počas rozhovorov vyslovila, že rozprávky k detstvu patria. Zaujímalo nás, či patrili aj k ich detstvu. Nie všetci si však dokázali spomenúť. Ak sa lepšie pozrieme na situácie, na základe ktorých si rodičia spomínajú na strašenie a aj rozprávanie rozprávok zo svojho detstva, všimneme si, že za ich zapamätaním stoja okolnosti týchto situácií. Pokiaľ si na to rodič spomínal, tak k danej aktivite dokázal pridať aj postreh o tom, za akých okolností sa daná aktivita vyskytovala. Strašenie ani rozprávanie alebo čítanie rozprávok pravdepodobne nie je „hodné zapamätania“, ak sa vyskytuje v našej minulosti samotné, bez nejakého iného (najlepšie výraznejšie emocionálneho) významu, ktorý by sa s ním spájal. Aj keď by malo pre všetky deti predstavovať rozprávanie rozprávok príjemné chvíle, nezapamätali si ho.

O emocionálnom potenciáli strašenia samotného ani nemusíme hovoriť, no zrejme pokiaľ nebol vyvolaný strach extrémny (ako u jedného z otcov), nestálo za to si pravidelné strašenie zapamätať. Aj rodičia, ktorí najprv hovorili, že im ich rodičia nečítali, alebo nestrašili ich, nakoniec sami predsa tvrdili, že je ale dosť možné, že si len nespomínajú. Túto hypotézu by mohol podporiť aj fakt, že jedno z detí si už teraz, vo veku 11 rokov, nedokázalo bez pripomenutia spomenúť na to, že mu matka pravidelne čítala. Podľa matky pritom išlo o ich spoločnú obľúbenú činnosť.

Ak by sme s mladšími deťmi (u ktorých je vyššia pravdepodobnosť, že na rozhovor, ktorý s nami viedli, do svojej dospelosti zabudnú) zopakovali podobný výskum v ich dospelom veku, keď sami budú rodičmi, čo by sme zistili? Možno by sme zistili, že by si, rovnako ako ich rodičia, spomínali na čítanie rozprávok a strašenie len za určitých podmienok.

Opakovanie jednej rozprávky

Niektorí z rodičov upozorňovali na fakt, že ich deti si v určitom období žiadali jednu a tú istú rozprávku mnohokrát dookola. Striktne vzaté, podľa Bettelheima predstavuje toto opakovanie jedného rozprávkového motívu narazenie na niektorý z vývinových problémov, ktoré dieťa vo svojom vnútri aktuálne rieši. Rozprávka v ňom rezonuje z toho dôvodu, že mu ponúka vysvetlenie i riešenie tohto problému (2000).

Dovoľme si však namietnuť. V prvom rade, na základe výpovede matky môžeme povedať, že nešlo vždy o jednu obľúbenú rozprávku, ale že v istom období si jej deti žiadali opakovanie každej novopočutej rozprávky. Je pravdepodobné, že všetky rozprávky v istom zmysle „narážajú“ na konflikty sprevádzajúce vnútorné procesy. No domnievať sa, že by všetky tieto príbehy „rezonovali“ v deťoch rovnakou intenzitou iba z toho dôvodu, sa nám nezdá ako vhodné vysvetlenie. Ak sa však zameriame iba na opakovanie a na chvíľu vynecháme fakt, že ide o opakovanie rozprávkových motívov, získame na vec iný pohľad.

Deťom nemusí ísť o konkrétny príbeh, ale len o jeho zopakovanie. Táto potreba detí opakovať jeden príbeh, až kým ho nepoznajú dobre (alebo kým to rozprávač vydrží), by preto mohla byť lepšie vysvetlená na základe Freudových myšlienok o slasti, ktorú dieťa získava z opakovania a o ktorej hovoríme vyššie (str. 56).

Deti „predstierajú“ čítanie rozprávky

V dvoch prípadoch tvrdili rodičia, že ich dcéry sa občas hrávali tak, že svojim bábkám, ale aj im, čítali rozprávky z rozprávkových kníh. Upozornili pri tom, že išlo o obdobie, kedy ešte nevedeli čítať a príbehy mali podobu kompilátov rôznych rozprávok, ktoré už dovedy poznali. Išlo len o číre napodobovanie činnosti dospelého? V jednej z týchto rodín však svojej dcére nerozprávajú rozprávky pravidelne a ani často (na základe vlastnej výpovede), takže o imitáciu bežného správania zrejme nešlo.

Bettelheim tvrdí, že „mnoho detí sa s rozprávkou hrá, lenže to je možné iba vtedy, ak už dieťa rozprávku pozná, pretože samé by si ju nikdy nevedelo vymyslieť“.²¹⁶ Je pravda, že tieto dva prípady o tom svedčia, pretože tieto deti prišli so styku s rozprávkou predtým, než ich začali samé „čítať“. Avšak jedna z matiek hovorí, že „ona si sama radšej tvorí a vymýšľa nové“.²¹⁷ Potrebovala by aj ona naozaj rozprávky najprv počuť, alebo by si dokázala vytvoriť vlastné príbehy aj bez nich? Podľa J. R. R. Tolkiena deti

²¹⁶ BETTELHEIM, B. (2000) : Za tajemstvím pohádek. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, str. 57

²¹⁷ Matka (32), 6. rozhovor

nepotrebujú s fantáziou žiadne oficiálne zoznamovanie prostredníctvom rozprávkových príbehov. Oni v nej totižto žijú, o čom podľa neho svedčí to, že deti si sami vytvárajú príbehy o svojich hračkách. Samotný proces hry s nimi je vlastne tvorením fantastického príbehu (1992).

Paradox

Niektoré z matiek sa počas rozhovoru vyjadrili, že strašenie bosorkami, čertmi a celkovo nadprirodzenými bytosťami považujú za zavádzanie, dokonca až klamanie dieťaťa. V tomto zmysle by sme ale za psychologicky rovnocenné procesy mohli považovať aj všetky rozprávkové príbehy, či pestovanie Mikuláša a Ježiška. Mikuláš a Ježiško predsa predstavujú opačný pól strašenia zápornými postavami – sú predsa taktiež motivátormi k zmene správania, ibaže ich sú pozitívni.

Deti nemotivujú strachom zo separácie, ale ich vlastným záujmom o materiálnu odmenu. Lenže matky vidia zavádzanie iba v strašení, ktoré tým pádom odmietajú. Nie však v rozprávkach ani v Ježiškovi, pretože tie svojim deťom aktívne prezentujú. Vzhľadom na to, že všetky tieto fenomény sú sytené magickými prvkami nášho folklóru (aj náboženských predstáv) a sú teda nereálne, považujeme ich vyjadrenia za paradoxné.

Detské „ježiškovské“ tabu

U detí, ktoré sú už podľa slov jednej matky „poučené“²¹⁸ o Ježiškovi, sa stretávame s rôznymi spôsobmi ako s touto informáciou nakladajú. Kým niektoré sa s informáciou zmierili rýchlo a dokonca zistili, nakoľko cenná je pre rodičov, tak iné sa aj napriek „dôkazom“ pevne držia pôvodnej magickej predstavy. Ide o dva naozaj protichodné postoje a preto sa im budeme venovať podrobnejšie.

V prvom prípade ide syna, ktorý z pomsty povedal pravdu o Ježiškovi svojej sestre. *„Minulý rok som musela Norkovi povedať pravdu, lebo sa mu v škole deti vysmievali, že ešte verí na Ježiška. A keďže sa mi chcel pomstiť za to, že som mu niečo zakázala, tak mi povedal, že to povie Radke a aj jej to povedal, že Ježiško neexistuje.“*²¹⁹ Chlapec tu s informáciou o Ježiškovi naozaj narába ako s čímisi veľmi hodnotným. Sám pravdepodobne dlho bojoval s pochybnosťami o pravde – to, že mu matka musela potvrdiť to, čo mu spolužiaci v škole hovorili predsa znamená, že dokým mu to nepotvrdil rodič, boli to pre neho iba pochybnosti, nie fakt, s ktorým by sa mal zmieriť. Taktiež to

---

²¹⁸ Matka (34), 2. rozhovor

²¹⁹ Matka (36), 1. rozhovor

môže naznačovať, že jednoducho veriť chcel, no nakoniec boli dôkazy o opaku až príliš okaté.

Ako náhle o to čaro prišiel, cena informácie stúpila ešte vyššie. A vzhľadom na to, že sa touto informáciou rozhodol matke pomstiť, musel vedieť, že matke veľmi záležalo na tom, aby sa dcéra ešte nedozvedela tajomstvo o Ježiškovi. Na jednej strane je to matka, kto zaobchádza s pravdou o Ježiškovi ako s tabu, no jej syn toto tabu preberá. Vie, že sestre prezradza veľké tajomstvo, ktoré ju zmení. Je to, ako keby jej prezradil, odkiaľ sa berú deti.

V druhom prípade ide o jedenásťročnú dcéru, ktorá odmieta prijať fakt, že Ježiško darčeky nenosí. Podľa jej matky je obdobie, kým dieťa ešte verí tým najkrajším a snažila sa preto, aby jej deti verili dlho, no v tomto čase už na tradícii nelipne. Hoci sa už s dcérou o tom „ako to naozaj je“ rozprávali, tá s touto informáciou pracovať odmieta. *„Na Ježiška už tri roky tuší, alebo vie, že to kupujeme my. Ale ona si to nepripustí a povie – „Nie, to Ježiško“. V škole jej to vyvracajú a ona stále tvrdí, že nie – „ja som povedala, že Ježiško nosí, žiadni rodičia nekupujú. My máme taký zvyk, že po večeri som vyšla z izby a zazvonila roľničkou. No a ona sledovala stopy a každému tvrdila, že to sú stopy po soboch. Aj keď sme do kostola na polnočnú išli, tak to dieťa v kuse v tom bolo.“*²²⁰

Matka tu popisuje zaujímavý proces, akým si dieťa snaží udržať čaro Ježiška, aj napriek tomu, že je s pravdou oboznámené. Ani sociálny „nátlak“ spolužiakov nemá na jej vieru vplyv, na rozdiel od vyššie spomínaného chlapca. Je otázne, prečo má pre ňu udržanie tohto tajomstva taký veľký význam, no zjavne ide o čosi pre ňu výrazne významné. Podobne ako chlapec, aj ona s Ježiškom narába ako s tabuizovanou témou – akoby svojim správaním hovorila : „dobré, ja už síce viem, že je to inak, ale môžeme sa stále tváriť, že to neviem“. Vysvetlenie pre toto zvláštne spojenie reality s udržiavaním ilúzie, by nám opäť mohli poskytnúť Fredove myšlienky.

Freud popisuje podobný mechanizmus spoločne pracujúcej rozpoltenosti, ktorá nastala pri konfrontácii požiadaviek reality s pudom. *„Na jednej strane odmieta za pomoci určitých mechanizmov realitu a nenechá si nič zakázať, no na strane druhej zároveň s tým nebezpečenstvo reality uznáva, berie na seba strach pred ňou ako symbol utrpenia a pokúša sa neskôr pred ňou ubrániť.“*²²¹ Dieťa sa rozhodlo, že si toto tabu ponechá, nestotožní sa s realitou a bráni si ho. *„Musíme pripustiť, že je to veľmi šikovné riešenie tohto problému. Obe sváriace sa strany dostali svoj diel: pud si smie ponechať*

²²⁰ Matka (30), 7. rozhovor

²²¹ FREUD, S. (1996) : *Spisy z pozůstalosti*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, str. 63

svoje uspokojenie, realite bola prejavená náležitá úcta.“²²² Dievča predsa v realite hľadá dôkazy o tom, že tam Ježiško bol. Nachádza stopy po soboch²²³, ktoré predsa fyzicky reálne sú a používa ich ako dôkazový materiál pre podporu ilúzie.

Informácia o Ježiškovi musí pre deti predstavovať silný zážitok, ktorý zrejme od základov pozmení nasledujúce detské vnímanie. Ukazuje sa, akoby deti už neboli tými istými deťmi, keď sú raz poučené. A taktiež sa zdá, že sú si toho deti vedomé. Niektoré deti uviedli, že v čase, keď sa dozvedeli pravdu o Ježiškovi, prestali veriť aj na ostatné nadprirodzené strašidlá. Vysvetlením tejto náhlej straty viery by mohlo byť aj to, že Ježiško (na rozdiel od ďalších bytostí) je rodičmi systematicky zrealňovaný – ilúzia jeho zázračným obdarovaním je v niektorých rodinách priam dokonalá. Keď raz dieťa pochopí, že to, čo považovalo za súčasť reality, je vlastne len dobre prezentovaný trik, má plné právo byť voči informáciám o ďalších bytostiach podobného charakteru skeptické.

---

²²² Tamtiež, str. 64

²²³ Opomeňme pritom fakt, že si dieťa pletie charakteristiky Santa Clausa, ktorý má v záprahu sobov, so stredoeurópskou predstavou o Ježiškovi.

5. Diskusia

Výsledky analýzy získaného materiálu sa s teoretickými podkladmi v niečom zhodujú, v niečom zase nie. Výsledky a ich interpretácie sme v niektorých prípadoch obohatili o teoretické rámce, z ktorých sa buď vymykajú, alebo s ktorými súhlasia, priamo na mieste. Ide predsa len o čiastkové výsledky, ktorých opätovné zhŕňanie a dopĺňanie by mohlo pôsobiť duplicitne. Na tomto mieste sa preto budeme venovať len niekoľkým bodom, ktoré vyššie nezazneli, alebo im nebol venovaný dostatok priestoru.

Na základe vyššie spomínaných kategórií, ktoré sme jednotlivo rozoberali, môžeme povedať, že rozprávky predstavujú aktívnu súčasť detského sveta. Rodičia naozaj používajú rozprávkové príbehy ako večerný rituál – rozprávku na dobrú noc, no deti pri tom nikdy nezaspia. Deti uviedli, že najčastejšie je rozprávačom týchto rozprávok ich matka, ktorá ich večer ukladá spať. Čítanie a rozprávanie príbehov je naklonené dieťaťu, rodičia mu vychádzajú v ústrety pri výbere rozprávky a často pracujú na svojom prejave, aby bol pre ich deti čo najpríťažlivejší. Musíme však konštatovať, že podobne ako Bocánová (2005) aj my sme sa dopracovali k výsledku, že deti uprednostňujú pozeranie rozprávok v televízii. Dozvedeli sme sa však, že deti sa rozprávania/čítania rozprávok dožadujú od rodičov aj napriek tomu, že sú pre ne filmové a animované rozprávky lákavejšie.

Kris sa domnieval, že *„dospelým, ktorí sa na slávne rozprávkové knihy dívajú už pohľadom dospelého, musí fakt, že deti ich obľubujú, pripadať nepochopiteľným.“*²²⁴ Rozprávky sú predsa plné krutosti, hrozieb a násilia, ktoré je páchané práve na deťoch, takže by bolo iba logické, keby sa deťom nepáčili. Opak je však pravdou. V prvom rade, deti tieto príbehy naozaj obľubujú. A v druhom rade, rodičia (dívajúci sa na rozprávku očami dospelého) si poväčšine takýto obsahový rozpor rozprávok neuvedomujú.

Ako sa iní autori správne domnievajú (Bettelheim, 2000; Černoušek, 1990), rodičia nerozumejú symbolike, obsiahnutej v rozprávkových motívoch, dôležitejšie je, že si ju veľmi často ani nevšimnú. Ešte zarážajúcejšie však pôsobí fakt, že niektorí rodičia sa nad obsahom rozprávkových príbehov nikdy ani nezamysleli, i keď ich svojim deťom čítali. Môžeme prehlásiť, že väčšina rodičov sa o symboliku v deji rozprávok nezaujímal a o tejto téme sa pravdepodobne prvýkrát rozprávali až s autorkou počas výskumných rozhovorov. Hoci pre nás je symbolika obsiahnutá v rozprávkových materiáloch zjavná, rodičia rozprávky prezentujú svojim deťom v dobrej viere, že im ponúkajú nevinné

---

²²⁴ KRIS, E. (1965) : Psychoanalytic explorations in art. New York : International Universities Press, str. 42

príbehy, z ktorých sa ich dieťa dokáže niečo naučiť. O tom, že by špecificky prežívali atmosféru rozprávania sa nikto z rodičov nevyslovil.

V prvom rade hovorili o morálnom posolstve rozprávok a v ďalšom badali v rozprávaní/čítaní príbehu možnosť, ako obohacovať detskú slovnú zásobu, alebo učiť dieťa správnej vetnej skladbe – takže zlepšovať jeho komunikačné schopnosti. To, že majú podľa nich rozprávky moralistický podtón výrazne koreluje s pohľadom jedného z citovaných autorov. Hoci boli Bettelheimove myšlienky v práci citované na mnohých miestach, ukazovali sme, že nie so všetkými jeho názormi je možné, či dokonca vhodné, súhlasiť. Jeho dielo bolo svojho času jediným odborným počinom, ktorý sa v našich podmienkach venoval psychologickému výkladu rozprávok a pravdepodobne ovplyvnil aj ďalších autorov. Pravdou však je, že sa na rozprávky díval moralizujúcou optikou, ktorá významy mnohých symbolov skresľuje. Výraznejšie sa kritike jeho diela venovala Šimotová (2010). Taktiež Kučera sa domnieva, že Bettelheimovo moralizovanie nie je najvhodnejším rámcom pre vysvetľovanie rozprávok. Posolstvo rozprávok podľa neho tkvie skôr v informovaní poslucháča o tom, že isté vnútorné prežívané procesy, nech sa zdajú akokoľvek nebezpečnými, sú v skutočnosti normálne. Kučera hovorí : „*Noc má svoju pravdu, ale platí den.*“²²⁵

Hoci sa väčšina citovaných autorov zhodla na tom, že rozprávky sú určené deťom a hovorili o tom aj rodičia vo výskume, nie všetci sa domnievajú, že rozprávky patria do detskej izby. „*Spojenie detí a rozprávkových príbehov je v skutočnosti nešťastím našej rodinnej histórie. Rozprávkové príbehy boli v moderne vzdelanom svete odkázané do detskej izby, rovnako ako je tam premiestnený otlčený alebo staromódny nábytok, a to predovšetkým preto, že dospelí ich už nechcú a nevadí im, ak s nimi zle zaobchádza. Nie sú to deti, kto o tomto rozhoduje. Deti... nemajú rozprávky ani radšej, ani im nerozumejú lepšie ako dospelí, rovnako ako rozprávky majú radi množstvo iných vecí.*“²²⁶

V tomto smere musíme dať za pravdu Tolkienovi, rodičia naozaj rozprávkam „nerozumejú“ a ani sa o to nesnažia. Tradícia rozprávania rozprávkových príbehov sa však javí v našich kultúrnych podmienkach natoľko zžitá s výchovou detí, že nám Tolkienova námietka ohľadom adresovania rozprávok nemusí byť po chuti. V teoretickej časti sme sa zaoberali jednak teóriami, ktoré sa snažili vysvetliť pôvod a význam rozprávkových motívov, jednotlivými motívmi konkrétne v priebehu času, ako aj významami, ktoré ponúkajú ich symbolické vyjadrenia. Folkloristické teórie hovoria

---

²²⁵ Citácia na základe konzultácie k diplomovej práci.

²²⁶ TOLKIEN, J. R. R. (1992) : Pohádky. Praha : Winston Smith, str.143

(psychoanalytické naznačujú), že rozprávkové motívy sa vyčlenili z rituálu, alebo mýtu. Presnejšie z iniciačného rituálu, ktorým sa dieťa zasvecovalo do tajov dospelého života. Rozprávky pri svojom vzniku naozaj neboli adresované deťom, ale pubescentom – „deťom“ na prahu dospelosti. O tom, na koho presne smerovali orálne šírené rozprávkové motívy, môžeme polemizovať na základe niekoľkých etnologických štúdií (Bocánová, 2005; Dundes, 1988, 1989). No ani Perraultove rozprávky neboli pôvodne adresované deťom (Jean, 2007), a Andersen sa taktiež orientoval aj na dospelú populáciu.

Rozprávky podľa psychoanalytického výkladu ponúkajú vhlád do problematiky odipovského komplexu, medzigeneračných bojov a sexuality, s ktorými dieťa musí vo svojom vnútri nejako pracovať a informujú ho o tom, že ide o normálne procesy. Bez ohľadu na fakt, že sa na to pravdepodobne nikto nepýtal, môžeme sa domnievať, že by nám toto o význame rozprávok deti nikdy nepovedali. Z detských výpovedí síce nepriamo vyplýva, že niečo na tých klasických rozprávkach vidia a páči sa im aj atmosféra rozprávania príbehu, no rozhodne nejde o informácie, ktoré by mohli priamo podporiť toto tvrdenie. Zdá sa však, na základe výpovedí niektorých z rodičov i niekoľkých štúdií, že rozprávky v dieťati rezonujú a dokonca majú priamy vplyv na jeho správanie.

A čo také by mohli rozprávky ponúkať dospelým? Jedna z matiek sa počas rozhovoru vyjadrila, že rozprávky môžu povzbudiť človeka v ťažkých časoch, že mu poskytnú útechu a dodajú silu vydržať to, čo si naň život pripravil.

Tolkien – zástanca názoru, že rozprávky sú venované dospelým, ibaže sú nepochopené, je podobného názoru. „*Rozprávky taktiež ponúkajú – v zvláštnej miere či zvláštnym spôsobom – nasledujúce : Fantáziu, Obnovu, Únik, Útechu, teda také veci, ktoré deti spravidla potrebujú menej ako dospelí.*“²²⁷

Taktiež by bolo vhodné na tomto mieste upozorniť na niekoľko postrehov ohľadom metodologickej stránky práce. V prvom rade, práca mala mapujúci charakter, takže rozhovory skôr sondovali po problematike. Zámerom práce nebolo určenie konkrétnych vzťahov, ktoré z rozprávania/čítania rozprávok a strašenia nadprirodzenými bytosťami vyplývajú, ale zistiť, ako tieto aktivity zapadajú života dnešných rodín.

O tom, že išlo o malú vzorku na utvorenie relevantných záverov v niektorých kategóriách, upozorňujeme už vyššie. Ochota rodín zúčastňovať sa podobných výskumov však nie je veľmi vysoká, čo vlastne vidieť aj na zastúpení členov v jednotlivých rodinách, ktoré sa výskumu zúčastnili. Výsledky by taktiež pôsobili oveľa spoľahlivejšie,

---

²²⁷ TOLKIEN, J. R. R. (1992) : Pohádky. Praha : Winston Smith, str.154

ak by sa rozhovorov zúčastnilo viacero zástupcov mužského pohlavia, ako na strane otcov, tak aj na strane synov. Pravdepodobne by však bolo prínosným aj prípadné pozmenenie otázok, resp. pridanie istých otázok, smerujúcich viac na vnútorné prežívanie rodičov i detí, ktoré by pravdepodobne pomohli odhaliť viaceré procesy, spojené s problematikou.

Aj napriek tomu však môžeme povedať, že práca splnila stanovený cieľ a okrem odpovedí na vytýčené otázky priniesla aj ukážku zaujímavých fenoménov spojených s rozprávaním/čítaním rozprávok a strašením nadprirodzenými bytosťami.

Záver

Na začiatku sme stáli pred otázkou, akým spôsobom vlastne rozprávky vznikli. Pri hľadaní odpovede na túto otázku, sme sa na rozprávky snažili dívať z viacerých strán.

Rozprávkové motívy (a fantastický svet všeobecne) patria k veľmi zaujímavým prejavom ľudskej tvorivosti. Ich skúmaniu sa sporadicky venovalo a aj venuje niekoľko odborov, ktoré sa spôsobom sebe vlastným pokúšajú interpretovať vznik i významy niektorých symbolov, ktoré fantastický svet ponúka. Kým folkloristické teórie hľadajú v rozprávkových motívoch odkazy na pôvodné mýty a iniciačné rituály, z ktorých sa podľa nich jednotlivé rozprávky vyčlenili, psychoanalytická teória badá mnohé podobnosti medzi rozprávkou a snovou prácou.

To, že sa rozprávkové motívy šírili (spolu s iným poznaním) orálnym tradovaním po dlhý čas, je všeobecne známy fakt. Nástupom zberateľov sa však rozprávky nestali zachovanými pre budúce generácie vo svojej skutočnej podobe. Všetci zo zberateľov boli vlastne ich upravovateľmi, ktorí sa k týmto zásahom do zozbieraného materiálu napokon aj sami priznávali. Niektorí to robili z dôvodu, že pôvodné texty predstavovali nevhodný materiál pre vyššiu spoločenskú triedu (Perrault), iní z dôvodu, že sa im jednotlivé príbehy zdali sami o sebe neucelené a niektoré detaily málo jasné (Grimmovci) a iní zase rozprávky zjemňovali pre svojich detských poslucháčov (Dobšinský). Napriek tomu, že sa z rozprávok pravdepodobne vytratil niektoré „nevhodné“ detaily, rozprávky naďalej hovoria svojou vlastnou rečou a nestrácajú silu.

Z psychoanalytického hľadiska obsahujú rozprávky symbolické odkazy na procesy spojené s prežívaním oidipovského komplexu, medzigeneračných svárov a s úskaliaми sexuálneho dozrievania. Pri bližšom pohľade na niektoré rozprávky a v nich obsiahnuté symboly sme dospeli k názoru, že psychoanalytické interpretácie obstoja pri vysvetľovaní významu mnohých rozprávkových motívov a vysvetľujú aj zmysel toho, prečo orientujeme rozprávky na deti. V jednotlivých štádiách vývinu ich uisťujú o tom, že to, čo sa deje v ich vnútri, je normálnym procesom. Nehovoriac o tom, že rodič ako rozprávač tohto príbehu, je pravdepodobne jediným nositeľom odkazu, ktorému dieťa jeho „skrytú“ správu uverí. Inými slovami, je to práve rodič, ktorý ho prostredníctvom rozprávky uisťuje o tom, že to čo, prežíva je normálne.

Deti teda svojim rodičom dôverujú a veria im, aj keď ich rodičia strašia nadprirodzenou bytosťou. Takáto predstava v nich veľmi často vyvolá strach, ktorý je

zodpovedný za to, že dieťa zmení svoje správanie, tak ako si to jeho rodičia želajú. Strach dieťaťa pri predstave, že si ho so sebou odvedie strašidlo pravdepodobne pramení v strachu z odlúčenia od osoby, ktorá plní jeho potreby.

Deťom sú záporné magické postavy prezentované v rozprávkach, no nejde iba o rozprávkovo nadprirodzené postavy, ktorými rodičia strašia. Mikuláš a Ježiško, ak sa na nich dívame bez náboženskej optiky, predstavujú kladné nadprirodzené bytosti, ktoré deti obdarúvajú. Plnia tak psychologickú funkciu formy odmeny.

„Rozprávkové rozhovory“ priniesli ovocie vo forme odpovedí na otázky ohľadom rozprávok i strašenia nadprirodzenými bytosťami. Rodičia svojim deťom po väčšine rozprávky čítajú, iba málo rodičov sa odhodlá príbehy rozprávať, či dokonca si ich vymýšľať. Taktiež sa ukázalo, že častejšími rozprávačmi rozprávok sú matky, ktoré tieto príbehy svojim deťom čítajú v čase, keď ich ukladajú spať. Dieťaťu čítajú na dobrú noc, no dieťa počas príbehu nikdy nezaspí, poväčšine si žiada ďalšie. Medzi dôvodmi, ktoré ich vedú k prezentovaniu rozprávok, sa najčastejšie objavovali vyjadrenia o tom, že rozprávky obsahujú morálne ponaučenie, ktorému dieťa rozumie. Rozprávky podľa nich hovoria hlavne o nástrahách, ktoré na dieťa číhajú, pred ktorými by sa mali mať deti na pozore, prípadne ukážky správania, ktorého by sa mali vyvarovať. Okrem toho, samotné čítanie pre nich predstavuje možnosť ako obohatiť detskú slovnú zásobu, resp. zlepšiť komunikačné schopnosti dieťaťa.

V obsahu jednotlivých rozprávok videli rodičia „iba“ boj dobra so zlom a hoci nás niektorí z rodičov upozornili na to, že niektoré detaily rozprávok sú podľa nich príliš násilné alebo kruté, či nelogické, tak vo všeobecnosti sa dá povedať, že sa na rozprávky kritickým okom rozhodne neďívajú a sexuálnu symboliku prehliadajú úplne. Očakávajú, že deti sa stotožnia s dobrými postavami a budú konať ako oni. Keď sme sa detí pýtali na ich vnímanie a prežívanie čítania rozprávok, odpovedali nám, že hoci sa im páči, keď im rodič číta, tak oveľa lákavejšie sú pre ne rozprávky v televízii. Aj napriek tomu sa mnoho rodičov (a i detí) vyjadrilo, že dieťa po ňom to čítanie rozprávky chce. Na tom, keď rodič rozprávku číta, sa deťom explicitne páčilo to, ako im rodičia čítajú – najmä menenie hlasov. Môžeme sa však domnievať, že deti sami nevedia popísať, čo sa im na tom tak páči. Zdalo sa totiž, že oveľa viac než príbeh samotný, sa im páči atmosféra, ktorá pri rodičia pri čítaní rozprávky vytvárajú. Najobľúbenejšie rozprávky si deti sami delili na rozprávky z kníh a rozprávky „z telky“. Víťazne pritom vychádzali rozprávky ako Červená Karkuľka, Snehulienka a sedem trpaslíkov, Popoluška. Popoluška sa však objavovala aj medzi obľúbenými rozprávkami „z telky“ (Tri oriešky pre Popolušku).

Ukázalo sa taktiež, že rodičia používajú na strašenie čertov, ušov s veľkým vrecom, cigánov, v jednom prípade aj ježibabu a smetiarov. Všetky tieto strašidlá majú okrem personálneho zjavu aj ďalšiu spoločnú charakteristiku. Rodičia nestrašili tým, že ich deti tieto strašidlá len potrestali. Trestom pre deti malo byť to, že si ich táto bytosť so sebou od rodiny odvedie – inými slovami trvalá separácia od rodičov. V teoretickej časti sme sa vyjadrili, že detský strach z týchto nadprirodzených postáv môže prameniť v tom, že podľa dieťaťa by mu takéto strašidlo nebolo schopné uspokojivo naplniť potreby. Ukázalo sa, že deti sa naozaj obávajú toho, že si ich dané strašidlo odnesie so sebou.

Naopak kladné nadprirodzené bytosti – Mikuláš a Ježiško predstavujú pre deti šľachetných darcov, rozlišujúcimi medzi deťmi dobrými a zlými. Rodičia využívajú tento ich selektívny prístup k obdarúvaniu a svoje deti napomínajú – strašia aj tým, že vševidiaci Mikuláš a Ježiško im za trest nič nedonesú. Pracujú s nimi ako s formou odmeny, vďaka ktorej je dieťa ochotné meniť svoje správanie v želanom smere. Samozrejme len do času, kým na nadprirodzený svet verí. Okrem týchto zistení sa v rozhovoroch objavili aj ďalšie zaujímavé momenty ohľadom čítania rozprávok a strašenia. Deti s informáciou o Ježiškovi narábajú ako s tabu a niekedy sa zdá, že pravdu o ňom ani poznať nechcú.

Z rozprávkových príbehov, čítaných po večeroch pred spaním sa stávajú rozprávkové filmy a z poverového správania zostávajú živé iba niektoré zlomky. Fantastický svet akoby do racionálneho sveta nepatrí. No aj napriek tomu si rodičia večer sadajú k svojim deťom s rozprávkovou knihou v rukách, občas na dieťa zvolávajú čertov a pripomínajú mu, že ak nebude počúvať, tak mu Ježiško nič nedonesie. Zdá sa teda, že rozprávkový svet nám stále má čo povedať, ale pravdepodobne prechádza ďalšou zo svojich zmien.

Použitá literatúra

1. BETTELHEIM, B. (2000) : *Za tajemstvím pohádek*. : Proč a jak je číst v dnešní době. Praha : Nakladatelství Lidové noviny.
2. BOCÁNOVÁ, M. (2005) : Rozprávka – postavenie, funkcie, význam a zmeny v súčasnosti. In: HLÔŠKOVÁ, H. (2005) : *Folklór v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc.* Bratislava : Ústav etnológie SAV.
3. BONDS – RAACKE, J. M. (2006) : Cinderella and Sleeping Beauty : Developing a Course on Disney and Fairytale Movies. In: *Journal of Instructional Psychology*. Vol. 35, No. 3.
4. COLLIER, M. L.; GAIER, E. L. (1958) : Adult Reactions To Preferred Childhood Stories. In: *Child Development*. Vol.29, No.1.
5. CRAIN, W. C.; D'ALESSIO, E.; McINTYRE, B.; SMOKE, L. (1983) : The Impact of Hearing a Fairy Tale on Children's Immediate Behavior. In: *The Journal of Genetic Psychology*. Nr. 143
6. ČERNOUŠEK, M. (1990) : *Děti a svět pohádek*. Praha : Albatros.
7. DOBŠINSKÝ, P. (1972) : *Prostonárodní slovenské povesti I*. Bratislava : Tatran.
8. DUNDES, A. (ed.) (1988) : *Cinderella*. The University of Wisconsin Press.
9. DUNDES, A. (ed.) (1989) : *Little Red Riding Hood*. The University of Wisconsin Press.
10. ECO, U. (1995) : *Interpretácia a nad interpretácia*. Bratislava : Archa.
11. ELIADE, M. (1998) : *Mýty, sny, mystéria*. Praha: OIKOYMENH.
12. ELSNER, T. (2010) : Animals and Analysis : The Grimm's Tale „Three Languages“. In: *Psychological Perspectives*. Vol.53.

13. EL'KONINOVA, L.I. (2001) : Fairy-tale Semantics in the Play of Preschoolers.
In: *Journal of Russian and East European Psychology*. Vol. 39, No.4.
14. FREUD, S. (2007) : *Spisy z let 1925-1931*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství.
15. FREUD, S. (1996) : *Spisy z pozůstalosti*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství.
16. FREUD, S. (1991) : *Totem a tabu; vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha : Práh.
17. FREUD, S. (2005) : *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
18. GRIMM, W. H. (1976) : *Pohádky bratří Grimmů*. Praha : Albatros.
19. HELDOVÁ, J. (1985) : *V říši obrazotvornosti*. Děti a fantastická literatura. Praha : Albatros.
20. JEAN, L. (2007) : Charles Perrault's Paradox : How Aristocratic Fairy Tales Became Synonymous With Folklore Conversation. In: *Trames : A Journal of the Humanities & Social Sciences*. 11 (61/56). 3.
21. KANOVSKÝ, M. (2002) : Kognitívne vysvetlenie distribúcie niektorých náboženských predstáv v oblasti Bielych Karpát. In: *Slovenský národopis*. Ročník 50, č. 1.
22. KAUFFMANOVÁ – HUBEROVÁ, G. (1998) : *Děti potřebují rituály*. Praha : Portál.
23. KLÁTIK, Z. (1975) : *Slovo, klíč k detstvu*. Bratislava : Mladé letá.
24. KLÁTIK, Z. (1962) : *Velký rozprávkar*. Príspevok k problematike Andersenovej rozprávky. Bratislava : Mladé letá.
25. KOPÁL, J. (1991) : *Detský svet v umeleckom obraze*. Štúdie 8. Pedagogická fakulta v Nitre.
26. KRIS, E. (1965) : *Psychoanalytic explorations in art*. New York: International Universities Press.

27. KREKOVIČOVÁ, E. (2005) : Reflexia bosorky vo folklórnych žánroch a kolektívna pamäť (na príklade nemeckých a slovenských textov). In: HLÔŠKOVÁ, H. (2005) : *Folklór v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc.* Bratislava : Ústav etnológie SAV.
28. KUČERA, M. (2012) na základe konzultácie k diplomovej práci.
29. MARČOK, V. (1978) : *O ľudovej próze.* Bratislava : Mladé letá.
30. MATTHEWS, G. B. (1996) : *The Philosophy of Childhood.* Cambridge, London : Harvard University Press.
31. MILČÁK, P. (2006) : *Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte.* Levoča : Modrý Peter.
32. NĚMCOVÁ, B. (2009) : *Rozprávky a povesti.* Praha : Ottovo nakladatelství.
33. NĚMCOVÁ, B. (1974) : *Zlatá kniha rozprávok.* Bratislava : Pravda.
34. PARSONS, L. T. (2004) : Ella evolving : Cinderella Stories and the construction of Gender – appropriate behavior. *Children's Literature in Education*, Vol. 35, No. 2.
35. PERRAULT, Ch. (1972) : *Pohádky matky Husy.* Praha : Albatros.
36. PIAGET, J.; INHELDEROVÁ, B. (1997) : *Psychologie dítěte.* Praha : Portál.
37. PROPP, V. J. (2008) : *Morfologie pohádky a jiné studie.* Jinočany : H&H.
38. SHOKEID, M. (1982) : Toward an Anthropological Perspective of Fairy Tales. In: *Sociological Review.* Vol. 30, I. 2.
39. ŠIMOTOVÁ, E. (2010) : *Literární a psychologická specifika pohádek jako žánru.* Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Katedra psychologie. Vedúci diplomovej práce doc. PhDr. Miloš Kučera, CSc.
40. ŠULOVÁ, L. (2004) : *Raný psychický vývoj dítěte.* Praha : Karolinum.

41. TÁBORSKÁ, L. (2011) : *Červená Karkulka : Kdo je to ten vlk?* Bakalářská práce. Praha : Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Katedra psychologie. Vedúci diplomovej práce doc.PhDr. Miloš Kučera, CSc.
42. TOLKIEN, J. R. R. (1992) : *Pohádky*. Praha : Winston Smith.
43. von FRANZ, M. L. (1998) : *Psychologický výklad pohádek : smysl pohádkových vyprávění podle Jungovské archetypové psychologie*. Praha : Portál.

Prílohy